

Za konec tedna

Sobotna priloga

Četrta vojna na Bližnjem vzhodu

Eksplוזija se je rodila po šestih letih razočaranja in kljubovanj

Nova vojna, ki ji pravijo „osvobodilna“ ali „vojna dneva kesanja“ je nadaljevanje tretje vojne iz leta 1973

Iz vsebine:

JANEZ ZADNIKAR

METOD MIKUŽ

Portret tedna

SLAVKO FRAS

DAVID IN PETROLEJ
Evropa in Bližnji vzhod

ANTON RUPNIK

ČE BI ZASTALI
AVTOMOBILI...
ZRN in Bližnji vzhod

MARJAN SEDMAK

ZOPER
SKANDINAVIZACIJO
EVROPES šestanka strokovnjakov
šestih alpskih držav

ALENKA PUHAR

KOLIKO NAS HOČE,
NOČE BITI?Tudi pri rasti prebivalstva nam
priporočajo stabilizacijo

FRANCE JAMNIK

NA BITEFU IN OKROG NJEGA
Nove gledališke težnje 73

STANKA GODNIO

NAŠA (NE)ZNANKA
Ob 15-letnici slovenske televizije

PRIMOŽ ZAGAR

SELE PRED POLETOM
V SVET PSIHE
Iz parapsihologije

MITJA JERMOL

DRUGA PLAT ZGODOVINE
Švedski zapiski

MISKO KRANJEC

PETELINJE PERO, BRŠLJAN
IN ZIMZELEN
Kmečki uporiODKRITJE S TRITISOČLETNO
ZAMUDO

Ginsengova zdravilna vrednost

ANTON OZBOLT

ARETACIJA

Odlomek iz knjige
»Sercerjeva bojna pot«

POŠTNI PREDAL 29

Minulo soboto, 6. oktobra, ob 12.30 se je zgodilo tisto, na kar so Egipčani čakali šest let in štiri mesece: kairski radio je sporočil, da so egiptovske sile prekorale Sueski prekop in na njegovi vzhodni obali, v sinajski pesek, zasadile egiptovsko zastavo. Bližnjevzhodni sod smodnika je znova, četrth v zadnjega četrta stoletja, eksplodiral v novo vojno, ki so jo na arabski strani že poimenovali v osvobodilno, na Izraelski pa v »vojno dneva kesanja« (začela se je namreč na židovski praznik Jom Kipur, postni dan kesanja). Četrta arabsko-izraelska vojna. Toda v bistvu je to zgolj nadaljevanje tretje, nedokončane vojne iz leta 1967.

Zdajšnja vojna se je pravzaprav začela 5. junija leta 1967 v ranih jutranjih urah, ko so izraelski tanki iznenada planili čez sinajsko mejo v Egipt, izraelska letala pa so z bombardirala egiptovska letališča. Prav tako zgodaj jutraj tega dne je prišlo najprej do topovskega obstreljevanja na sirski in jordanški meji z Izraelom, nakar je izraelsko letalstvo začelo točiti po jordanjskih in sirskih letališčih. V prvih 16 urah so arabske države izgubile kakih 400 letal: tako je Izrael že na samem začetku dosegel popolno premoč v zraku, kar je največ vplivalo na nadaljnji potek bojev.

Sirija je odnehala kot zadnja

Vtem so izraelski tanki začeli prodirati po Sinaju in se najprej zapletli v ogorčene boje pri Gazi in Abu Ageli. Ob koncu drugega dne, 6. junija, se je začel Egipt umikati. Istega dne so Izraelci z morja napadli Sarm el Šejk in ga zavzeli.

Tretji dan, 7. junija, so Izraelci zasedli jordanjski del Jeruzalema in ob zatonu sonca umeli v svojih rokah praktično ves Sinajski polotok, ožek pas Gaze in večino zahodne obale reke Jordan. Ko je varnostni svet OZN tega dne pozval k premirju, je vanj najprej privolil Izrael, za njim še Jordanija in 8. junija Egipt.

V bojih je vztrajala samo še Sirija, čvrsto vkopana na vojaško ugodni Golanski planoti, ki je podaljšala vojno do 10. junija, torej do šestega dne: tako je junjska vojna leta 1967 dobila tudi svoje ime »šest-dnevne vojne«. Sele ko so Izraelci zasedli vso planoto in največje mesto ob njenem vzhodu, Kuneitro, so Sirci 10. junija privolili v premirje.

V kratkih šestih dneh je Izrael zasedel ozemlje, ki je bilo trikrat večje od njegove površine pred vojno. To je bila bleščača vojaška zmaga, ki je izraelsko javnost prvič opolnila: pričakovala je, da bo ta zmaga povzročila v arabskem svetu tako močan šok, da se bodo zamajale in zrušile vse obstoječe politične, socialne in vojaške strukture.

Poraz kot nauk za prihodnost

Poraz arabskih vojska pod bliskovitimi udarci izraelske vojske je za arabski svet nedvomno predstavil šok. Egiptovski predsednik Naser je dan po tistem, ko je privolil v premirje, 9. junija, odstopil in javno prevzel odgovornost za poraz: toda spontane množične demonstracije so ga prisilile k temu, da je svoj odstop predikal in tako spremenil vojaški poraz v svojo osebno zmago. Izkazalo se je, da se Arabci sicer s porazom niso sprijaznili, da pa so ga vendarle vzeli kot nauk, ki si ga velja zapomniti za prihodnje. Na frontah je sicer zavladalo krhko zatišje: toda sklenjeno premirje vendarle ni povsem zadušilo vojne

ognja, ki je od časa do časa še zaprasketal tako ob Sueskem prekopu kot ob reki Jordan in na frontni črti na Golanski planoti.

Ze devet dni po koncu vojne so se sirske enote ob pomoči tankov spopadle z izraelskimi blizu Kuneitre, vendar je bil ta napad odbit. V začetku julija so jabsruhili tridnevni boji ob Sueskem prekopu blizu Port Saída, v katerih so sodelovali tanki, minometali in strojnice; 14. julija je Izrael bombardiral Ismailijo, pri čemer je bilo 106 civilistov ubitih, več sto pa ranjenih; v začetku septembra so Izraelci streljali na Suez in Port Tevlik ter pri tem ubili 42, ranili pa 161 ljudi; konec septembra je Izrael odrgel na Ismailijo 1000 granat, ki so ubile 36, ranile pa 85 ljudi; 22. oktobra so Egipčani potopili z raketami izraelski rušilec Ellath; dva dni zatem so Izraelci uničili naftno rafinerijo v Port Tevliku; konec novembra so Izraelci bombardirali begunska taborišča v Jordaniji in ubili več ljudi.

Hkrati s temi občasnimi prekinitvami vojnega zatišja na arabsko-izraelskih frontah so se začele tudi prve diplomatske akcije v svetu. Med prvimi so se, že 9. junija, sestali predstavniki vzhodnoevropskih socialističnih držav in Jugoslavije, ki so v skupni izjavi zahtevali od Izraela, naj prekine vojaške akcije, od OZN pa, naj obsodi Izrael kot agresorja; 11. junija je Jugoslavija prekinila vse odnose z Izraelom. Teden dni zatem, 19. junija, se je začelo dvodnevno zasedanje generalne skupščine OZN. A ker nobeden od predlogov za rešitev krize ni dobil dvotretjinske večine, je skupščina sprejela le resolucijo, ki obsoja aneksijo Jeruzalema s strani Izraela.

Trojni „ne“ in resolucija 242

Vtem so začeli urejati svoje vrste tudi Arabci. Tako se je 28. avgusta začela v Kartumu konferenca trimajstih arabskih držav, na kateri je bilo navzočih osem državnih voditeljev in pet drugih predstavnikov, z izjemo Sirije. Na tej konferenci so naftni proizvajalci sklenili znova odpreti naftne pipe za zahodne države, ki so jim ukinili dobave pred tremi meseci. Obenem je Naser tu razglasil tri slovitte »ne«: »Ne mir, ne pogajanja, ne priznanje Izraela.« Ti trije »ne« so nato dajali pečat bližnjevzhodni politiki v naslednjih treh letih, tja do 8. avgusta 1970, ko je bil sprejet sporazum o ustavitvi sovražnosti ob Sueskem prekopu.

Varnostni svet združenih narodov je v tem času poskušal odstraniti posledice junjske vojne, ki so vse nevarne ogrožale svetovni mir. Na svoji seji 22. novembra je soglasno sprejel slavno resolucijo števil. 242, ki je v naslednjih letih — vse do danes — služila kot izhodišče za iskanje mirne rešitve arabsko-izraelskega spora. Ta resolucija, ki jo je predlagala Velika Britanija, vsebuje te sklepe: Prvič, umik izraelskih čet z zasedenih arabskih ozemelj (ravno tu je kasneje prihajalo do sporov:

Arabski so trdili, da resolucija zahteva umik z vseh ozemelj, Izraelci pa, da samo z ozemelj »in da bi šele pogajanja lahko začela vrnar in sporazumno določene meje«; drugič, prekinitev vojaškega stanja in spoštovanje ozemeljske celovitosti vseh držav tega področja; tretjič, svobodna plovba po vseh vodnih poteh; četrth, pravična rešitev begunskega vprašanja (prve množice palestinskih beguncov so se zgrmle v sedanjne arabske države že po prvi vojni, leta 1948, nove množice pa so jim sledile v tej, junjski vojni; Izrael jih ni maral sprejemati nazaj, ker bi to spremenilo židovski značaj države); in petič, spoštovanje ozemeljske nedotakljivosti in politične neodvisnosti vseh držav s pomočjo raznih ukrepov (mišljene so demilitarizirana področja).

Naslednjega dne, 23. novembra, je generalni sekretar OZN U Tanti imenoval Gunnara Jarringa, švedskega veleposlanika v Moskvi in dobrega poznavalca bližnjevzhodnih razmer, za svojega posebnega odposlanca na Bližnjem vzhodu, z nalogo, da najde poti za uresničitev pravkar sprejete resolucije števil. 242.

Jarringovo romanje k miru

Tako se je začelo Jarringovo dolgo in naporno romanje k miru, ki se je začelo februarja leta 1968 z njegovim obiskom na Bližnjem vzhodu (po razgovorih v prestolnicah sprtnih strani se je vrnil v New York in sporočil U Tanti, da so rezultati njegove misije nezadovoljivi) in se končalo tri leta kasneje, februarja 1971, ko je naslovil na obe sprti strani memorandum z vprašanji (Egipt je na vprašanje, ali je voljan skleniti mirovni sporazum z Izraelom — in torej priznati izraelsko državo — odgovoril pritrdilno, Izrael pa je odgovoril z »ne« na vprašanje, ali se je pripravljen umakniti z zasedenih ozemelj; s tem je bila praktično Jarringova misija na Bližnjem vzhodu pokopana).

Leto 1968 je bilo leto pogajanj — in leto nenehno prebujajoče se vojne. Jarring, ki so ga mnogi označili za »kisti ventil, skozi katerega se sprošča vojaška napetost na Bližnjem vzhodu«, je avgusta končal že tretjo brezuspešno turnejo po bližnjevzhodnih deželah; novembra je sovjetski zunanji minister Gromiko obiskal Kairo in se po vrnitvi zavezal za začetek pogajanj štirih velikih sil — Egipt je takoj to ponudbo podprl, Izrael pa do nje ni kazal vedne naklonjenosti (zavedajoč se, da so med štirimi velikimi na njegovi strani le ZDA, medtem ko sta SZ in Francija bolj naklonjeni Arabcem, Velika Britanija pa je nevtralna).

Pogajanja štirih velikih sil so se začele aprila 1969. Potem ko so imeli na sedežu OZN v New Yorku kakih 40 srečanj, so poleti 1970 prekinili s posveti; znova so se sestali oktobra 1970, ko je Izrael zavrnil Jarringovo posredovanje; v začetku leta 1971 pa so znova — tokrat očitno dokončno — končali s svojimi poskusi. Propadla je torej še ena diplomatska karavana k miru.

Nedokončana vojna se nadaljuje

Skozi vse leto 1968 so si sledili občasni spopadi na črtah prekinitve ognja z Izraelom: februarja je prišlo do enotedenskih topniških spopadov ob Jordanu, v katerih je izgubilo življenje 23 ljudi; marca in aprila so Izraelci nekajkrat napadli jordanjsko ozemlje, pri čemer je znova izgubilo življenje kakih 100 ljudi; sredi julija so s topovi streljali čez prekop in ubili 39

ljudi, 25 hiš pa razrušili; znotraj izraelskega ozemlja so palestinski gverilci čedalje pogostje izvajali sabotažne akcije, ki so zahtevale smrt nekaj desetih izraelskih vojakov in civilistov; 3. decembra so izraelska letala napadla jordanjsko vas Kafar Asad in pri tem ubila 14 civilistov; 26. decembra sta dva Palestinca napadla v Atenah potniško letalo izraelske družbe El Al in pri tem ubila enega potnika; iz masčevanja so 28. decembra štirje izraelski helikopterji napadli bejrutsko letališče in tu uničili 13 potniških letal, ki so pripadala trem arabskim letalskim družbam, ter letališče naprave in zvešča.

Nedokončana junjska vojna leta 1967 se je torej nadaljevala v čedalje bolj neusmiljene in na človeške žrtve ne ozirajoče se občasne medsebojne spopade, ki so od časa do časa doživljali obdobja s strani mednarodnih forumov, ki so povečevali zaskrbljenost v svetu in ki so hkrati tudi poglabljali prepad med obema sprtnima stranema ter podaljševali možnost za mirno rešitev spora v nedogled.

Egiptovski predsednik Naser je v svojih govorih v letih 1968 in 1969 začrtal naslednje stadije vojne z Izraelom: najprej ob-

rambna vojna (odbijanje pogostih izraelskih agresivnih akcij na arabsko ozemlje); nato preventivna vojna izžepavanja (ko bi Arabci zlagoma izžepavali izraelsko vojaško moč in tako utirali pot k večji, uspešnejši vojaški akciji); in naposled osvobodilna vojna (torej ta, ki jo arabske vojske bijejo z Izraelom zdaj).

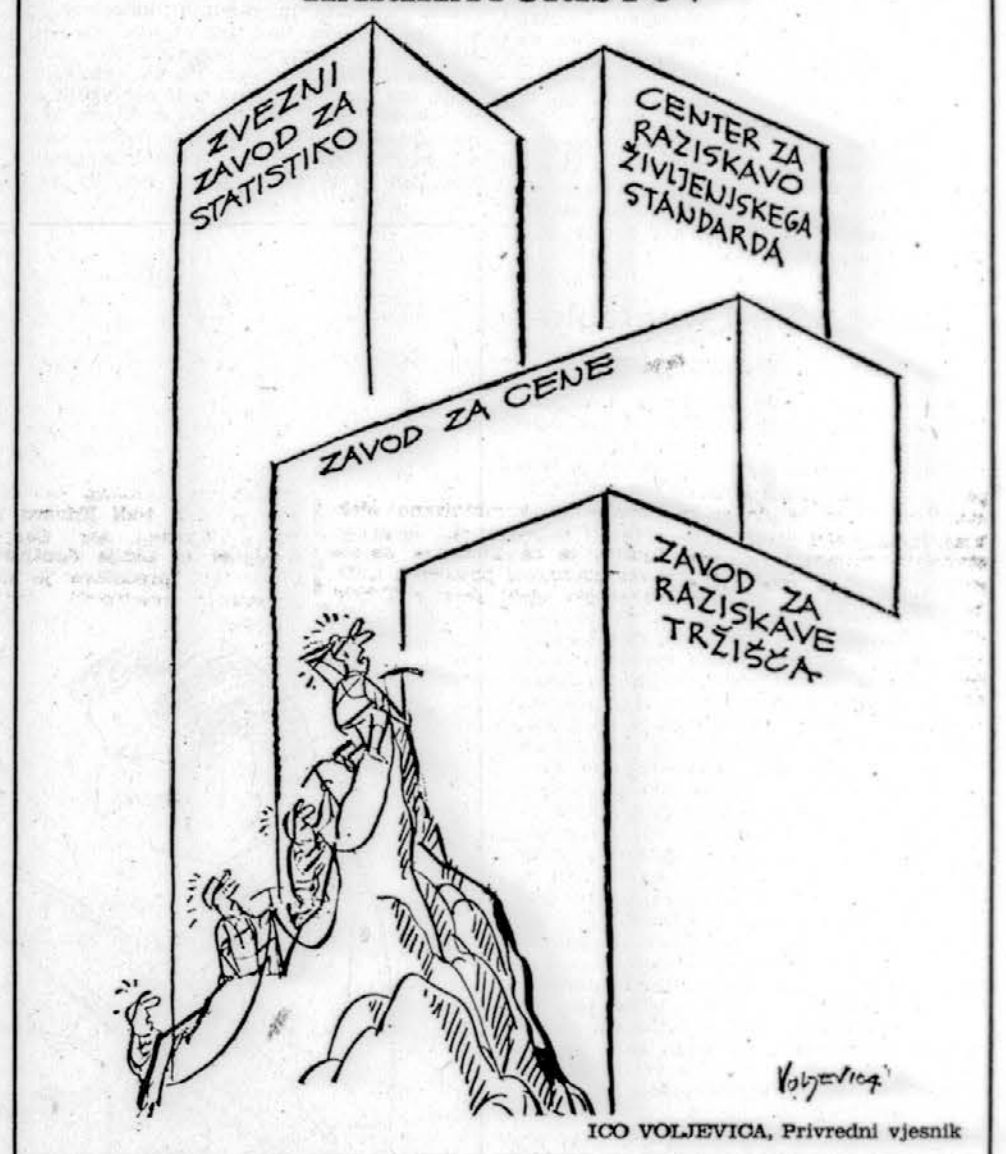
Obdobje

„vojne izžepavanja“

Egiptovski predsednik Naser je 23. junija izjavil, da je »vojno izžepavanje« sprožil zato, ker diplomatski napori niso obrodili nobenih rezultatov. Toda ta vojna je bila, kot kaže, bolj usodna za Egipt kot pa za Izrael, ki se je trdno vkopal na vzhodni obali Sueskega prekopa, zgradil tu dobro utrjeno Bar-Levovo linijo s številnimi bunkerji, žičnimi pregradami in vojaškimi jarki in nato sprožil vrsto bliskovitih napadov na egiptovsko ozemlje.

(Nadaljevanje na 18. strani)

IZ SKICIRKE JUGOSLOVANSKIH KARIKATURISTOV

Aktualni pogovor

„Osebni dohodki naj se gibljejo v skladu s produktivnostjo“

Drago Petrovič: „Odpira se problem kvalitetnega sistema nagrejevanja, ker je nesporno, da so nekatere kategorije neustrezno nagrajene, kar ima gotovo določene posledice na produktivnost dela“

»V najrazličnejših ocenah gospodarskih gibanj v Sloveniji v letu 1973 je bila večkrat poudarjena misel, da nismo doživeli tistih kvalitnih sprememb, ki so bile predvidene, da so torej tudi letošnji gospodarski dosežki siromašnejši, kot smo planirali. Ali ni bila ta naša želja, da bi povečali stopnjo rasti, rahlo v nasprotju s stabilizacijsko politiko zadnjih dveh let, ali ni to v bistvu beg pred temi kvalitnimi spremembami, ki jih hočemo doseči, da bi z njimi pravzaprav prišli do višje stopnje rasti?« S tem vprašanjem »Dela« se je v aktualnem pogovoru za okroglo mizo, na katero smo povabili Zorana Poliča, podpredsednika RK SZDL Slovenije, Mirana Potrča, predsednika komisije za družbeno-ekonomske odnose in socialno politiko CK ZKS, Jožeta Globačnika, generalnega sekretarja slovenskih sindikatov, Draga Petroviča, republiškega sekretarja za gospodarstvo, in Ivana Lapajnet, namestnika direktorja Zavoda SRS za planiranje, razvila živahna razprava, ki je bila ostra in dokumentirana, polemična in ustvarjalna. V nekajurnem dialogu so sodelovali iz uredništva »Dela« Vlado Jarc, Jože Šircelj, Alenka Mišič in Aco Pasternjak, ki je v prosti interpretaciji pripravil zapis pogovora.

LAPAJNE: »Podal bi le nekaj preliminar-nih podatkov o izvajanju srednjeročnega

plana Slovenije kot osnovo za razpravo. Me-nim, da enoletni podatki niso vedno naj-

bolj reprezentativni, zlasti zaradi tega, ker odražajo dostikrat tudi rane kratkoročne ukrepe, ki jih sprejemamo na administrativni osnovi — se pravi, da ne odražajo bistvu tistih globljih vzrokov, ki se v gospodarstvu dogajajo. Če gledamo statistične podatke za tri leta, potem ugotovimo naslednje: družbeni proizvod naj bi po planu rasel v obdobju od leta 1971 do leta 1975 v Sloveniji po stopnji 7,1, kar smatramo, da je za naso republiko realno dosegljivo, vendar ugotavljamo, da nam v treh letih raste po stopnji 6,8 da jo tudi ob koncu srednjeročnega plana ne bomo dosegli, ampak bomo kvečjemu obdržali stopnjo, ki jo imamo. Za drugo leto predvidevamo, da ne bo možno bistveno povečati stopnje rasti v Sloveniji (kot tudi ne v Jugoslaviji), ampak, da bo predvsem pomembno zadržati stopnjo, ki smo jo dosegli, s tendenco, da se bo postopno povečevala. Zanimiv je podatek o zaposlenosti v družbenem sektorju: v Sloveniji smo predvideli, da bi rastle po stopnji 2,9, v treh letih pa dosegamo 4,1, kar kaže na bistveno nesorazmerje v tem, kar smo si zastavili in kar delamo, obenem pa tudi kaže, da v bistvu ekstenzivno gospodarimo. Posledica je tudi nižja produktivnost kot smo jo pla-

nirali. Tako smo v srednjeročnem planu Slovenije predvideli rast stopnje produktivnosti 4,6, dosegamo pa 2,6 — in to v Sloveniji. Kjer menimo, da je razvitejša republika. V letošnjem letu se osebna potrošnja giblje okrog 4 do 5 odstotkov višje od lanskega leta, realni osebni dohodki zaposlenih pa so še zmeraj za 2 do 3 poene izpod lanske ravni. Planirali pa smo, da bomo realne osebne dohodke zaposlenih dosegli v letošnjem letu vsaj na lanskoletni ravni.«

Petrovič: „Življenjski stroški so se dvignili za 19 do 20 odstotkov“

PETROVIČ: »Skupni prejemki prebivalstva (imam zadnje podatke SDK) so šli gor za 30 odstotkov, neto osebni dohodki vsega za 17 odstotkov, življenjski stroški pa ne-keje med 19 in 20 odstotki. Iz tega se vidi, kakšen je odnos med osebnimi dohodki in delovnem razmerju in realnimi dohodki in primerljivi s celotnimi dohodki. Obenem

moramo ugotoviti še eno dejstvo: nakazila zdomev predstavljajo — če gredo v celotni nominalni vrednosti — trikrat večjo vrednost kot je povprečni dohodek na zaposlene-ga, če pride denar v čeloti čez mejo. Ugo-toviti pa moramo, da je skladje med po-nudbo in povpraševanjem v letošnjem letu (gledano globalno) relativno ugodno, ven-dar je prišlo v strukturi do strahotnih ne-sorazmerij, ki generirajo sistem inflacije, s tem, da inflacija ni posledica neposredno znižanih investicij, znižane družbene in osebne potrošnje, ampak je očitno posledica neurejenih strukturnih pororcev na področju ponudbe kot tudi povpraševanja.«

POLIČ: »In še vedno nimamo analize dolgoročnega vpliva nakazil zdomev. Čez nekaj let nas bo glava bolela zaradi teh stvari.«

PETROVIČ: »Vprašam se, zakaj sploh ra-bimo takšne devizne rezerve. Ali bomo kapi-tal izvažali, ali pa jih bomo uporabili za uvoz tistega, kar potrebujemo?«

LAPAJNE: »Bistvenega premika v pogle-du stabilizacije, kar je bil vedno eden od naših temeljnih ciljev, nismo dosegli. Zna-no je, da smo v letošnjem prvem polletju v skupščini o tem razpravljali in ugotovili, da je bil pristop k uresničitvi ozek, eno-stranski in pretežno administrativen, s krat-

koročnimi ukrepi na področju cen, osebnih dohodkov, omejevanja splošne porabe itd. Mislim, da nam letošnja gibanja potrjujejo, da stabilizacije po tej poti ni mogoče doseči, čeprav apriori ne odklanjam tudi administrativnih in drugih ukrepov. Vendar mislim: če so ti preveč linearni in splošni, potem je jasno, da ne mobilizirajo, ampak nasprotno, demobilizirajo samoupravne sub-jekte, ker smo vso pozornost obrnili na re-ševanje problemov zunaj delovnih organizacij, boj za višje cene, prerazdelitev te po-gače, povečanje cen znotraj gospodarstva, ne pa na večjo produktivnost, zniževanje stroškov, boljšo organizacijo dela in podob-no. Pri tem pa mislim, da je še zlasti po-membno, da smo zelo malo storili na po-dročju ekonomskega sistema in da tukaj kasnimo. ZIS še nobeno leto ni sprejel toliko ukrepov kot letos, toda večina teh ukre-pov ni peljala k boljsemu in širšemu raz-umahu, kvalitetti gospodarjenja v delovnih organizacijah, temveč k urejanju stvari na vrhu.«

POLIČ: »Govorili smo o široki fronti za stabilizacijo, govorili smo, kako se morajo delovni kolektivi za to točiti, nismo pa zaupa-li temu in smo z ukrepi omejevali njihove

(Nadaljevanje na 16. strani)

Aktualni pogovor

„Teorija, ki postavlja OD kot absolutne vzroke za inflacijo, je padla“

Zoran Polič: „Razprava o gospodarskih gibanjih zelo jasno kaže pomembnost tako ustavnih dopolnil kot ustave same“
 - Miran Potrč: „Na seji komisije CK sem bil zelo kritičen do administriranja“ - Jože Globačnik: „Cela vrsta odločitev je še vedno vezana na centre ekonomske moči“ - Drago Petrovič: „Na žiro računih imamo 12 milijard dinarjev več sredstev kot avgusta lani“ - Ivan Lapajne: „Realni osebni dohodki so pod lansko ravni“

Nadaljevanje s 15. strani.

možnosti, da bi bili tudi oni sami nosilci te bitke. Tu je ta naša slabost. Samo ta ne- vera je šla od ZIS do republike.“

DELO: »Se vam ne zdi čudno, da se to dogaja v letu 1973, v drugi fazi ustavnih sprememb?«

POLIC: »Ne, nič čudnega se mi ne zdi, saj venomer slišimo o bitki med silami, ki forsirajo ustavo in vse te elemente ustave upoštevajo, in celo pahljačo vseh tistih, ki se borijo zoper to, od struktur v gospodarstvu do zvezne skupščine.«

Potrč: „Vpliv bank je še vedno prevelik!“

POTRČ: »Zaradi objektivnosti pa je treba dodati še to: veliko stvari se vleče iz leta v leto in jih je nemogoče rešiti letos. Zato je najbrž tudi neutemeljeno pričakovati, da bi tudi sprostitev vsega prineslo diametralno drugačne rezultate, ker so enostavno v strukturi tolikšne neskladnosti, ker gospodarstvo ni povezano, investicije pa so bile doslej neustrezno usmerjene, banke imajo še vedno prevelik vpliv, skratka, še je kup neurejenih stvari. Poglavitna pomankljivost letošnje politike je po mojem mnenju, da ni začela intenzivneje reševati te dolgoročne stvari in je pričakovala, da bodo nekateri ukrepi, ki so najbrž bili potrebni za krajši čas, lahko prinesli čudež. Vemo, da tega objektivno nismo mogli prinesli. V tistem regulativnem obdobju koristi pa so prinesli tudi veliko škodo, ker stvari niso bile pravčasno urejene.«

Polič: „Pod kontrolo samo ključne cene“

POLIC: »Moram še nekaj dodati. Čeprav je pogled isti, vendar z nianso večjim občutkom, kaj pa je bilo vendarle ob teh pogojih možno izpolniti. Strinjam se, da je bilo treba sprejeti določene sistemske rešitve in globalno usmerjati kako dejavnost, toda za primer navajam le eno področje: cene. Strinjam se, da je potrebna sistemska rešitev in da je treba jasno postaviti, kdo je pravzaprav nosilec, kako se pravzaprav oblikuje cena na našem tržnici. Postavljam na vprašanje: ali je res nujno, da še vedno držimo toliko cen v rokah zveznega organa? Ali ni že davno prišel čas, ko bi lahko rekli: za jugoslovanski gospodarski prostor, za standard delovnega človeka je neogibno, da držimo pod kontrolo ključne cene (10 ali 15 ključnih cen). To, kar počnemo zdaj, pa povzroča, da je Jugoslavija na prvem mestu v svetu po »inovativnosti«: nikjer na svetu ni toliko novih artiklov kot v Jugoslaviji, saj je očitno, da se dobijo nove in višje cene le tako, namesto da bi ZIS in urad za cene ugotovila, da za takšno stanje prav gotovo nismo zainteresirani. Naj potrošnik sprejme svojo odločitev in ugotovi: jaz za ta proizvod nisem zainteresiran, ker se mi resnično lahko odločim. Ne morem se odpovedati kruhu, mesu in ne vem še čemu, tudi stanovanja je nemogoče takoj sprostiti in dovoliti, da bodo cene prosto tekale. Mi pa preko tega urada reguliramo ceno, zaradi katere te glava boli, ko slišiš, da je v njihovi pristojnosti.«

POTRČ: »Na seji komisije CK sem bil zelo kritičen do administriranja. Hkrati pa moram reči, da nisem gotov, da bi sedaj — posebej na področju cen in novih vlaganj — lahko rekli: Pa popolnoma pustimo stvari. Ne verjamem torej, da bi imeli bistveno drugačne učinke. V strukturi ponudbe in povpraševanja je velika neskladnost, ki bi morala za sabo nekaj potegniti: konec koncev tudi zunanjetrgovinski sistem ni prilagojen realnim razvojnim potrebam, ki jih ima naša družba. V tem smislu mislim, da bi morali začeti hitreje reševati nekatere stvari. Kritika je zelo upravičena, ker jih nismo že začeli urejati. Najbrž pa bi bilo preveč zahtevati, da bodo v enem letu rešeni vsi problemi.«

POLIC: »Strinjam se, mislim pa, da vse to ustvarja razpoloženje, da bi morali odločneje reševati neskladja.«

LAPAJNE: »Vprašanje stopnje rasti se ne postavlja samo z vprašanjem inflacije ali visoka rast ali nizka rast, ampak se postavlja kot razvojni problem. Smatramo namreč, da smo se zmeraj na takšni stopnji razvoja, ko bi morali imeti hitrejši rast kot jo imamo, če hočemo v okviru rasti družbenega proizvoda doseči tudi reševanje strukturnih problemov. Vprašanje, ki je prav tako razvojnega pomena, je padanje produktivnosti, ki je prisotno v Jugoslaviji in tudi v Sloveniji. Znano pa nam je, da je produktivnost edini objektivni kriterij primerjave v okviru mednarodne delitve dela in edini realni vzvod za rast življenjske ravni, kar pomeni: če ne bomo več delali, če ne bomo več na človeka naredili, bomo tudi lahko manj na človeka trošili. Naš srednjeročni plan se ne uresničuje prav na teh ključnih točkah, zlasti, če dodamo še dejstvo, da smo dosegli nižjo stopnjo rasti ob sorazmerno visoki stopnji inflacije. To pomeni, da ni zmeraj inflacija vzvod visoke stopnje rasti, ampak da je prav gotovo določa tudi tista teorija, ki so postavljale kot absolutne vzroke za inflacijo preveliko povpraševanje na področju osebnih dohodkov, splošne porabe, investicij in kreditno monetarne politike. V bistvu je vsak od teh elementov na nek način soudeležen, nobeden pa ni odločujoč. To potrjujejo tudi gospodarska gibanja v zadnjih letih, ko smo imeli sorazmerno nizko rast osebnih dohodkov, ko smo omejevali splošno porabo v letošnjem letu, pa imamo kljub temu najvišji porast cen.«

Globačnik: „Zakaj je padla produktivnost?“

GLOBAČNIK: »Tega, kar bom dejal, si čer še ni nihče rekel, se pa bojim, da se bo dobil kdo, ki bi rekel, da v gospodarstvu nečisto dosegati produktivnosti; da je kdo v podjetju proti temu, da bi dosegli večjo produktivnost. Ob analizah uresničevanja planskih ciljev bi morali vendarle bolj poglobljeno razčlenjevati stvari in povedati, kje je produktivnost padla, in na drugi strani skušali odgovoriti tudi na vprašanje, zakaj je padla. Sodi, da so razlogi za to, da produktivnost pada, v glavnem v tem, da smo kljub neskladnosti med ponudbo in povpraševanjem vodili restriktivno politiko celo tam, kjer bi bila ekspanzija povsem normalna glede na neskladnost v odnosu ponudba — povpraševanje. Menim, da so v marsičem prav ti administrativni ukrepi silili gospodarstvo k takšnim ekstenzivnim ravnanjem. Drugi vzrok, da nismo dosegli kvalitativnih premikov, je prav gotovo celoten sistem samoupravnega sporazumevanja o delitvi dohodka in osebnih dohodkov, ob tem pa seveda tudi ustreznega stimuliranja predvsem sestavljenega dela. Res je, da verjetno objektivno tudi nismo mogli drugače, kot da smo šli po poti zoževanja razponov, ker je bil to enostavno davek, ki ga plačujemo inflaciji, če nismo hoteli ustvariti resnih socialnih in političnih problemov. Na drugi strani pa je res, da se v

kem času rešili. Določeni premiki so bili doseženi v povečanju manevrskega prostora gospodarstva glede izboljšanja likvidnosti. Mislim, da je to pomemben element, če upoštevamo, v kakšnem stanju smo bili še pred dobrim letom, ko so pretili razpad finančnih tokov, danes pa se je problem nelikvidnosti bistveno zmanjšal. To seveda ne pomeni, da razpolagajo delovne organizacije z bistveno večjimi sredstvi. Dejstvo pa je, da lahko samostojno odločajo pri sprejemanju poslovnih odločitev glede nastopanja na trgu, razširjene reprodukcije itd. Nadalje beležimo bistveno zmanjšanje medsebojnega zadolževanja, pokrivanja izgub preteklosti (čeprav v tekočem letu spet naraščajo). Pred leti smo imeli glede teh finančnih odnosov in nepokritih finančnih obveznosti večja nesorazmerja, kot jih imamo danes. Prav tako imamo večjo disciplino na področju investicijske politike, bolj tekoče se pokriva preteklost in drugi elementi, kar je bila v preteklosti zelo pogostna praksa. Lahko rečemo, da smo do neke mere lahko zadovoljni z našimi zunanjetrgovinskimi gibanji. Dejstvo je namreč, da je zaradi zmanjševanja povpraševanja na domačem trgu (saj smo videli, da je realni standard upadel) nujno prišlo do večje ekspanzije v izvozu, s tem pa je bila podana možnost tudi za vzdrževanje določene stopnje rasti proizvodnje. Ob tem, da upoštevamo tudi povečane rezerve, o katerih pa seveda ne gre anostorsko ocenjevati samo njihove pozitivne vloge, ampak tudi vprašanje njihovega obsega, lahko kljub temu ugotovimo, da so bili doseženi nekateri premiki. Zame je posebej pomembno, da

kov), toda emisija sama po sebi ni zmeraj samo element nestabilnosti. Dejstvo je, da je bilo prav zaradi te stopnje primarne emisije in zlasti kreditov, ki so na tej osnovi nastali, v gospodarstvu bistveno izboljšana likvidnost. Vendar ne bi smeli tega vprašanja podcenjevati, ker menimo, da smo se na področju likvidnosti šele začeli približevati nekemu normalnemu stanju. Gre torej predvsem za to, da normalno stanje ne utrđimo in ga čim dlje zadržimo. Odvisnost gospodarstva od bančnih sredstev je še vedno zelo velika — ne samo na področju kratkoročnih, ampak tudi dolgoročnih kreditov. Zato je težko dajati jasnejše napovedi glede posledic izboljšanja likvidnosti, vendar mislimo, da v bistvu gre vendarle za normalizacijo odnosov, ki jih je treba tudi v bodoče zadržati, ker je nemogoče ba tudi v bodoče zadržati, v stalni bo poslovanje na robu likvidnosti, v stalni bo jazni za osebne dohodke, saj to navaja večji del kadrov v gospodarstvu k temu, da skrbijo za tekočo likvidnost, namesto da bi se angažirali na dolgoročnejših problemih.«

Petrovič: „Emisije ne smemo enačiti s pojmom akumulacije“

PETROVIČ: »Emisije ne smemo enačiti s pojmom akumulacije. Zanimivo je to, kar potrjuje tudi sedanja ugotovitev gospodarske zbornice, da vsi premiki, ki smo jih

odstotkov več obratnih sredstev, da ostane na istem fizičnem obsegu poslovanja. To pa je gotovo hudo problem.«

POTRČ: »To pa govori v prid temu, da je treba stvari sposti spremljati, ne pa pustiti in reči: bomo čez pol leta videli, kako stvari stojijo.«

LAPAJNE: »In to še bolj govori v prid temu, da emisija ne more biti predmet vnaprejšnje delitve in koriščenja za proračun, pač pa mora biti rezultanta gospodarskih gibanj. To poudarjam toliko bolj zato, ker sem eden tistih, ki se ne strinjam, z vnaprejšnjo delitvijo emisije po republikah; če bomo vnaprejšnje delili in potem prislili s to emisijo republiko, da koristijo to emisijo, jo spet spremeni v akumulacijo ali pa jo uporabljamo za proračun, ne pa zato, da bi bila za rezultanto gospodarskih gibanj za pokrivanje večjega ustvarjalnega dohodka.«

PETROVIČ: »Moramo si biti tudi povsem na jasnem o odnosih Narodna banka — poslovnih banke. Če bi kreditna emisija tekla iz potreb komitentov poslovnih bank in njihovega razširjenega sistema kreditiranja, potem danes ne bi imeli tega problema.«

Globačnik: „Z denarjem se še vedno odtujeno gospodari“

GLOBAČNIK: »Bil sem že vrsto let nazaj proti temu, da se venomer postavlja ta problem obveznosti gospodarstva, da se tako parolovsko postavlja vprašanje: zmanjšati obveznosti gospodarstva. Pri vsem tem pa mislim, da bomo slej ali prej soodeni z dejstvom, da bo treba odgovoriti na nekatere premike in gibanja v letošnjih obveznostih, toliko bolj, ker se mi zdi, da vendarle ti premiki kažejo na dejstvo, ki je čedalje bolj očitno, da se kvalitativno ni kaj dosti spremenilo: nenormalno visoko so porasle obveznosti gospodarstva iz naslova kreditov, nenormalno visoko so porasle obveznosti na račun provizije bankam, nenormalno visoko so porasle obveznosti na račun zavarovanja, za Slovenijo pa so še posebej veliko porasle zakonske obveznosti. Resnično mislim, da vse to vendarle kaže na dejstvo, ki je bilo že omenjeno, da v bančništvu še nismo vzpostavili novih odnosov, da z denarjem še zmeraj (bolj ali manj) odtujeno gospodarimo, da je vrsta odločitev še vedno vezana na prejšnje klasične centre (sedaj že nekoliko transformirane) ekonomske moči. Odgovoriti pa bo treba tudi na vprašanje, kaj bomo storili v drugem polletju, ko je očitno, da je 5-odstotna stopnja davka na dohodek previsoka.«

PETROVIČ: »Menim, da je treba v gospodarstvu razčistiti dva pojma tako imenovane povečane obremenitve: ena je tista obremenitev, ki je popolnoma v interesu gospodarstva, torej obremenitev za integralno reševanje njegovih problemov; druga pa je tista oblika prispevkov za družbeno nadgradnjo, invalidsko, pokojninsko in zdravstveno zavarovanje, kjer je obseg seveda uskladen z odgovorom, koliko želimo ta področja alimentirati, ne pa z razpoložljivim dohodkom. V kolikor bo dohodek nižji, bodo te obremenitve višje. V naši socialni politiki smo vgradili v sistem nujnost določene nivoja uslužnostnih (sploh vseh socialnih) dejavnosti in zdaj ne moremo reči, da je to — glede na naš dohodek — previsoko in zato bomo zmanjšali nivo zdravstvenih storitev, nivo pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Se nekaj o davku na TOZD: za polletje smo imeli načrtovano 78 milijonov dinarjev, toda »nakopila« smo jih 288 milijonov. Očitno je prišlo do hudega disproporca. Menim pa, da smo na IS že sprejeli ustrezno korekcijo in vrnil davke na tisti nivo, ki ustreza 0,78-odstotnemu prejšnjemu prispevku od osebnih dohodkov. Moram pa tudi reči, da je bila reakcija gospodarstva zelo ostra, zelo temeljita in zelo dokumentirana. Naj navedem še nekaj podatkov: celotne družbene obveznosti so se v Sloveniji povečale v primerjavi s polletjem 1972 od 4,17 milijarde dinarjev na 5,83 milijarde (še so torej 1,66 milijarde navzgor). Rekli ste, da prednjačijo obresti na kredite, ki so šle s stopnjo 41 odstotkov in so se povečale od 700 na 990 milijonov dinarjev. V javnosti ni znano, da se veliko teh sredstev ne vrača upravitelcem bank. Spominimo se podatka, ki so ga povedali predstavniki zveznega sekretariata za finance, namreč da gre le 17 odstotkov sredstev, ki jih banke dobijo, nazaj upravitelcem, 83 odstotkov pa se razsuje. Zavarovalne premije so porasle za 32 odstotkov, zakonske obveznosti po občinskih predpisih za 77 odstotkov, po republiških predpisih za 24 odstotkov, druge zakonske obveznosti za 55 odstotkov in prispevki iz osebnih dohodkov za 20 odstotkov. Provizija na bančne storitve je porasla za 72 odstotkov. Moram pa si biti na jasnem, da so upravitelci v vseh bankah sprejeli obsestne mere, sprejeli poslovno politiko in s tem sprejeli tudi sistem provizije.«

POLIC: »Ker so se bolj čutili kot bankirji, ne pa kot samoupravitelci.«

POTRČ: »Ko je bil Kiro Gligorev spomladi v Ljubljani, je govoril: Če bi banke razpolagale s približno tretjino masne sredstev, s katero danes razpolagajo, bi zlahka opravile svojo funkcijo posredovanja sredstev z enako kvaliteto, kot jo opravljajo zdaj, oziroma da imajo dvakrat več sredstev, kot bi jih s to funkcijo smele imeti. Imeti dvakrat več sredstev pa ne pomeni več funkcije posredovanja kapitala, ampak tisti prevelik vpliv, ki ga imajo na to, kam se bo kapital usmeril. Zato je ta problem — zmanjšanje kreditnega odnosa — izredno bistven. Ne delam si utvar, da bomo ob takšnem obsegu kreditnega odnosa, kot ga imamo danes, kaj bistveno spremenili, če bomo tudi rekli, da imamo upravitelce, ne pa več odtujeni denar, in če bomo knjižno v banki vodili tudi tisti dohodek, ki se ustvarja kot denar gospodarstva. Bistveno objektivni. Gospodarstvo bo za ta denar izvedelo enkrat na leto, ko bo prišel njihov predstavnik na zbor banke in se bo tam odločalo o poslovnih politiki in zaključnem računu, s tem denarjem pa se bo delalo kot prej. Zdi se mi, da je sprememba vsega kreditnega odnosa, poleg upravljanja, izredno bistvena.«

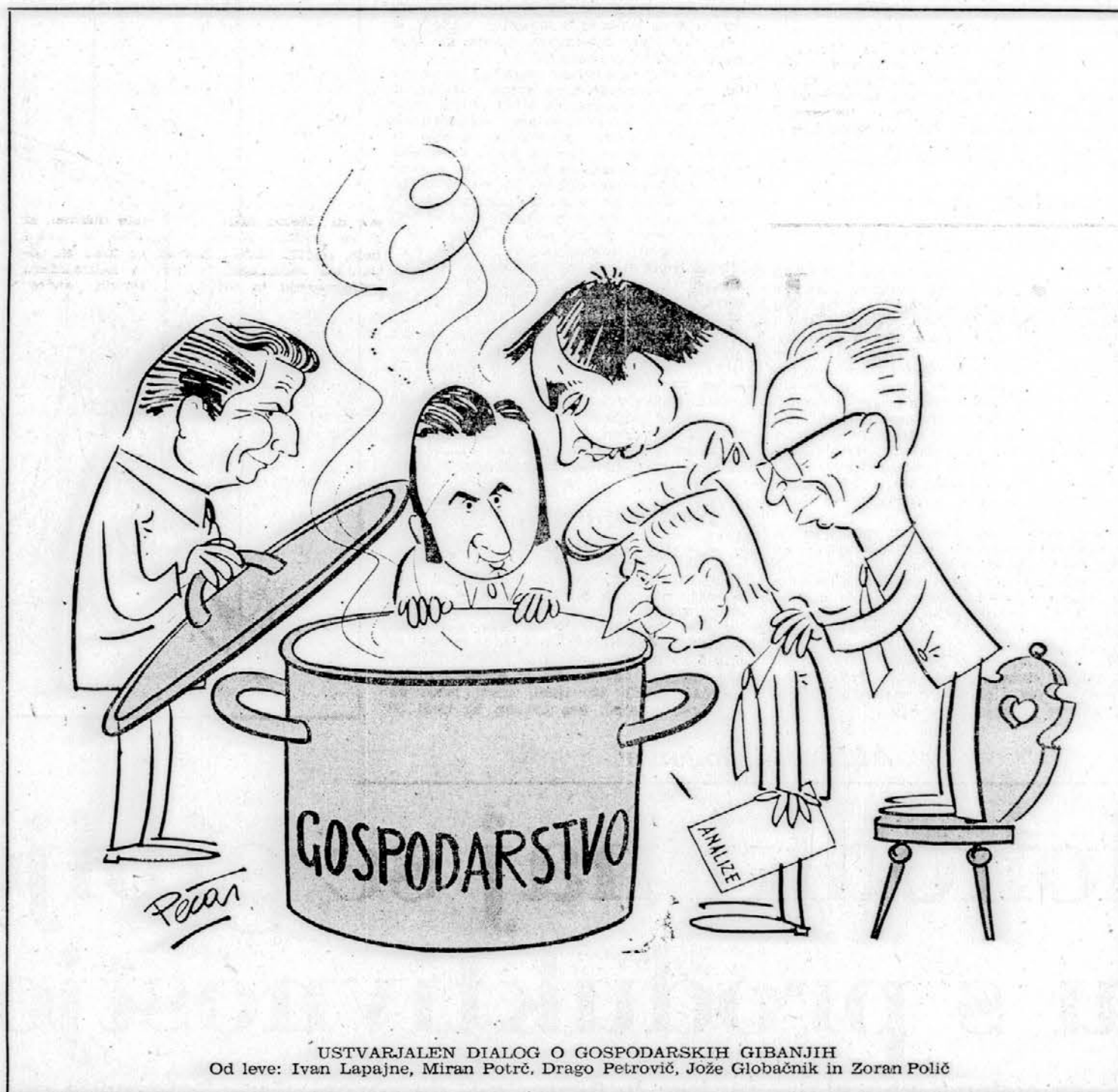
PETROVIČ: »Jože Globačnik je prejel našel tudi problem osebnih dohodkov. Ne sporno se pojavlja nov problem, katerega smo čutili, da bo prišel slej ali prej — vprašanje dvoletne močne samokontrolne tudi v okviru samoupravnega organiziranega gospodarstva nad gibanjem osebnih dohodkov in dohodka. Nesporo je, da smo bili zaradi manjše, nižje stopnje rasti osebnih dohodkov in močne inflacije oziroma dviga življenjskih stroškov prisiljeni reševati predvsem socialno ogrožene kategorije. Danes je prišlo do problema stimulacije srednjih in najvišjih kategorij. Analize kažejo, da se striktno ravnamo po samoupravnih sporazumih in treba je povedati, da so v bistvu redki tisti, ki se v okviru teh sporazumov obnašajo tako, da so bistveno prebitali te sporazume. Lani je bilo iz tega naslova vplačano okrog 8 milijonov dinarjev pri skladu skupnih rezerv, kar v celotnem sklopu osebnih dohodkov ne predstavlja kakšne bistvene vsote. Ta problem pa bi vseno rad poudaril. Odpira se problem kvalitativnega sistema nagajevanja, ker je nesporo, da so določene kategorije sestavljenega dela neadekvatno nagajene, kar ima gotovo določene posledice tudi na produktivnost dela. Ne morem reči, da se absolutno postavim za to trditvijo, vendar čutim, da obstaja določena korelacija, da sedanjim sistem in razpoložljiva masa neadekvatno deluje na stimulacijo določenih kategorij dela. Ob naši hkrati nujni potrebi, da pa le zadržimo določen nivo akumulacije. Gledamo se v sila težkem krogu, iz katerega je samo ena rešitev — povečanje dohodka. Pogoj za pridobivanje dohodka pa so čedalje večji in nujno zahtevajo močno vlogo tako kreativnih kot fizičnih sil, da se pravzaprav prebije ta sistem blokade, v katerem smo na področju osebnih dohodkov. Nesporo pa je eno: rezultati stimulativnega nagajevanja so tam, kjer se je stimulativno nagajevanje uvedlo, pokazali, da je po dveh letih delež akumulacije začel rapidno naraščati. To dejstvo bomo morali upoštevati v prihodnje. Zahteva, ki jo postavljamo za leto 1974, naj se osebni dohodki gibljejo v skladu s produktivnostjo, je prvi prispevek k temu, da začnemo stvari reševati v okviru družbene produktivnosti, ne pa individualne.«

Polič: „Opozarjati na pomembnost ustave in dopolnil“

POLIC: »Če naj ne bo znanstveno, visoko strokovno delo samo fraza, potem moramo v sistem nagajevanja nekaj podvzeti.«

POLIC: »Glede globalne delitve osebnih dohodkov in uskladenosti z rastjo produktivnosti menim, da je opaziti v zadnjem času le nekoliko drugačne poglede v Sloveniji in tudi IS je postavil izhodišče, naj bi se realni osebni dohodki gibali v prihodnjem letu skladno z rastjo produktivnosti. Pri tem je treba ugotoviti, da smo tri, štiri leta nazaj imeli nižjo rast realnih osebnih dohodkov od rasti produktivnosti, kar druge republike niso imele. Mislim, da je treba osebni dohodek kot narodnogospodarsko kategorijo gledati tudi z ekonomskega vidika, ker je tudi eden izmed elementov padanja produktivnosti in dohodka. Tako oceno in napoved bi lahko v bodoče politično podprli in jo v naslednjem letu tudi realizirali.«

POLIC: »Mislim, da prav ta razprava zelo jasno kaže pomembnost tako ustavnih dopolnil kot ustave same. Menim, da se ravno v luči ocene gibanj in vseh negativnih konsekvenc kaže, kaj v bistvu hočemo s spremembo ustave. Ni mogoče preprosto reči: Če bomo ustavo sprejeli in jo začeli uresničevati, bo pa drugo leto drugače. Uveljavljamo novo ustavo na ten področjih pomeni ogromen napor. Pred kratkim sem na nekem sestanku rekel: lahko razpravljamo kolikor hočemo o ustavi, vpliv davcev, če ne bomo ob tem razvili tri elemente — razvili informiranost davcev, razvili strokovno usposobljenost in uvedli v naše gospodarstvo in v vse druge strukture računalništvo, mehanografijo. Ustava odpira te možnosti, naša naloga pa bo, da te elemente (ne samo tri, ki sem jih navedel) uveljavimo, razvijemo in omogočimo, da se delavec usposobi za te naloge, predvsem pa za te odločitve. Če ne bo imel delavec strokovnih kadrov, ki bi mu pripravili zdaleč boljše elaborate, kot pa jih imamo danes, je spet iluzorno govoriti o realizaciji ustave. Nepristano moramo na to opozarjati in v tej luči opozarjati na pomembnost ustave in ustavnih dopolnil, ki jih uveljavljamo, da bo postalo ljudem jasno, kaj jih pravzaprav čaka, kakšna bo njihova funkcija, kakšne pravice bodo imeli, kakšne naloge bodo reševali.«

USTVARJALEN DIALOG O GOSPODARSKIH GIBANJIH
 Od leve: Ivan Lapajne, Miran Potrč, Drago Petrovič, Jože Globačnik in Zoran Polič

zadnjem času povečuje odhod prav teh profilov kadrov v inozemstvo. In postavljajo se vprašanje, kako dolgo lahko v interesu nekega socialnega in političnega miru se vztrajamo na teh pozicijah. Ne mislim, da bi si lahko na področju cen dovolili kakršnokoli stihijo, spontanost, da teče vse, kakor pač teče. Menim pa, da bi bilo normalno, ko smo se dogovorili in v planu postavili za osnovne cilje, da morajo biti cene v službi razvojne politike. Ne moremo si dovoliti uresničevanja želja nekoga, ki se bo dogovoril za take in take cene, če te želje niso v skladu z razvojno politiko. Ravno v tem se razločujemo od liberalnega kapitalizma, ki ga še nikjer ni več, da cene vendarle postavljamo, da imajo funkcijo, ne pa, da se gremo enkrat naj bo, kakor hoče, drugi pa da stvari do kraja državno urejamo.«

Lapajne: „Dinar se tekoče prilagaja monetarnim razmeram“

LAPAJNE: »Zares bi bilo nerealno pričakovati, da bomo vse te probleme v krat-

smo se nekoliko aktivneje postavili v odnosu do monetarnih gibanj v svetu. Do sedaj smo praktično sprejemali — bolj ali manj — vse devalvacije in se jim prilagajali, medtem ko smo letos z uvedbo plavalčevega tečaja postavili sistem, v katerem se dinar lahko bolj tekoče prilagaja in ne kako tudi brani pred velikimi monetarnimi gibanji in spremembami, ki obstajajo na svetovnem trgu. Tako je mogoče samo simbolična revalvacija oziroma usklajevanje vrednosti dinarja nasproti dolarju že pomenila tak preobrat v naših dosedanjih odločitvah: mislim, da daje širšo osnovno zlasti za bodočnost tako glede enakopravnega nastopanja našega gospodarstva nazven kot tudi glede naše zunanjetrgovinske in monetarne politike.«

DELO: »Pojavlja se teza, ki sloni baje na dosedanjih izkušnjah, namreč teza, da je vsaka nelikvidnost, ki je bila pokrivena s tako masovno emisijo kot letos, čez 4 do 8 mesecev prinese velik dodatni skok cen. Ali se strinjate s tako teorijo? Ali bo potem emisija spet povzročila serijo administrativnih ukrepov? In kako bo to vplivalo na produktivnost?«

LAPAJNE: »Letošnja emisija je bila dokaj visoka (primarna emisija nad 40 odst-

ugotovili v denarni masi, niso bistveno vplivali na ekspanzijo domačega povpraševanja. Na žiro računih imamo dvanajst milijard več sredstev, kot smo jih imeli lani avgusta, in ta denarna masa permamentno stoji na teh žiro računih in predstavlja tako imenovano substanco socialne gotovosti kolektiva. To so njihovi skladi osebni dohodkov, da jim ni potrebno — kot vsa prejšnja leta od 1. do 15. v mesecu — dan za dnem nabirati milijone in odvrčati plačila vsem svojim komitentom. Zares je treba ugotoviti, da je velik del te mase šel v sistem obratnih sredstev, tako konverzija in vložena lastna sredstva kot krediti, ki jih imajo pri bankah. Vrsta gospodarskih organizacij je vse kredite vrnila bankam. V Ljubljanski banki smo imeli položaj, da je imela po 750 milijonov dinarjev na žiro računu, pa ni bilo nobenega zanimanja, da bi kdo ta sredstva vzel. Cela masa, ki je šla v katerikoli obliki obvezne ali neobvezne oblike konverzije, je samo bistveno vplivala na normalnejše obnašanje v poslovanju s tem, da ni vplivala na preveliko ekspanzijo v investicijah, niti na katerikoli obliko povečanega povpraševanja. Moram pa opozoriti na dejstvo, da se vsa ta gibanja, ki smo jih letos dosegli, lahko mimogrede devalvirajo ravno s tako strahotno stopnjo inflacije. Kajti čim morajo pokrivati 20-odstotno inflacijo, to pomeni, da mora vsako podjetje ustvarjati letno toliko in toliko

Evropa in Bližnji vzhod

David in petrolej

Spreminjajoče se stališče zahodnoevropskih držav

Sedanje razpoloženje zahodnoevropske javnosti se bistveno razlikuje od evforične podpore Izraelu med šestdnevno vojno leta 1967. Ni pretirano reči, da je zahodnoevropski odziv na nov izraelsko-arabski spopad uravnotežen, previden in natančno ocenjujoč, da o samogibnem navdušenju nad »Davidom«, ki junaka in uspešno tolče »Goljata«, ni več sledu. Pretehtavanje političnih okoliščin in gospodarskih nujnosti je izpodrinilo čustveni afekt, prenašanje svetovnega ideološkega konflikta — denimo: med komunizmom in »svobodnim svetom« — na izraelsko-arabski spor je tudi postalo skrajno dvomljiva zadeva, razen tega je kompleks krivde zaradi grozodejstev, ki jih je Evropa skozi stoletja počela nad Zidi (posebno v nemškem delu Evrope), zdaj že toliko »odreagirana«, da ne deluje več usmerjevalno, kadar gre za razmišljanja o politiki ali celo usodi izraelske države.

Na treznostni proces je vplivalo predvsem troje: trmasta negibnost stališča izraelske vlade, da morajo Arabci poklekniti vsaj na eno koleno, preden bi bila pripravljena na popuščanje; čedalje jasnejše spoznanje, da je evropsko gospodarstvo odvisno od energetskih virov v arabskih državah; in, ne nazadnje, kopičenje vojaških potencialov velesil na sredozemskem območju neposredno vena možnost vojnega spopada v širših razsežnostih.

Nevarna pravljica

Neizpodbitno je: če Evropa židovskega vprašanja ne bi reševala tako, kakor ga je, potem izraelske države sploh ne bi bilo, potem bi je sploh ne bilo treba. Arabci plačujejo za evropske grehe. Iz tega dejstva se je morala razviti dvojna psihologija: brezpogojna podpora Izraelu, s stransko mislijo, da se je mogoče »rehabilitirati« povrniti škodo, ki so jo židom prizadejali posebno v prvi polovici tega stoletja, po drugi strani pa nelagodno občutek do Arabcev, ki so se, ne da bi jih kdo vprašal, znašli v položaju, ko se morajo sprijazniti z obstojem židovske države na ozemlju, ki ga imajo za svojega. Zdi se, da se zdaj razumevanje za Arabce krepi. K temu je v nemajhnih meri prispeval tudi obupani boj palestinskih organizacij, naj mu še tako dosledno nalepljajo etiketo »terorizma« in naj to tudi v resnici je. Simptom novega razpoloženja v Evropi je bil nedvomno »primer Schönau« — tudi če dunajski kan-

cier ne bi bil Zid, bi njegov korak naletel vsaj na tiho razumevanje.

Nič kaj ugodno ne odmeva tudi izraelsko ravnanje z Arabci — s posamezniki in državami. Arabci, ki živijo v Izraelu, se gospodarsko rveda dobro razvijajo in im sploh ne gre slabo, toda v uradnem odnosu do njih je nekaj apartheidovskega in ni jih malo, ki Izraelcem očitajo, da si do Arabcev ustvarjajo razmerje, ki je podobno nekdanjemu razmerju drugih do njih samih. Geslo o »izraelskem razizmu« ni od včeraj. V daljši perspektivi grozljivo verno je tudi razpohovanje »kompleksa David-Goljata«, iz katerega se hrani izraelska samozavest. Prispevajoča o »bistrem fantu« in butastem velikanu, ki ga je mogoče s fračo in zvijačo premagati, je v bistvu le literatura, za politiko nevarna — v neposrednem mehanizmu bi Davidove prednosti, ki jih je imel na varni distanci, splahnele. Razen tega ima tudi ta pravljica — kakor skoraj vsaka — poleg pozitivnega tudi negativno jedro: v njej se izraža podcenjevalni odnos do duhovno, kulturno in civilizacijsko domnevno manj razvitega, čeprav večjega nasprotnika. Ne glede na količinska razmerja je izraelsko-arabski konflikt le tudi odraz pereče problematike odnosov med razvitim in nerazvitim svetom.

Pomembno vlogo pri raziskivanju anatomije izraelskega odnosa do Arabcev imajo tudi številni židovski razmišljevalci in publicisti, ki javno svarijo, da sedanja izraelska politika pelje v tragedijo in katastrofo. Opozarjajo, da bližnjehodna kriza ne bo rešena, če se Izrael ne bo odločil za načelo enakopravnega, tvornega sožitja in sode-

lovanja z Arabci, brez kompleksov večvrednosti, in če se Izrael ne bo brezpogojno umaknil z zasedenih ozemelj. Jasno pa je, da ti daljnovidni misleci računajo tudi z nevarnostjo, da se sčasoma in če se v Tel Avivu nič ne premakne ponovno razplamti antisemitizem tradicionalnega kova. Evropa v tem pogledu nikakor ni imuna.

Grozi energetska kriza

Ze dan po izbruhu sovražnosti na Suez in na Golanski višravi je bruselska mestna uprava omejila porabo plina. Razlog: bruselske plinarne delajo na podlagi nafte. Evropski »petrolejski šoki« ni nekaj trenutnega, temveč nastaja kakor prizor na filmu z zavrti hitrostjo. Dokler je bilo mogoče arabske proizvajalce nafte medsebojno izigravati, dokler je bilo še dovolj bogatih ameriških vrelcev (ZDA imajo zdaj samo še za deset let rezerv, Venezuela bo tudi kmalu suha) in poraba ni tako skokovito naraščala, je bilo še mogoče podcenjevati možnost energetske krize. V zadnjih letih pa so se stvari bistveno spremenile. Prav pod vplivom dogajanja na bližnjem vzhodu so arabske države, ki razpolagajo s 60 odstotki svetovnih rezerv (48 milijard ton) in ki vržejo na trg letno več kot milijard ton nafte, koordinirale petrolejsko politiko in v okviru »OPEC« (Organisation of Petroleum Exporting Countries) ne diktirajo samo odkupnih cen, temveč so pripravljene tudi združeno in načrtno določati količine in usmerjati tokove »črnega zlata«. To pomeni, da v skrajnem primeru lahko določijo tudi politiko posameznih držav ali skupnosti držav, ali vsaj odločilno vplivajo na njo. Sanje, kako bo še v tem stoletju atomska energija spodrinila ostale energetske vire, so se razblinile. Nasprotno, poraba nafte bo še naprej naglo naraščala in bo poglavitni vir energije še najmanj 50 do 60 let. Razvite države zahodnega sveta bi si tako rekoč prezele žile, če bi svojo bližnjehodno politiko uglasile na antiarabski ton.

Zdaj se še pozdravljajo...

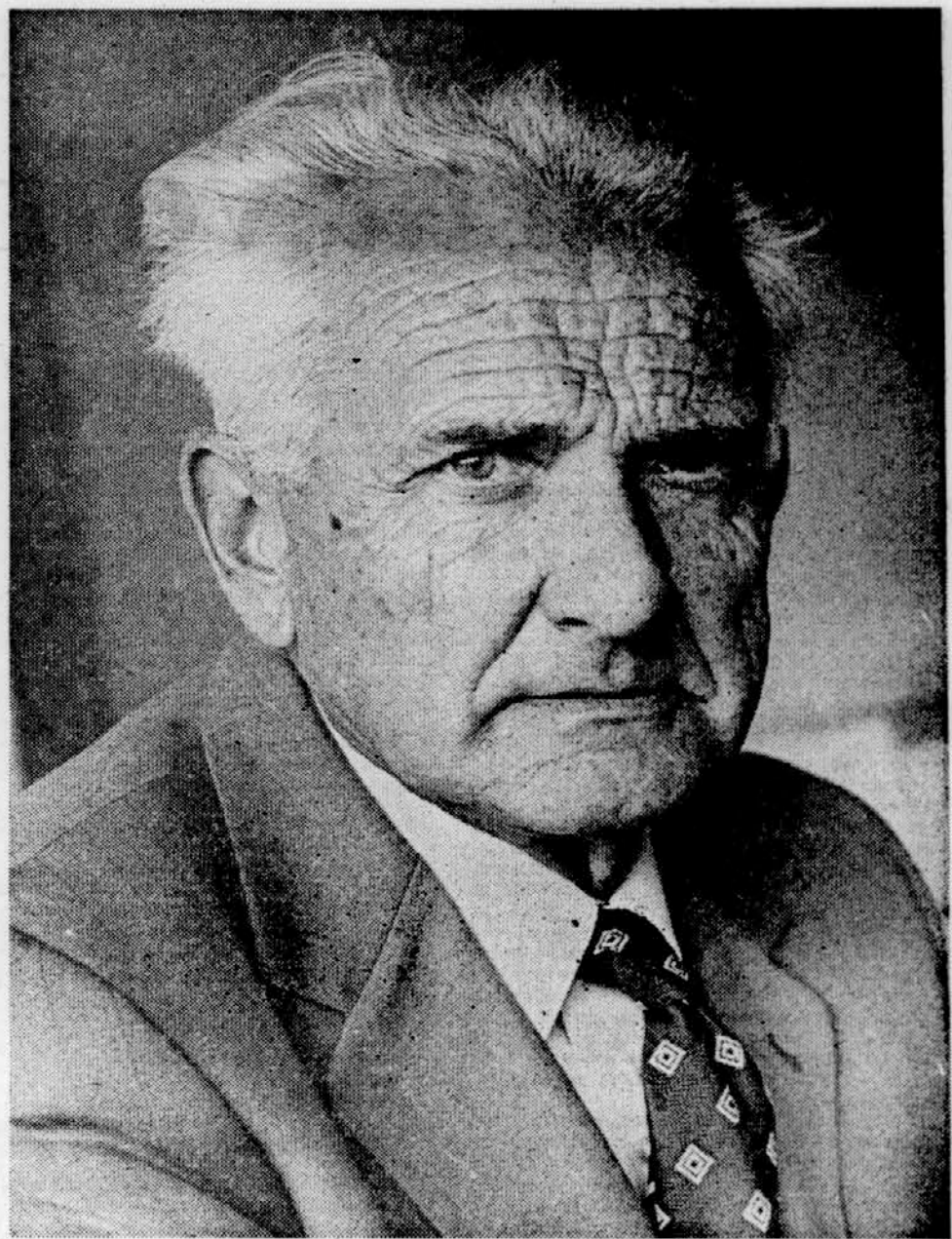
Pred kuliso izraelsko-arabskega spora stoji na prizorišču kot glavna oseba te drame torej energetska kriza, ki grozi industrijskim državam. Ne gre seveda pričakovati, da bo Zahod »odpisal« Izrael, oziroma ga prepustil usodi in naglemu usihanju nje-

gove moči, samo da bi si zagotovil nemoten priliv nafte, ni pa dvoma, da igra sentimentalnost čedalje manjšo vlogo in da je zahodni koncept reševanja bližnjehodne krize naravnan tako, da naj arabske države nazadnje dobe zadoščenje. Praktično ni mogoče, da bi Izrael v takem položaju lahko vztrajal pri dosedajni politiki; so poti in načini, da se bo moral preusmeriti. Pravzaprav gre že za to, da udarec ne bo prehud. Seveda pa je treba ves ta sklop problemov razumeti kot nevarno čer v razvoju mednarodnih odnosov, predvsem med velsilama. Obe sta sprito interesov, ki jih skušata uveljaviti na različnih koncih sveta, prisiljeni bedeti nad razvojem in sta tako tudi odgovorni za vse, kar se dramatičnega na Bližnjem vzhodu dogaja ali se lahko dogodi. Zgodi se pa lahko, da se položaj zaostri do točke, ko bi bila katera izmed velesil prisiljena, da ob dejavneje angažira v prid tiste strani, nad katero ima »patronat« ali kakor koli bi ta odnos imenovali. Nevarnost vojne, ki bi presegla izraelsko-arabski okvir, bi bila pred vrati.

Ta perspektiva je poglavitno gonilo političnih prizadevanj v Evropi, predvsem pa v Sredozemlju, da bi prispevali k rešitvi bližnjehodne krize. Navzočnost dveh vojnih ladjevij v sredozemskih vodah, ki je zdaj v znamenju plovnega sožitja in medsebojnega dvigovanja pozdravnih zastavic ob srečanjih, se v takem primeru kaj lahko, pravzaprav nujno, sprevrže v neposredno ogroženost sredozemskih držav. Plavaljoči armadi sta stalna »priložnost« za spopad — in prizadeto bi bilo celotno sredozemsko obrežje. To je izhodišče za politično akcijo vseh držav v tem predelu sveta, od Španije do Grčije, od Jugoslavije do Francije, da bi velesil, prvič, postopoma umaknili vojaštvo iz Sredozemlja, in, drugič, da bi pospešeno ukrenili vse potrebno za rešitev izraelsko-arabskega spora. Oboje je med seboj vzročno povezano. Značilno za politično razpoloženje v Evropi pa je, da se vse države zavzemajo za rešitev, ki bi temeljila na resoluciji varnostnega sveta iz leta 1967. Ta pa terjaja umik izraelskih čet na meje izpred šestdesetne vojne.

Nacionalistična arogantnost Izraela, odvisnost od arabskega petroleja in nevarnost vojne širšega obsega na evropskem jugu — to so elementi, iz katerih se je razvil nov odnos zahodnoevropskih držav do bližnjehodne krize. Izraelske pozicije slabijo. Kakorkoli se bo končal sedanji spopad: politični pritisk na Tel Aviv z vseh strani sveta, naj se prilagodi svetovnim realnostim, bo čedalje močnejši.

SLAVKO FRAS

Portret tedna

Metod Mikuz

Med slovenskimi znanstveniki je profesor dr. Metod Mikuz tiste vrste delavec, ki si za počitek izbere zopet delo, in kadar dela, občuti užitek. Koristi so tako za odjemalce velikanske, ki relikvi v nebrzdanem pričakovanju in tehtanju njegovih sadov, sam pa bi bil takoj pripravljen potatnati, kako se mu bo vendar posrečilo izpeljati še vse skicirane načrte.

Zgodovinarjev laboratorij je neizmerno velik in dobro založen, če si ga raziskovalec seveda opremi z vsemi pripomočki, da bo mogel odkriti in zapisati dejanja človekovih ali narodovih vpisov in usod v določenem času. Metod Mikuz je s tega delovnega torišča doslej prinašal nova in nova skrbno obdelana spoznanja. O njih govori za proforskim katedrom, v revijah, časopisih in brošurah, na televiziji in na predavanjih pa v zajetnih knjigah, seveda. To da doslej je še vedno v četi znanstvenikov, ki ni ravno kaka razpotegnena kolona bistrih in delavnih Slovencev. Ko pa navedemo predmet njegovega dolgoletnega zanimanja in raziskovanja in ugotovimo tudi njegov bistveni življenjski nazor, ki mu je nekoč ukazal storiti poseben korak, se nam pokaže izjemno zanimiv človek.

Mikuzovo kapitalno delo ima zelo preproste naslove: »Pregled zgodovine NOB v Sloveniji«, zajeto pa je v šestih predavanjih na univerzi in predvsem v petih zajetnih knjigah, ki so izšle, da bi laže nekoč dobile še določnejši naslov: »Zgodovina NOB v Sloveniji«. Kdo jo bo napisal, profesorja ne skrbi. »Končno sodbo bodo zaradi vsestranskega bogastva virov dale šele generacije za nami«, je zapisal v uvodu k prvi knjigi pred trinajstimi leti. Danes pa čustveno dodaja: »Mogoče bo pravo zgodovino napisal zelo bister slovenski Tolstoj...«

Avtor je svoje veliko delo začel študirati in sestavljati tako zgodaj, da je sam ob izidu prve knjige moral opraviti »kako zelo zamudne« argumente preudarnega znanstvenika: »Pri znanstvenem delu uporabljati in citirati arhivsko gradivo v arhivih, ki še niso urejeni, je vselej zelo problematična zadeva. Zato je bilo treba počakati vsaj toliko časa, da je v zbirki dokumentov Vojnogigodovinskega inštituta JLA prišel na vrsto tudi zvezek, v katerem je zbrano arhivsko gradivo za Slovenijo, in to za razložiti, ki ga obsega prva knjiga.«

V tem uvodu je avtor pojasnil še druga izhodišča, ki so ga navajala k temu, da se je lotil pregleda o razvoju narodnoosvobodilne vojne samo v Sloveniji, da se je držal Kridičeve razdelitve narodnoosvobodilne vojne v Sloveniji, in to ne samo iz pietete do enega od voditeljev osvobodilne vojne in hkrati tudi njenega prvega zgodovinarja, temveč tudi zaradi utemeljene točnosti takšne razdelitve, dalje, da je moral zavreči klasično zgodovinsko in se pri uporabi virov in literature pa tudi lastnih izkušenj ravnati po dolega novih zahtevah, saj je bil in je še danes čas, ki se mu posveča, zelo blizu, še ni zaključil, saj niso pekat ljudske revolucije. Izhodišča, izbrana in zapisana ob prvi knjigi, so obveljala do zadnjih treh, ki so izšla šele pred dnevi, čeprav se kot zgodovinar »dočela zaveda, da je to njegovo delo poskus podati sistematični pregled enega od najbolj zapletenih razdobjev v vsej naši zgodovini.«

Morda bo avtor zdaj, ko je delo končano, dočkal tudi strokovno sodbo, ki je doslej ni bil deležen. Ne potrebuje hvale in se je vsak hip tudi otresa, oceno potrebuje ta znanstvenik v njem in celo sodbo — slovensko zgodovinsko.

Mikuzovega delovanja in ukrepanja ni mogoče razlagati mimo njegove lastne odgovornosti do naroda. Ta se je seveda rodila iz drugega čuta, ki ni nič drugega kot privrženost, mnogo lepše rečeno, ljubezen. Kot znanstvenik se potemtakem podreja čutu odgovornosti, ki bi ga bilo seveda težko potiskati v višave brez temelja, brez

vikoreninjene zavesti o vrednosti: narod.

Neposredno k narodu pa po njegovem sodi družina. Njegova je bila taka, da mu ni branila samostojnosti, ko ga je že naučila poštenosti. Mikuzova mladeniška samostojna odločitev je bila, postati duhovnik in tako najbolje koristiti narodu. Do naslednje odločitve, prej smo rekli celo ukrepa, je minilo ravno toliko, da je v bistri- noma una in nagljenostjo do zgodovinske znanosti pogolubil obsežno znanje do doktorata na teologiji, s širšimi razgledi nad bližnjimi se političnimi in vojnimi vhnarji pa prisiluhni glasovom odpora in se jim odzval z najbolj logičnim sklepom: kjer je narod, tja mora tudi duhovnik. Svojo odločitev je istega dne, ko je po več poskusih dobil zvezo s partizansko enoto, sporočil svojemu delodajalcu, škofu Rožmanu: Prezvršeni, danes grem v partizane. Do izobčenja iz leta dni so ga lahko spominjale na »moralno« duhovniško službo in cerkvenega predstojnika suho ironične besede »narodnega pastirja!«: Pojdite, če boste lahko kaj dobrega storili...

Morda je bilo dobro to, da se je takoj po osvoboditvi ni zmenil za nenavadno priznano pismo škofjakega ordinariata, češ da izobčenje ne velja več in naj se torej vrne. Obšel je tudi druge namige, da bi ostal duhovnik, in se s povdolenjo vneto zapisal zgodovini. To je bila njegova tretja velika odločitev, ki jo je brž oplenitil z drugo disertacijo in vstopom med pedagoge na univerzi.

Kot zgodovinarja ga je vse dotlej mikal srednji vek. Novi čas pa mu je usmeril znanstveni plug na neozorane planjave. Pogumno se je ozrl na kopico nujneurejene gradiva iz komaj minulega obdobja narodovne življenja in se lotil odgovornega pionirskega dela zbiralca, urejevalca in razlagalca. Študijske potrebe, pravi sam, so mu potiskale v roke tudi pero. In tako je še danes.

V hišici, ki si jo je bil postavil pred petimi leti na prephnatem pobočju, odkoder ni daleč do Grmade, ki daje razgled po Suhu krajini, po velikem kosu Kranjske z vsemi njenimi visokimi gorami, po hribovju z Maržiči in sv. Gregorjem, kjer je po materi tudi doma in se zato šteje za ribičnina, in tudi ne daleč do Velike Poljane ali Ortnika, v tem drugem domu, ki se vanj zateka po naravni mir za poglabljeno delo in po oddih v skoraj nedotaknjeno naravo, že piše novo knjigo. Sreč je naravnost »prisiljen«, da čimprej zbere zanjto velikansko gradivo in jo vsaj v dveh ali treh letih izroči bralcem. Delovni naslov zajetnega dela, ki bo obravnavalo ves svet in podrobneje zlasti najbolj zanimive dežele Azije in Afrike, je »Svet, v katerem živimo«.

Na Samočah, kjer bo profesor Mikuz popisoval ta svet, prav zdaj napete modre jagode vabijo brinovke, da se nazobljejo. Skorci so že opravili pojedino v dolenskih vinogradih in so se ti čez samo spreleteli. Zavezo ni tukaj, smrdijo pa izredno veliko. Profesorju je najbolj žal medveda, ki so ga prodali za lire, še preden sta se mogla srečati. Skoraj napovedati je že in tik pred pragom pustil svoj sled. Na dolgih sprehodih je letos nabral veliko lesnikov. Na obiskih pri kmetih ne izve veselih novic. Pač, okoliški gospodarji so se sami odločili postaviti spominski kamen na kraju, kjer so ustrelili skupino partizanov. Morda ga kdo včasih poprosi za kako dobro besedo, on pa jim priporoča, naj vendar v vasi hranijo šolo; in ne samo zato, da bi otroci ne vesili daleč v Ribnico, Sicer pa bo v lah krajih čedalje manj otrok. Fantje, ki čakajo neveste sem gor, so stari štirideset in več let.

Morda se prof. Metodu Mikuzu tu na Samočah prilizujejo teme za kako naslednjo knjigo. Kako jo bo neki imenoval, če bo še porabil naslov »Svet, v katerem živimo«.

JANEZ ZADNIKAR

ZRN in Bližnji vzhod

Če bi zastali avtomobili...

Tri četrta zahodnonemških motorjev „žre“ arabsko nafto

OD NAŠEGA BONSKEGA DOPIŠNIKA

BONN, oktobra — Tri četrte zahodnonemških avtomobilistov je te dni izvedelo, da vozijo bencin, ki so ga dobili iz arabske nafte. Osemnajst milijonov voznikov se te dni spominja tistega poletja 1967, ko so arabske dežele začele bojkotirati zahodno Evropo zaradi izraelske agresije na Egipt in Jordanijo. Takrat je prišlo prvič po vojni do resne krize v preskrbi z gorivom na zahodnih bencinskih črpalkah. Ali se nam kaj takega lahko spet pripeti? — se zaskrbljeno sprašuje tretja najmočnejša trgovska, industrijska, posebej pa še avtomobilska dežela na svetu. »Za zdaj oskrba z nafto še ni ogrožena,« tolaži domačo javnost predstavnik bomske vlade. »Politični zapletji nas lahko prizadenejo,« pa opozarjajo naslovi na gospodarskih straneh zahodnonemškega časopisja. Kajti: tri četrte uvaža ZR Nemčija iz arabskih naftnih vrelcev.

Bonn se obnaša v bližnjehodni krizi silno previdno in pragmatično. Nikakršne izjave ne daje nihče. Brandt in vladni predstavnik ponavljata le zaskrbljenost in željo po miru.

Mislita pa oba na — nafto.

Če bi se Arabcem prehudo godilo v tej vojni, bi in bodo gotovo vrgli na mizo tudi politično. Prekinitev prodaje nafte za zahodnim koncernom bi najprej in najbolj prizadela Američane, ki so direktno navezani na sredozemske vire za svojo šesto floto in atlantske enote v Evropi.

Zvezna republika Nemčija je tu v precej drugačnem položaju. Z glavnimi dobavitelji nafte ima sklenjene sporazume o investicijskih vlaganjih, pa ni vsakršna daljša zapora naftnih ventilov nujno prizadela same arabske dežele. Prav tako računa Bonn, da Arabci ne bi mogli dlje časa vzdržati bojkota, ker je Egipt le močno navezan na podporo iz naftnih sil, kot sta Libija in Saudska Arabija. Vse to sicer dovoljuje Zahodni Nemčiji, da ne izgublja živcev, zato pa tembolj temeljito izgrajuje svojo energetsko osnovo.

Nafta - osrednji vir energije

Bonn je ravno v zadnjih tednih izobilkaval svoj srednjeročni načrt oskrbe z energijo. Kakorkoli že namerava ZRN zgraditi do leta 1985 preko sto novih jedrskih elektrarn in povečati za tridesetkrat prispevek atomske energije, bo vendarle v letu 1980 šele 8 odstotkov vseh potreb pokrila jedrska energija, leta 1985 pa 15 odstotkov.

Delež nafte, ki je bil v letu 1957 zastopan le z 11 odstotki, lani pa že s 56, bo ostal bolj ali manj enak, to je pri 54 odstotkih vseh energetskih potreb v letih 1980 do 1985. Kar pa je še posebej pomembno, je to, da se vloga nafte in njenih izdelkov še vedno veča in energetski načrtovalci računajo, da bo leta 1975 morala zadovoljiti 57 odstotkov vseh potreb.

Te potrebe pa so iz leta v leto večje. V

desetih letih se je potrojilo število avtomobilov na 18 milijonov, število letal pa povečalo za štirikrat na približno pet tisoč. Samo ti motorji požrejo zdaj več kot sto milijonov ton surove nafte oziroma njenih izdelkov.

Med najpomembnejšimi dobavitelji nafte še vedno dominira Libija, in to tako zaradi kvalitete (malo žvepla v nafti) kot na račun ugodnih, kratkih poti, saj jo je treba prepeljati le do Trsta, potem pa toče po naftovodu do rafinerij pri Inzelsladtu na Donavi. Libija prodaja zdaj več kot 28 milijonov ton ali 28 odstotkov vse uvožene nafte v ZR Nemčiji. Njena izrazito prevladujoča vloga sicer rahlo upada (ker tudi Libija sama omejuje izkoriščanje zalog), ostaja pa Bonn silno občutljiv za Gadafijeve ukrepe.

Tako je morala vodilna zahodnonemška petrolejska kompanija Gelsenberg brez obnavljanja privolitvi v nedavno nacionalizacijo v Libiji. Sicer pa odnosi med Bonn in Tripolisom niso doživljali pretresov, razen politične krize po minchenškem atentatu lani, ko je Gadafi demonstrativno podprl arabske atentatorje.

Drugo mesto med naftnimi velikanii ima za Zvezno republiko Nemčijo Saudska Arabija, ki prodaja skoraj 19 milijonov ton ali več kot 18 odstotkov vsega zahodnonemškega uvoza. Preko 10 odstotkov uvoza nafte odpade še na Alžirijo, iz Kuvaite, Iraka in šejakov ob Perzijskem zalivu pa je Bonn kupil kakšnih 15,5 milijonov ton ali 15 odstotkov.

Iranski lev vzhaja

Ravno ko je prejšnji petek opoldne gospodarski minister Hans Friderichs zapustil po enoinpolturnem pogovoru s perzijskim šahom Pahlavijem njegovo palačo, sta oba velika »naftnika« izvedela za izbruh vojne na Bližnjem vzhodu. Če bi se to zgodilo eno uro in pol prej, bi morda Friderichs prišel manj zadovoljen, šah pa bi ostal varjetno bolj zadovoljen, domnevajo tukajšnji komentatorji.

Iran sicer za zdaj še ni vodilni oskrbovalec Zahodne Nemčije, lahko pa to posta-

ne, če se bodo skupni načrti uresničevali. Kot je znano, teži šah za tem, da bi čim več ali pa kar vsjo lastno nafto predeloval doma in jo (dražje) prodal kot polizdelek. Bonnu to nekako celo ustreza, saj je iranska nafta močno pomešana z žveplom in bi že tako velike težave pri povečevanju rafinerijskih kapacitet v ZRN samo še dramatizirala, poleg tega pa bi jo komaj lahko spravili pod stroho izredno strogih zakonskih predpisov o čistosti zraka, ki jih uveljavlja bomska vlada.

Nemški kapital še sodeluje pri gradnji velike rafinerije ob Perzijskem zalivu za 10 milijonov ton, Iran pa želi zainteresirati zahodni kapital, posebej še politično neambiciozno Zvezno republiko Nemčijo, za gigantno rafinerijo za letno kapaciteto 25 milijonov ton, ki naj bi predelovala nafto izključno za izvoz v ZRN. Vsekakor pa Teheran povezuje povečano dobavo nafte s povečanimi investicijami v Iranu.

ZRN in Iran snujeta hkrati velike načrte za dobavo plina. Iranski šah in njegovi ministri so baje že predlagali prizadetim državam tri inčine za transport zemeljskega plina v Evropo. Po prvi naj bi ga plinovod pripeljal do tovarne za utekočinjenje v turškem sredozemskem pristanišču Isah, nato, po drugem naj bi plinovod šel preko Grčije, Jugoslavije in Avstrije vse do ZR Nemčije, po tretjem (dodatnem) pa naj bi plinovod iz Irana dovajal energetski vir v Sovjetsko zvezo torej tako ublažil sovjetske dobave Zahodni Nemčiji.

Vreme je nevarnejše od Arabcev

Podobno kot vse države evropske gospodarske skupnosti, je tudi ZRN skoraj izključno navezana na uvoz nafte. Bonn mora te dni spet občutiti, kako je kot najmočnejši gospodarski partner te skupnosti hkrati največja žrtev političnih grehov, ki so jih delali ali jih še delajo njegovi zavezniki v arabskem svetu. Edino atomska energetska pa v tem smislu tudi zmanjka in gospodarska politika bi lahko zmanjšala občutljivost zahodne Evrope na krize v arabskem svetu.

Z 8 milijoni lastne proizvodnje nafte (v severnemerski nižini) pokriva ZRN le kakšnih 7 odstotkov potreb. Skupne zaloge cenijo na 81 milijonov ton, proizvodnjo pa bodo povečali na kakšnih 10 milijonov ton na leto.

Nafta postaja predmet vseh pomembnejših državnih pogovorov, ki jih boreli politiki vodijo po svetu. Brandt in japonski premier Tanaka sta na primer pred dnevi razglabljala med drugim tudi o nafti. Ob sta v podobnem položaju: oba morata skrbeti za varen nakup in racionalen prevoz, to pa lahko dosežeta le z velikanskimi tankerji. Tudi bonski ministri morajo spoštljivo ravnati z arabskimi šejki. Državni sekretar v gospodarskem ministrstvu Rohweder se je pred dnevi potrdil v London, da bi srečal šejka iz Abu Daba.

ANTON RUPNIK

Bližnji vzhod

Četrta vojna ali nedokončana tretja

Vojna je počasi dozorevala, ko so začeli nanjo pozabljati

(Nadaljevanje s 15. strani)

Vtem je, 26. februarja 1969, umrl izraelski premier Levi Eškol in nasledila mu je 71-letna znanja ministrica Golda Meir, ki je skupaj z obrambnim ministrom Moshejem Dajanom začela dajati svojici, drugičen pekat notranjemu življenju v Izraelu: začela se je porajati nova izraelska politika — politika vsenčne vojaške sile, ki je zlagoma nadomestila diplomacijo. Rezultati so se že kmalu poznali. Sledila je serija povračilnih akcij, oblikovanje nove vojaške strategije, ki si je vzela pravico, da sama dela red na Blaznem vzhodu, če ga drugi nečeljejo, ustvarjanje močnega vojaškega stroja, ki je gojil polovico državnega proračuna in ki je vsiljeval izraelski javnosti svojo politiko na sosednih ozemljih — graditev polvojaških naselij, iz katerih so čez čas nastale civilne in spreminjale aneksijske sosednje ozemlje v izvršeno dejstvo. Ta militarizacija izraelske politike se je nujno morala poznati nazven: Izrael je postal v mednarodni javnosti čedalje bolj izoliran, čedalje bolj obojan in čedalje več držav — zlasti afriških — je z njim prekinilo diplomatske odnose. Razlog: diplomacija je vse bolj igrala drugo ali tretjo violino, ker je vojska vsiljevala prepričanje, da bo politika sile opravila svoje — pričala Arabce o njihovi nemoci in jih sprila za pogajalsko mizo.

Vojna izpajavanja je bila neumljena: 9. marca 1969 je na fronti ob prekupu izgubljen življenjski poveljnik generalšaba general Riaz, 13. marca so gorele rafinerije v Suez, 8. aprila so bili zajeti stotomilski pas Sueskega prekopa in istega dne so Jordanci napadli izraelsko pristanišče Eilat, Izraelci pa so v povračilo zbombardirali sosednji jordanjsko luko Akabo; konec aprila so egipčanski vojski v nočnem napadu ubili tri izraelske vojske na drugi obali prekopa, enega pa ujeli.

V utrdah 4000 Izraelcev

V času teh spopadov je imel Egipt ob prekupu kakih 70.000 mož, 600 do 700 tankov in kakih 800 težkih topov, medtem ko je imel Izrael v utrdah Bar-Levove linije le 4000 do 6000 mož.

Maja je izraelska vlada sporočila, da je bilo aprila ob prekupu 568 oboroženih incidentov, maja pa kakih 400. Toda junija so se spopadi znova razplamneli v svoji silovitosti: 21. junija je izraelska enota ponoči napadla egipčansko radarsko postajo pri Ras Adabiji južno od Suez, Egipčani pa so istega dne napadli izraelsko postojanko na vzhodni obali Grenkega jezera.

Spopadi so se nadaljevali tudi na sirske in jordanjske fronti, v samem Izraelu (Jeruzalemu, Gazi in drugih mestih) pa je prihajalo do obsežnih palestinskih atentatov; obenem so Palestinci v tujini začeli s svojo serijo ugrabljanj potniških letal. Toda sirska fronta je bila ves čas v ospredju in svet je samo ugibal, kdaj se bodo »praskne sprevrle v pravo vojno: 20. julija je kakih 50 izraelskih komandosov napadlo Zeleni otok, umetno protiletalsko platformo na južnem vzhodu prekopa, ki jo je branilo kakih 100 Egipčanov. In uničilo radarske naprave; enajst ur kasneje je izraelsko letalstvo prvič po junjski vojni bombardiralo topniške in raketne položaje Egipčanov na severnem delu prekopa, nakar je 40 egipčanskih letal bombardiralo izraelske položaje.

Postopno prisvajanje ozemelj

Hkrati s stopnjevanjem vojne ob prekupu je Izrael tudi utrjeval svojo navzočnost na sosednjih arabskih ozemljih: 30. junija je ustanovil svoj 18. kibuc na sosednjem ozemlju, in sicer pri Roš Guru, v okolici Hebrona; na Golanski visravi je bilo ta čas že enajst kibucov, na Sinaju trje in prav tako trje v dolini Jordana. Ni minilo dolgo — in 16. oktobra tega leta je Izrael podaljšal svojo civilno oblast na vso Golansko planoto. To je bila, za Jeruzalemom, prva »de facto« aneksijska sosednja ozemlja. Dajan je napovedal: povsod tam, koder so naša naselja, bomo tudi ostali. In tako se je začela nova podoba Izraela, kakršno so zahtevali njegovi voditelji: k poprejšnjemu ozemlju Izraela (izpred junjske vojne) bi naj priključili ves Jeruzalemski, Golanski planoto, Gazo, Sarm el Šejk, okolico Hebrona, dolino reke Jordan in morda še tu in tam kakšni mejni popravki. Mnoga sosednja mesta so se tako začela izraelsizirati: v Sarm el Šejku ob vzhodu v Tiranskem ožino je začel nastajati izraelsko pristanišče Ofir, v Hebronu in Jeruzalemu so začela rasti nova, židovska predmestja, nova izraelska mesta naj bi nastala v Gazi, pri El Arisu na Sinaju in na Golanu (tu se je razmerje prebivalstva že začelo nagibati v prid Židov).

Spopad se je nadaljeval z vso ostrino. General Dajan je 4. avgusta 1969 sporočil, da so Izraelci od junjske vojne pa do 31. julija izgubili 346 vojakov, torej skoraj polovico toliko, kot v junjski vojni. Septembra so bili spopadi še hujski: 9. septembra so Izraelci izkrcali 40 km od Suez in se od tam umaknili šele po desetih urah; 28. septembra so se egipčanski vojski prvič borili na Sinaju, kamor so jih prepeljali z letali; 7. januarja 1970 je izraelsko letalstvo prvič bombardiralo egipčansko ozemlje globoko v notranjosti; 22. januarja so izraelske sile izvedle desant na otok Saduan v Sueskem zalivu in tu ostale 32 ur; 6. februarja so egipčanski ljudje žabe v izraelski luki Eilat pogнали v zrak dve izraelski ladji; 8. aprila bombardirajo Izraelci egipčansko šolo v Bar el Bakru in ubijejo 46 učencev; 16. maja potopijo Izraelci v Rdečem morju egipčanske ruslece; junija in julija si sledijo zračne bitke nad prekupom.

Rogers ustavi spopad

Že konec leta 1969, ko se pobuda starih velikih očitno ni premaknila nikamor z mesta, se je pojavila tako imenovana ameriška

oziroma Rogersova pobuda (po prejšnjem zunanemu ministru Williamu Rogersu). Rogers je svoj mirovni predlog ponudil Egiptu, Izraelu in Jordaniji že oktobra, a javno ga je razglasil šele 9. decembra: Izrael naj se umakne do mednarodno priznanih meja, o Gazi in Sarm el Šejku naj bi se pogajali, jordanjsko-izraelska meja naj bi bila takšna kot leta 1949, z manjšimi popravki, v Jeruzalemu naj bi imela Izrael in Jordanija enak verski, gospodarski in civilni status, palestinskim beguncem pa naj bi dali na izbiro, ali se vrnejo v Izrael ali pa sprejmejo nadomestilo za svoje imetje. Rogersov načrt sta najprej zavrnili Egipt in Sovjetska zveza, nato pa še Izrael. Toda ameriški zunanji minister je nadaljeval s svojimi, ugodnimi, uslugami. Junija 1970 je ponudil Egiptu, Jordaniji in Izraelu pogajanja s posredovanjem Gunnara Jarringa, in sicer na podlagi resolucije štev. 242 z novembra 1967. Kot prvi korak je Rogers predlagal ustavitve ognja na obdobje najmanj treh mesecev. Jarringovo posredovanje je bilo sicer neuspešno, toda obe sprti strani (Egipt, Jordanija in Izrael) so na posled sprejeli Rogersov predlog o ustavitvi ognja.

Drugo triletno obdobje „ne vojne, ne miru“

Tako je opočnoči 7. avgusta 1970 nastopilo ob Sueski in jordanjski fronti premirje. Vojna izpajavanja, ki je označevala prvo triletno obdobje junjske vojne 1967, se je tako končala. Nastopilo je novo obdobje, ki je sčasoma dobilo naziv »ne vojne, ne miru: nedokončana vojna iz junija 1967 se je zleknila ob obalah Sueskega prekopa in zadrževala tja do tiste usodne sobote, 6. oktobra 1973, ko je znova razplamtel v vsem ognju.

Toda to obdobje »ne vojne, ne miru« ni minilo brez vseh dogajanj. Tako arabski svet kot Izrael so v tem času doživljali globoke notranje pretese, ki so v marsičem prispevali k ustavitvi položaja, ki je počasi dozorevala nova vojna.

Razočaranje zaradi poraza v junjski vojni sicer ni povzročilo tistih naglih premikov znotraj arabskega sveta, kot se je nadejal Izrael, je pa sčasoma le prispevalo k določnemu spreminjanju notranjih razmer. Najprej je prišlo do spremembe v Siriji, kjer je obrambni minister general Hafez el Asad 1. marca 1969 zrušil Atasijevo vlado, na oblasti od leta 1968; 25. maja 1969 je prišlo do udara v Sudanu, kjer je prišel na oblast general Džafar el Nimeiri; 1. septembra 1969 pa je doleži neznan polkovnik Moamer el Gadafi z udarom odstranil kralja Idrisa in razglasil Libijo za republiko.

Novi ljudje so že kmalu vrstili nov pečat arabski politiki. Prispevali so predvsem k oživljanju ideje o arabski entotnosti, vzhadit, ki bi združila ves arabski narod od Atlantskega oceana do Perzijskega zaliva. Prvi korak k tej združitvi naj bi bila ustanovitev arabske federacije, za katero so se novembra 1970 zavzeli Egipt, Libija in Sudan, malo za tem pa še Sirija. Kasneje se je Sudan iz te predvidene federacije umaknil, očitajoč Egiptu, da je posegel v njegovo notranje življenje; aprila 1971 je bila federacija arabskih republik uradno razglašena, vendar je ostala prejkone na papirju. Libijskemu polkovniku Gadafi se je zdelo preohlapna in je zato septembra 1972 predlagal Egiptu, da se v letu dni, do 1. septembra 1973, združita dejansko v eno samo državo. Toda preveč razlik, obojestranskih računov in drugih razlogov je preprečilo uresničitev te zamisli. Predvsem Egipt tokrat ni bil več to, kar je bil leta 1970, ko je še živel Naser.

Novo obdobje za Egipt in Palestince

Vtem je namreč nek pomemben dogodek pretresel arabski svet. Palestinski komandosi so najprej, oktobra 1969, doživeli napad v Libanonu in skorajda povzročili državljansko vojno, dokler z Naserjevo posredovanjem ni prišlo v Kairu do libanonskega sporazuma; a že deset mesecev kasneje, septembra 1970 je prišlo do krvavega obračuna s fedajji v Jordaniji. Predsednik Naser se je znova ponudil za posrednika: 27. septembra sta kralj Husein in palestinski voditelj Arafat podpisala v Kairu sporazum ob navzočnosti več arabskih voditeljev. Formalno se je državljanska vojna končala. Toda dan za tem, 27. septembra, je očitno izbrisan in fizično zlomljen, umrl predsednik Naser. Končalo se je eno in začelo drugo obdobje egipčanske zgodovine.

Obenem se je začelo novo obdobje tudi za palestinsko gibanje, ki so ga konec leta 1970 dokončno potisnili iz jordanjskih mest, julija naslednje leto pa še v zadnjih krvavih spopadih z jordanjsko severno in iz postojank ob »reki Jordan. Jordanija, to naravno izhodišče komandosov za boje z Izraelom, je tako zaključila svoje palestinsko poglavitje. Preostali komandosi — baje je v težkih spopadih izgubilo življenje kakih 20.000 Palestincev — so se umaknili v Sirijo in Libanon. V Siriji so jim že kmalu omeili delovanje in jih praktično vključili v redno vojsko; v Libanonu so se utrdili na jugu dežele, tako imenovanem Fatahandu, od koder so odhajali v občasne akcije na izraelsko ozemlje. A ko je izraelska vojska na palestinske akcije čedalje bolj odgovarjala z neumljenimi povračilnimi akcijami globoko na libanonsko ozemlje, so morali komandosi v Libanonu omejit svoje delovanje.

Začetek verige nasilja

Navznoter je prihajalo do čedalje več razkolov. Iz gibanja so se strgale posamični ekstremisti, ki so začeli sejati seme palestinske revolucije izven Blaznega vzhoda, v tujini. Tesno za petami so jim bili izraelski agenti: svet je začel postajati priča krvavi taji izraelsko-palestinski vojni, ki je vse bolj posegala v mednarodni vsakdan. Sledile so si ugrabitve letal; na raznih koncih Evrope, Amerike, Blaznega vzhoda in celo Azije so eksplodirale bombe posiljke, v katerih so izgubili življenje tako Palestinci kot Izraelci; po diplomatskih predstavništvih, letalskih družbah, na letališčih in celo na olimpijskem prizorišču so se vrstili krvavi atentati, ki so pretresli svet.

Terorizem — posamični in državni — je vse bolj postajal mednarodna realnost: bolan kad nevdružnega stanja »ne vojne, ne miru, ki je ta čas vladal na Blaznem vzhodu. Tako je bilo 8. maja 1972: štirje palestinski gverilci so pripeljali ugrabljeno belgijsko letalo s 95 talci na letališče Lod. Izraelski komandosi, preoblečeni v tehniške, so 9. maja vdrli v letalo, ubili dva komandos, dva pa zajeli in osvobodili talce. Nato 30. maja 1972: trije japonski »kamikaze« so s strojnimi ubili na letališču Lod 26 portoriških romarjev in ranili nad 60 drugih potnikov; enega so pri tem ujeli in ga obsidili na domstrno ječo, druga dva pa sta bila ubita.

Nov »olimpijski« vasi je sredi 5. septembra 1972 v olimpijski vasi v Münchnu: osem pripadnikov palestinske skupine Black September je vdrilo v prebivališča izraelskih atletov in pri tem dva ubilo, devet pa jih je imelo za 24 ur kot talce. Po oolondnevnih pogajanjih so komandosi odšli s talci na letališče, kjer pa je prišlo do spopada z zahodnonemško policijo, pri čemer je bilo ubitih vseh devet Izraelcev in pet Palestincev ter en zahodnonemški policaj. V odgovor na to akcijo so Izraelci izvedli 8. septembra najmočnejši zračni napad na libanonsko in sirske ozemlje po prekinitvi ognja avgusta 1970: zrazvali so z zemljo palestinska pomorska oporišča, poveljniške postojanke in begunska taborišča. Padle so številne nedolžne žrtve.

Toda brezumni ples nasilja se s tem ni končal: 21. februarja 1973 so izraelski komandosi sestrili libijski abeolce nad Sinajem, pri čemer je izgubilo življenje 105 potnikov; istega dne so Izraelci napadli dvojce palestinskih begunskih taborišč na libanonskem severu in pri tem ubili 200 ljudi; 1. marca je Črni september izvedel atentat v saudijski ambasadi v Kartumu, pri čemer je bil ubit ameriški ambasador ter belgijski in ameriški diplomat; 9. aprila so Izraelci ubili sredi Bejruta tri vodilne člane palestinskega gibanja.

Toda brezumni ples nasilja se s tem ni končal: 21. februarja 1973 so izraelski komandosi sestrili libijski abeolce nad Sinajem, pri čemer je izgubilo življenje 105 potnikov; istega dne so Izraelci napadli dvojce palestinskih begunskih taborišč na libanonskem severu in pri tem ubili 200 ljudi; 1. marca je Črni september izvedel atentat v saudijski ambasadi v Kartumu, pri čemer je bil ubit ameriški ambasador ter belgijski in ameriški diplomat; 9. aprila so Izraelci ubili sredi Bejruta tri vodilne člane palestinskega gibanja.

Tako se je torej vojna, ki je od avgusta 1970 zadrževala ob prekupu, izrodila v krvavo občasno nasilje, ki je znova in znova opozarjalo svet na nezdružne razmere na Blaznem vzhodu, iz katerih bo vsak hip lahko izbruhnil nov požar. Ta čas so si arabske države zlagoma že opomogle od poraza v vojni leta 1967 in začele krepiti svojo notranjo moč.

Sadat se utrjuje doma

V Egiptu je to težko nalogo prevzel predsednik Sadat. Ki je 15. oktobra nasledil Naserja. Že kmalu se je zavezal za novo oživitve diplomatske akcije, ki bi prinesla mirno rešitev bližnjevzhodnega spora. Tako je 26. oktobra 1970 sprejel generalna skupščina OZN novo resolucijo, s katero je pozvala Jarringa, naj znova začne s svojo posredniško misijo. Hkrati je Sadat utrjeval svoj položaj doma.

V tem prizadevanju da bi odstranil notranjo neenotnost je Sadat trinajstega maja 1971 onemogočil tako imenovano umajsko zaroto centrov moči, v katero so bili vpleteni najvidnejši egipčanski politiki okrog podpredsednika Alija Sabrija. Dva tedna zatem, 27. maja, sta sovjetski predsednik Podgornij in egipčanski Sadat podpisala v Kairu 15-letno prijateljsko pogodbo med SZ in Egiptom, po kateri se je SZ zavezala dobavljati Egiptu vojaško pomoč in mu nadomestiti vojaške izgube v primeru novega vojnega spopada.

Bližnjevzhodni prostor, sam po sebi strateško pomemben kot mostiče treh celin, Evrope, Azije in Afrike, in vrhu tega še surovinski rezervar razvitega sveta (s svojimi 60 odstotki vseh svetovnih naftnih rezerv), je že kmalu začel postajati neakosno lovišče interesov velikih sil, ki so tu hotele utrditi svoj vpliv, bodisi na eni bodisi na drugi strani: junjska vojna 1967 je ta boj za krepitve interesov še bolj zaostroila. Razmerje se je namreč bolj izkristaliziralo: ZDA je odločnejše kot prej stopila na stran Izraela, SZ pa na stran arabskih držav.

Prepletanje interesov velikih

Potem ko je SZ maja 1971 sklenila pogodbo z Egiptom, je 9. aprila naslednje leto podpisala podobno, prav tako 15-letno prijateljsko pogodbo še z Irakom; s Sirijo je sklenila sporazum o dobavljanju orožja in o gradnji velikega Evfratskega jezusa; v arabske države so začeli prihajati tisoči sovjetskih vojsk in gospodarskih strokovnjakov. Po drugi strani pa so ZDA znova sprostile dobavljanje najsoodnejših vphatomov Izraelu, da bi tako ohranile ravnotežje moči. Vse bolj je postajalo očitno, da je stanje »ne vojne, ne miru« gotovo dejstvo, kajti velike sile, tako globoko vmešane v bližnjevzhodni spor ne bi mogle nikoli dovoliti, da bi ju nova vojna potegnila v medsebojni spopad. Ravno so namreč sprožile medsebojni proces popuščanja napetosti in dogovarjanja, ki je »na obrobju, torej tam, koder so širile svoje interese, terjal skrbno kontroliranje, ozko omejevanje, umirujoča razmera.

„Odločilno leto“ poveča napetost

Sadat je vtem poskušal vse, da bi rešitev spora dosegel po mirni poti. Februarja 1971 je ponudil Rogersu, da bi posredoval v sporu z Izraelom, nato je navezal stike s petimi velikimi (SZ, ZDA, Veliko Britanijo, Francijo in Kitajsko), pa z Zahodno Evropo, pa nevršeniimi državami, pa z Afričani (mislila petih afriških modrecev, ki jih je vodil senegalski predsednik Senghor, je obiskala prestolnice sprtih strani, a brez uspeha) in drugimi. Pri tem se je začel k vojaškim grožnjam: 5. novembra 1971 je prevzel vrhovno poveljstvo nad vojsko, 20. novembra pa izjavil, da je napočil čas bitke, »kajti odločilno leto se izteka, ne da bi bilo kakih upov za miru. Nova bližnjevzhodna razprava v OZN se je 13. decembra 1971 zaključila z novo resolucijo o oživitvi Jarringove misije; a že 20. decembra je Sadat izjavil, da se bo

začela nova vojna izpajavanja in da se odločilno leto zaključuje.

Odločilno leto se je izteklo, ne da bi se začela nova vojna, ki jo je napovedal Sadat. To omahovanje pa mu je prineslo neveselosti doma. Kairski študentje so 19. januarja 1972 zahtevali vojno z Izraelom in začeli demonstrirati po kairskih ulicah; demonstracije so trajale teden dni in nevarno zaostroile notranje razmere v Egiptu. Nezaodvoljstvo zaradi položaja »ne vojne, ne miru, ki je zaradi velikih oboroževalnih stroškov terjal odrekanja predvsem pri nižjih slojih, je se nevarno širilo tako med študenti — ki so leto kasneje znova začeli demonstrirati — kot med delavci — ki so sprožili nekaj stavk, med vojski, brezdelno vkopanimi ob prekupu, in med preprostimi ljudmi.

Sadat je tako ob hkratnih prizadevanjih nazven, na diplomatskem področju, moral urejati tudi notranje razmere, ki so od časa do časa ogrožale z nevarnimi izbruhli. V svojem slavnem govoru 1. maja 1972 je izjavil, da je pripravljena žrtvovati milijon ljudi za novo vojno z Izraelom in da bo tudi slednji moral žrtvovati prav toliko, če ne celo več ljudi. Tako je sprva še negotovo, s podcenjevanjem, kasneje pa vse bolj pretehtano in premišljeno, nastajalo v Egiptu novo obdobje, ki ga je Sadat poimenoval obdobje totalne konfrontacije z Izraelom.

Odhod sovjetskih strokovnjakov

Nedvomno je za razvoj položaja imel velik pomen tisti 18. julij 1972, ko je Sadat odpovedal gostoljubje kakim 20.000 sovjetskim strokovnjakom v Egiptu: to je bil dogodek, ki je močno odjeknil v svetu in ocenjevali so ga različno. Nekateri tako, da si je Sadat s tem hotel utrditi ugled doma in v arabskem svetu, drugi tako, da je hotel s tem za hip odvrti pozornost javnosti od notranjih problemov, tretji tako, da se je odpovedal vojaški sili in se pripravil na novo diplomatsko akcijo, in četrti, da se je pripravil na spopad in noče vanj vmešati SZ.

Kot se zdi morda na videz nelogično, je najbrž v vseh teh različnih ocenah nekaj resnice, tudi v zadnjih dveh: Sadat je z zaostrojitvijo odnosov s SZ začasno izgubil tisti vir, od koder je prihajalo najsoodnejše orožje v Egipt in je bil torej primoran sprožiti novo diplomatsko ofenzivo; toda hkrati je z umikom sovjetskih strokovnjakov prekopa izgubil nevarnost, da bi nova bližnjevzhodna vojna utegnila zaplesti v neposreden spopad obe veliki sili: če bi morebiti prišlo do spopada, bi ostal omejen na obe sprti strani in veliki sili bi ga zlahka krotili od zunaj.

Na začetku tega leta se je začela nova diplomatska ofenziva za rešitev bližnjevzhodnega spora, v katero so se vključili jordanjski kralj Husein, izraelski premier Golda Meir in Sadatov »Kissingerg« (posebni odposlanec) Hafez Ismail, ki so si podajali kličko v Beil hiši v Washingtonu in potovali bodisi po zahodnoevropskih prestolnicah, bodisi v Moskvo (Ismail). Aprila je Egipt dosegel, da se je bližnjevzhodno vprašanje znova pojavilo pred varnostnim svetom OZN (ob ubanosti pritiski zaradi umora treh palestinskih voditeljev v Bejrutu); generalni sekretar Waldheim je kot osnovo za razpravo pripravil obsežno poročilo o dotrajanih naporih svetovne organizacije, pri čemer se je Izrael pojavil kot glavni krivec za vse neuspehe zaradi svoje nepopustljive politike.

Vojna je obvisela v zraku ...

Toda junjsko zasedanje varnostnega sveta, ki ga je za nekaj časa prekinil obisk Brežnjeva v Washingtonu, se je končalo z ameriškim vetom na resolucijo osmih nevršeniimi slepo ulico naposed adomastile, se je končal znova z neuspehom. Vse, kar je nato sledilo, je bilo zgolj ponovno notipavanje diplomatskega terena: potovanje generalnega sekretarja OZN Waldheima po petih bližnjevzhodnih prestolnicah (Bejruta, Amman, Kairu, Damasku in Jeruzalemu) — s končno postajo v Alžiru, kjer je Wald-

heim spregovoril na četrtem vrhu nevršeniimi) je bilo namenjeno predvsem, kot je sam rekel, »seznanjanju s stališči sprtih strani«. Vojna je očitno že obvisela v zraku ...

Vsekakor je treba omeniti, da se je Egipt na nov vojni spopad, od katerega je očitno moral priti — potem ko so vsi zaporedni mirovni poskusi propadli, ko je Izrael čedalje bolj krepil svojo navzočnost na sosednih ozemljih, ko je kazalo, da se je svet sprizljazil s stanjem »ne vojne, ne miru in ko so drugi problemi, predvsem problem pomanjkanja surovin (nafta) začeli potiskati bližnjevzhodni spor v ozadje — izredno dobro pripravil. Tako na notranjem, kot na zunanjem področju. Na notranjem je ustvaril novo, sodobnejšo in bolj opremljeno vojsko, ki je bila izurjena v drugem, trdem načinu vojskovanja, pripravljena na žrtve in očitno odločena, da opere leta 1967 omakeževano čast, pa naj velja karkoli. Na zunanjem področju pa je Egipt začel navezovati vse trdnjše zveze z drugimi arabskimi državami.

Povezovanje z Arabci

Tako se je sred. januarja letos sestal v Kairu arabski obrambni svet, ki je dosegel nekaj konkretnih dogovorov glede ustvarjanja enotne vzhodne fronte proti Izraelu: egipčanskega vojnega ministra Ahmeda Ismaila so imenovali za vrhovnega poveljnika skupnih egipčanskih, sirske in jordanjskih sil na fronti proti Izraelu. Prišlo je torej do ponovnega »blaznjenja z Jordanijo, s katero je Sadat aprila lani pretrgal vse odnose. Konec aprila se je v Kairu zbral 17 arabskih poveljnikov generalštabov, ki so se dogovorili za skupno vojaško akcijo proti Izraelu. Nato, sredi septembra, je prišlo v Kairu do amalega arabskega vrha med Sirijo, Egiptom in Jordanijo: šlo je za novo medsebojno vojaško usklajevanje, ki se je v naslednjih dneh, z diplomatskimi stiki med posameznimi arabskimi državami, razširilo še na ostali arabski svet. Arabci so sklenili, da bodo nov udarec Izraelu, ki so ga pričakovali, potem ko je ta doživel nove diplomatske neuspehe v svetu, pričakali dobro pripravljeno. Če bo vojna, bo dolgotrajna in neumljena — je pred časom napovedal Sadat.

V soboto, 6. oktobra ob 12.30, na izraelski postni praznik in sredi muslimanskega postnega meseca Ramadana, se je začelo, kar se je moralo zgoditi, kar so vsa minula leta od junjske vojne 1967 napovedovali, da je vojna osvala nedokončana in da bo enkrat znova izbruhnila: tako je izbruhnila četrta arabsko-izraelska vojna, ki je v bistvu nadaljevanje tretje, nedokončane, ker je ta skozi šest let in štiri mesece pustila odprta prav vsa vprašanja odnosov med novo, agresivno bližnjevzhodno državo, Izraelom, in njenimi arabskimi sosedi, oboje nuni na nenehna porajanja in poraze. Vojna se je rojevala šest let in noši v sebi pečat vsega tistega, kar se je teh šest let dogajalo: od tistih treh let moreče svoje izpajavanja, do naslednjih treh let stanja »ne vojne, ne miru, ki je poglajalo nepretrgano verigo nasilja, poglajalo prepada med sprtima stranema, zaporedno pobijalo zaupanje in kakšno mirno rešitev spora, ki bi prišla od zunaj, in krepilo spoznanje, da se je potrebno opreti nase, se trdno povezati in pripraviti na novo, težko ko morda tudi odločilno vojno.

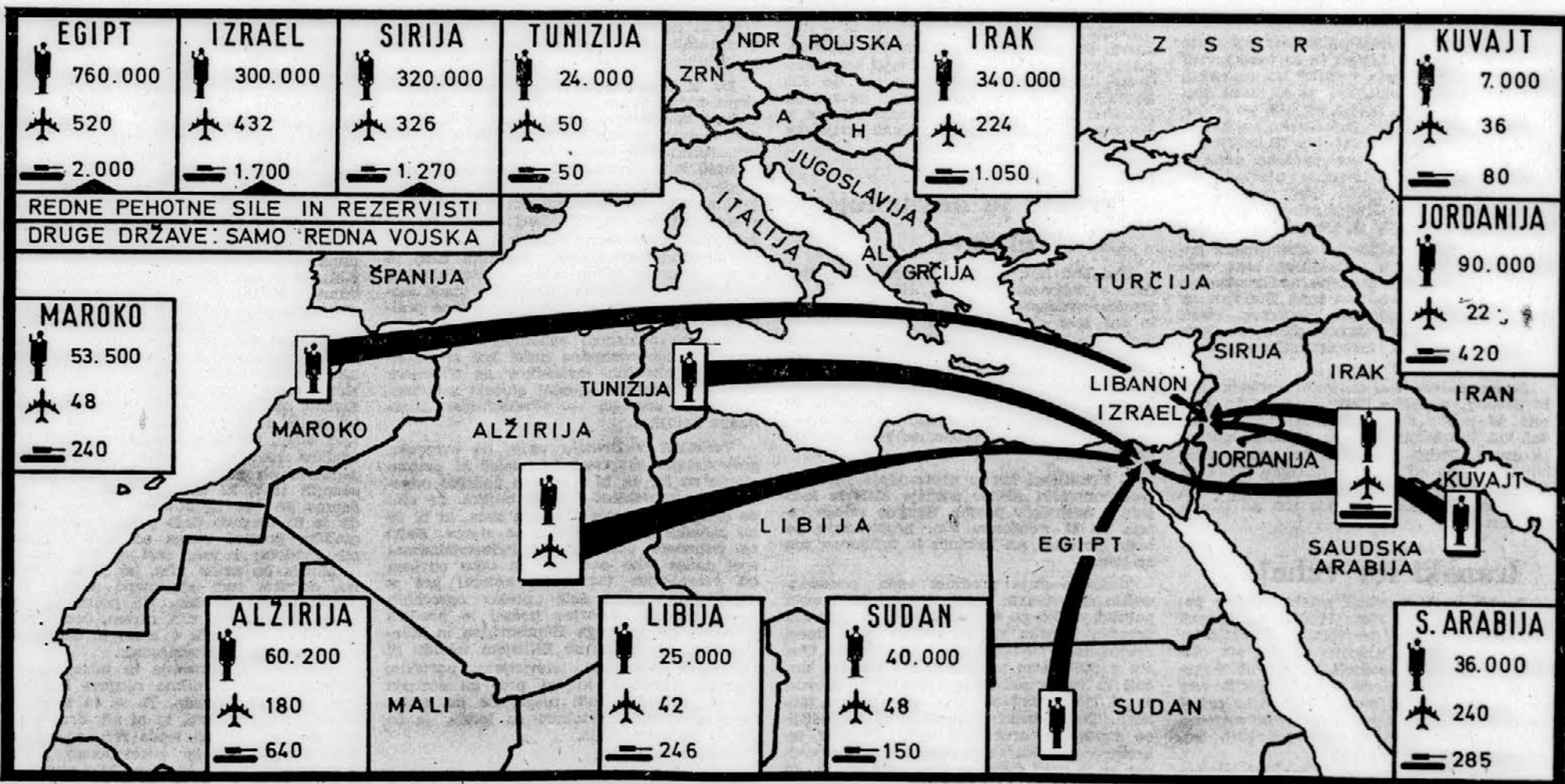
Odločilna vojna

Ta vojna je za Arabce odločilna v več pogledih, tako zaradi notranjih kot zaradi zunanjih razmer. Navznoter je je namreč položaj že nevarno zgostil in nezaodvoljstvo ljudi je začeljanje vse bolj preraščati v odkrito opozicijo. Tudi gospodarske razmere v posameznih arabskih državah so začeljanje postajati težke, zaradi velikih stroškov, ki so jih zahtevale vojne priprave. Vtem pa je Izrael z nenehnimi napadi (zadnji: je bil zračni spopad nad Sirijo 13. septembra, ko so Izraelci baje sestrelili 13 sirske letal) nenehno rušili arabsko moralo, na sosednih ozemljih pa ustvarjal položaj, ki je bil pomenil praktično aneksijsko. Če nekaj let bi bilo morda že prepozno: Izrael bi se toliko utrdil na novem ozemlju, da bi vsako pogajanje postavilo Arabce v skrajno neugoden položaj. Na nov udarec Izraela je bilo torej nujno odgovoriti odločno. Toda neugoden položaj je začeljanj postajati za Arabce tudi nazven, v mednarodnem okviru.

Res da so v zadnjem času s svojimi diplomatskimi akcijami v svetu dosegli precejšnje uspehe in da ob zdajšnjem spopadu lahko računajo na široko mednarodno podporo kot kdajkoli prej in res da so Izraelci hkrati, zaradi svoje kratkovidne politike grobe vojaške sile, doživljali na diplomatskem prizorišču zaporedne težke udarce (med drugim na 4. konferenci nevršeniimi in takoj po njej, ko je vrsta držav prekinila odnose z Izraelom), toda res je spet, da bližnjevzhodni spor že nekaj časa v očeh mednarodne javnosti ni predstavljal tako nevarnega kriznega šarisa, kot ga je prej. Sueski prekop, nekot življenjsko pomembna linija med »Sredozemljem in Indijskim oceanom, je potonil v ponor; razviti svet je našel zanj nadomestilo v novi, kontejnerski tehniki prevoza, v gradnji dolgih naftovodov, v razmahu letalskega tovornega prometa. Sam spor se je omeil na oži prostor: po umiku SZ iz Egipta julija lani so velike sile kazale vse manjšo pripravljenost, da posredujejo v sporu, dokler ne bo pomenil nevarnosti za njuno neposredno konfrontacijo (srednje Brežnjev—Nixon maja v Moskvi in junija v Washingtonu je bližnjevzhodnemu sporu posvetilo le malo pozornosti). Zaradi energetske krize, ki je začela groziti razvitemu svetu, se je pomnost sveta začeljanja premusmerjati na naftna področja, predvsem na Perzijski zaliv.

Ta začarani bližnjevzhodni krog, iz katerega mnogi še nedavno niso videli nobene izhoda, se je 6. oktobra pretrgal. Vojna najbrž ne bo rešila ničesar, kajti pretekle izkušnje kažejo, da naposed vsako stvar uredijo diplomatska pogajanja. Toda v vsakem primeru ta pogajanja zdaj ne bodo več takšna, kot bi bila poprej. Arabci so dokazali, da so sposobni vračati udarce, prevzemati pobudo, se žrtvovati za svojo stvar.

TIT DOBERSEK

Slovenija — SEV

Še vedno neizkoriščene možnosti

Bilanca zunanjetrgovinske menjave med Slovenijo in deželami SEV

Pregled slovenske zunanjetrgovinske menjave v zadnjih treh letih kaže, da je največji del te menjave usmerjen v zahodne dežele. Izvoz se je v zadnjih letih ustalil na približno 68 odstotkih, medtem ko je uvoz iz teh držav, ki je še leta 1970 znašal več kot 81 odstotkov, v minulih letih nekoliko padel, in sicer v korist vzhodnoevropskih dežel, članic SEV. Uvoz iz dežel SEV v zadnjih letih nenehno narašča, leta 1970 je znašal 13,5 odstotka celotnega slovenskega uvoza, leto zatem se je povečal na 16,5 odstotka, lani pa je znašal 18,1 odstotka. Nasprotno pa je izvoz, ki je v letih 1970—71 narasel od 23,3 na 25,5 odstotka, lani ostal na skoraj isti ravni — 25,2 odstotka.

Pregled gospodarskih stikov Slovenije s tujino ugotavlja, da se je izvoz v države SEV lani povečal predvsem zaradi boljših politično-gospodarskih odnosov z vzhodnoevropskimi državami pa tudi zaradi drugih dejavnikov, ki so pospeševalno vplivali na celotni lankoletni slovenski izvoz (devalvacija dinarja, povečanje retencijske kvote, zamrznjene ali omejene domače cene ter

dovoljenj. Na zmanjšanje so vplivali tudi administrativni posegi, ki so omejevali naš lankoletni izvoz. Te omejitve so imele zelo neugodne posledice, saj so vzhodnoevropske države ob hitrem povečanju našega izvoza začele zadrževati svoje blago, v glavnem tisto, za katerega so se zanimale naša podjetja. S tem so hotele dobiti boljše možnosti za bilanciranje blagovne menjave

reprodukcijskega materiala, 21 odstotkov izvozne investicijske opreme ter 22 odstotkov blaga za široko porabo.

Prevladuje reprodukcijski material

Povečal se je uvoz reprodukcijskega materiala, medtem ko se je uvoz investicijske opreme razširil. Iz dežel SEV smo lani uvozili manj blaga za široko porabo.

Pregled menjave po posameznih deželah SEV kaže, da je najpomembnejši partner med deželami SEV Sovjetska zveza, ki je v izvozu na prvem, pri uvozu pa na drugem mestu. V Sovjetsko zvezo izvažamo več blaga za široko porabo, nekaj manj reprodukcijskega materiala, medtem ko izvoz investicijske opreme, ki jo Sovjetska zveza sicer precej potrebuje, skoraj ni pomemben. V uvozu iz SZ prevladuje reprodukcijski material, ki tvori 96 odstotkov uvoza iz SZ.

Poljska je na drugem mestu po obsegu blagovne menjave. Slovenski izvoz na Poljsko je v letih 1969—71 narasel za trideset odstotkov na leto, visoka pa je bila tudi stopnja rasti uvoza — 24 odstotkov. Lani se je dokaj spremenila struktura izvoza na Poljsko in naša podjetja so plasirala precej novih proizvodov. Uvoz se je glede na leto 1971 povečal za šestino, pri čemer se je najbolj povečal uvoz investicijske opreme, ki sedaj tvori 15 odstotkov uvoza iz Poljske, zmanjšal pa se je uvoz blaga za široko porabo: od 16 na 12 odstotkov.

Izvoz v CSSR je v letih 1969—71 rasel še hitreje kot na Poljsko, na leto povprečno za 41 odstotkov, v letu 1972 pa se je povečal za 17 odstotkov. Tudi na češkoslovaški trg smo prodali nekaj novih proizvodov, pa tudi izvoz tradicionalnih izvoznih proizvodov za to deželo se je precej povečal. Na obseg uvoza, ki se je sicer povečal za približno štiri milijone dolarjev, sta vplivali devalvacija dinarja in revalvacija krona, zaradi česar se je češkoslovaško blago podražilo za okoli osem odstotkov.

Možnosti za povečanje menjave

Neugodno se je razvijala menjava z Madžarsko, kjer izvoz pada povprečno za devet odstotkov na leto, zmanjšal pa se je tudi uvoz. Za blagovno menjava z Madžarsko je že nekaj let značilna nestalna struktura, kar daje menjavi s to državo naključni značaj. V začetku letošnjega leta smo uvedli konvertibilni način plačevanja, kar naj bi spodbudilo razvoj gospodarskih odnosov.

V NDR Slovenija izvažajo predvsem reprodukcijski material (45 odstotkov vsega izvoza), približno enaka pa sta delež izvoza investicijske opreme (29 odstotkov) in blaga

za široko porabo (26 odstotkov). Uvoz iz NDR se je povečal za dva odstotka, in sicer na račun blaga za široko porabo, saj se je uvoz investicijske opreme in reprodukcijskega materiala zmanjšal.

Izvoz našega blaga v Romunijo je v zadnjih nekaj letih precej nihal, prav lani pa se je podvojil v primerjavi z letom prej. Povečal se je izvoz reprodukcijskega materiala in blaga za široko porabo. Uvoz iz Romunije se je lani zmanjšal za milijon dinarjev. Na skromen obseg menjave z Romunijo brkone vpliva geografska lega naše republike, vendar so pogovori, posebej še nedavni obisk delegacije izvršnega sveta v tej deželi, pokazali, da so precejšnje možnosti za razširitev nadaljnjega sodelovanja.

Lani se je precej povečala blagovna menjava z Bolgarijo. Izvoz je bil za 57 odstotkov večji, uvoz pa se je več kot podvojil. V Bolgarijo izvažamo predvsem reprodukcijski material, okoli 90 odstotkov, ostali izvoz

pa tvori blago široke porabe. Spremenila pa se je struktura uvoza. Medtem ko smo predlanskim uvažali predvsem reprodukcijski material, je lani polovico vsega uvoza tvoril uvoz najrazličnejših strojev.

SEV - velikansko tržišče

Vzhodnoevropske dežele so za naše končne izdelke obsežen in sprejemljiv trg, hkrati pa je to območje lahko eden najpomembnejših virov surovin in reprodukcijskega materiala, kar je izrednega pomena za našo predelovalno industrijo. Že danes zaradi predvidenega pomanjkanja dolgoročno načrtujejo preskrbo s surovinami in z energijskimi viri. V SEV so že izdelani načrti za proizvodnjo in porazdelitev nafte do leta 2000, pa tudi za druge gospodarske

panoge sklepajo pogodbe za prihodnjih deset ali petnajst let, pri čemer jugoslovanska podjetja le redkokdaj sodelujejo. Uvedba konvertibilnega načina plačevanja bi verjetno povečala raven bodoče zunanjetrgovinske menjave.

Tako dosežani obseg kot struktura naše trgovinske menjave z vzhodnoevropskimi deželami kaže, da možnosti za tesnejše sodelovanje z deželami SEV še zdaleč niso izkoriščene. Sporazum, ki ga je Jugoslavija leta 1964 sklenila s SEV, omogoča nadaljnjo razširitev gospodarskega sodelovanja ob ureditvi nekaterih vprašanj, ki so doslej ovirala tesnejše stike, kot recimo vprašanje investicijskih naložb, raven cen, politika bilanciranja izvoza z uvozom. Vzhodnoevropske dežele težijo za tem, da cene določajo za daljše razdobje, zato nastaja razcep med temi dogovorjenimi cenami in cenami istih proizvodov na svetovnem trgu. Prav temu vprašanju bi bilo treba posvetiti več skrbi.

BOZO MASANOVIĆ

Vprašanja ob 21 milijonih Jugoslovancev

Koliko nas hoče, noče biti?

Tudi pri rasti prebivalstva nam priporočajo stabilizacijo

V Jugoslaviji nas živi 80 ljudi na kvadratni kilometer, kar je v primerjavi z vrsto močno naseljenih evropskih in drugih držav zelo malo. Nobena nevarnost nam ne grozi, da bomo — pri sedanjih stopnjah rasti — naše meje postale pretesne, da se nam bo življenjski prostor spreminil v preoblikovano mravljišče. Če upoštevamo podatke o sedanjih naseljenosti našega prostora pod soncem, lahko sklepamo, da imamo možnost za ekspanzijo, se pravi, da lahko mirno povečujemo svoj naravni prirastek, ne da bi se nam bilo treba meniti za črnoogle napovedi demografov, ki slikajo za prihodnost najtemnejše podobe. Zakaj bi torej sploh premišljali o kakšni populacijski politiki, zakaj bi se trudili zavzemati stališča do nje, kot so pred kratkim počeli najvidnejši strokovnjaki z vseh koncev Jugoslavije? Gre le za kabinetsko besedovanje ljudi, ki se s tem ter tja želijo pomeriti na kakšnem simpoziju?

Odgovor na tako zastavljeno vprašanje je na dlan: Jugoslavija res ni pregoščo naseljena dežela, toda človek ne živi samo od prostora. Če marsikaj drugega potrebuje za življenje, kot samo kos zemlje, in prav ta marsikaj je treba upoštevati, kadar je govora o populacijski politiki. Z besedami enega od udeležencev posvetovalnega lahko problem izrazimo takole: »Žal ne živimo v carstvu svobode, temveč v carstvu ekonomske nujnosti.«

Carstvo ekonomske nujnosti

Kakšna je pravzaprav rast prebivalstva, s katero mora računati jugoslovanska ekonomska nujnost? Kot v marsikateri drugi stvari, je tudi na področju gibanja prebivalstva Jugoslavija svet v malem. V nobeni državi ni stopnja rasti enakomerna po vseh njenih območjih, le poredko pa je moč znotraj kakih državnih meja srečati takšne ekstreme kot v Jugoslaviji.

Nekatere republike in pokrajine so v povojnih letih doživljale pravo eksplozijo prebivalstva v majnem (ki traja še danes), vrsta območij pa se danes zaskrbljeno sprašuje, kam pelje tako nizek naravni prirastek. Povprečna nataliteta, se pravi število rojenih otrok na tisoč prebivalcev, je lani v Jugoslaviji znašala 18,4. V tem povprečju pa se skrivajo podatki, da je bila nataliteta v Vojvodini 13,1, na Kosovu pa 36,8. V okviru ene same republike se torej skrivajo številke, ki bi jih lahko primerjali s podatki iz najrazvitejših in, po drugi strani, s podatki iz najmanj razvitih območij na svetu.

V prvih povojnih letih smo v Jugoslaviji doživeli pojav, ki ga poznamo vse družbe sveta, ko se ostrejšo mora vojne — izredno veliko število rojstev, ki se ga je prišlo ime »baby-boom«. Po letu 1952, ko se je ta povojni »boom« unesel, se je začela nataliteta v vsej Jugoslaviji zniževati, ponekod bolj, ponekod komaj zaznavno; na Kosovu, na primer, je od leta 1953 do 1970 padla le za 0,7 odstotka. Zaradi različnih »startnih« osnov to upadanje ni prineslo bistvenih razlikov med posameznimi republikami in pokrajinami. Na tako imenovanih razvitih območjih, kamor štejemo Slovenijo, Hrvaško, ozko Srbijo in Vojvodino, je stopnja rasti prebivalstva že zelo nizka, na nerazvitih območjih — na Kosovu, v Bosni in Hercegovini, Makedoniji in Črni gori pa je prebivalstva še vedno čedalje več.

Kaj to pomeni za »varstvo jugoslovanske ekonomske nujnosti«, postane jasno, če problema prebivalstva ne gledamo le s stališča prostora, ampak tudi v povezavi z gospodarstvom. V nerazvitih republikah lahko nacionalni dohodek še tako ugodno raste, a ker ga je treba vsako leto deliti z močno višjim številom prebivalstva, se še tako nagla rast spremeni v počasno. Visoka nataliteta tudi močno zvišuje število vzdrževanih vanja ljudi, ki v nasprotju z aktivnim prebivalstvom za nacionalni dohodek nič ne prispevajo, pač pa iz njega veliko črpajo. Čeprav visoka nataliteta ni edini dejavnik, ki vpliva na stopnjo aktivnosti, ni nič presenetljivega tega lestvica: v vseh povojnih letih je največ vzdrževanih ljudi (na število aktivnih) živelo na Kosovu, nato v Črni gori, Bosni in Hercegovini, Makedoniji, sledijo pa jim Vojvodina, Hrvaška, ozka Srbija in naposled Slovenija, kjer je ta stopnja — za razvoj gospodarstva — najbolj ugodna. S tem pa se ekonomski razločki med posameznimi območji ne zmanjšujejo, kot je naš cilj, ampak še povečujejo.

Na pamet napravljeni načrti

Nihče med tistimi jugoslovanskimi strokovnjaki, ki se ukvarjajo z gibanjem prebivalstva, iz teh podatkov ne dela kakšnih alarmantnih sklepov. Nihče nam ne slika mračnih podob prihodnosti, v kateri bosta z neumljivim roko gospodarili lakota in beda. Nobenega dvoma ni, da tem 21 milijonom, kolikor nas je danes, lahko damo še kakšen milijon, ne da bi se nam bilo treba bati za obstoj.

Mnenja o tem, kako naj bi — če sploh — uravnali naš naravni prirastek, se močno razlikujejo in segajo od tega, da bi ga bilo dobro povečati, do prepričanja, da bi ga morali hitro zmanjšati. Vsi demografi pa se strinjajo, da bomo morali podatke o gibanju prebivalstva dosti bolj upoštevati, kot smo to počeli doslej, saj je brez tega vsak načrt na pamet narejen.

Da jih doslej nismo, priča vrsta primerov, in demografi, ki hočejo opozoriti na svoj prav, jih kaj radi navedejo. Začelo se je, tako pravi, že leta 1948, s prvo petletko. Takrat smo se z vso zagnanostjo zavezali, da bomo imeli čez pet let toliko in toliko žita na prebivalca, pa toliko mleka, mesa in jekla in kilovotov. Razabili pa smo upoštevati, da nas bo čez pet let nekaj več —

ker smo bili priče »baby-booma«, celo veliko več.

Če bi upoštevali, da bodo »rezultati« tega »baby-booma« nekoga dne morali v šolo, bi lahko omilihi tuda stusko s šolskimi prostori, ki je zaviadala v drugi polovici petdesetih let. Nekaj let kasneje bi lahko omilihi tudi stusko v srednjih šolah in morda bi nas danes manj presenečal podatek, da ljubljanski študentje ekonomije poslušajo predavanja tudi s tal, ker pride na vsak sedet šest ukazanih ljudi.

Če bi upoštevali te podatke, bi tudi še zelo zgodaj vedeli, kako delovnih mest bomo potrebovali in za množico zaposlovanje naših ljudi v tujini ne bi krivili le apetita po večjem zaslužku in potrošniške miselnosti, kot pogosto počnemo. Prostora na zemlji imamo resda dovolj, prostora na delovnih mestih pa še zdaleč ne, zato ni nič čudnega, da je 5 odstotkov naših ljudi zaposlenih zunaj oziroma, ilustrirano z drugim podatkom, da nam je 10 odstotkov prirastka absorbirala tujina.

Papirnat pravice do lepšega življenja

Seveda pa v sklopu demografskih raziskav ne sodi le štetje prirastka, ampak tudi raziskovanje vseh drugih gibanj prebivalstva, od »staranja«, ki ga prinese čedalje višja življenjska doba in nizka nataliteta, do dobesednih gibanj prebivalstva, se pravi migracij, ki v Jugoslaviji nezadržno potekajo na poteh nerazvita—razvita območja, včas—mesto in na vseslovesno domovina—tujina. »Ko iščemo model držbe, ki jo želimo ustvariti,« opozarja dr. Miloš Macura, predstojnik Ekonomskega inštituta v Beogradu, »moramo upoštevati vse aspekte, od možnosti za preživljanje do možnosti za zaposlovanje, pa tudi za solanje, stanovanja in za naseljevanje v najširšem smislu.«

Še bolj neposredno, brez vsakega ovinkarjenja, je izrazil problem neki drugi udeleženec posvetovalca, ki je takole razmišljal: »Mi smo v naši ustavi deklarirali vrsto pravic. Vsak Jugoslovian ima po ustavi pravico do lepšega življenja, do brezplačnega solanja, do popolne zdravstvene pomoči, pravico do dela, stanovanja in polnega žolodca. Verjetno bi morali voditi takšno populacijsko politiko, ki bi nam omogočila uresničenje teh resnic, da bo, skratka, vsak med nam lahko živel od primernega dela in s primerno polnim žolodcem.«

Nekakšno populacijsko politiko bi torej morali imeti, a kakšno in kako jo izvajati? Do kod lahko družba, ki hoče biti socialistična, posega v posameznikovo prostost in mu ukaže: »Toliko otročadi pa ne boš imel, ker jih ne moremo vzdrževati,« ali pa, nasprotno: »Toliko je treba zvišati število rojstev, ker bo sicer naš narod izumrl!«

Nasvet za pametno razmnoževanje

Tega seveda ne more storiti nobena družba in tudi ko bi si vzela to pravico, se ji verjetno ne bi posrežilo. Jugoslovanski strokovnjaki, ki poskušajo izdelati stališča do populacijske politike pri nas, so svedne nasprotniki vsakršne direktne politike, ampak priporočajo nekakšno indirektno vplivanje.

Po eni strani, pravijo, bi bilo dobro znižati naravni prirastek tam, kjer je zelo visok, in doseči nizko stopnjo rasti, tako, vki bi bila racionalna in ekonomska.

In po drugi strani? Ta druga stran — se pravi zviševanje tam, kjer je stopnja rasti nizka — je neprimerno bolj zatančana kot prva. Ne samo zato, ker nihče ne pozna zanesljivega recepta, kako ta cilj doseči, temveč tudi zaradi tega, ker se ocene o samem položaju močno razlikujejo. Ljudje, ki držijo v rokah popolnoma iste številke, dobijene v istih natančnih raziskavah, delajo iz njih popolnoma nasprotna sklepe. Eni s skrajno prizadetostjo ugotavljajo, da takšna pot pelje v izumiranje, in bijejo plat zvona, drugi na podlagi istih števil razločijo, da za takšen preplah ni nobenega razloga.

Ta paleta mnenj je, kot rečeno, zelo široka in presega okvir tega zapisa. V to lažbo nam Slovencem, ki o sebi menimo, da imamo daleč prenikajo stopnjo rasti in da s tem izvajamo počasen, a zanesljiv samomor, pa zapišimo še tole: številke kažejo, da izumiranje — če komu — bolj grozi Hrvatom in Vojvodincem kot nam, Ali, povedano v nekoliko mešetrskem jeziku, ob katerem se nelegodno zganemo: naše rojevanje in umiranje velja za racionalno, ekonomično, tako rekoč za posmenajno vredno.

ALENA PUHARJEVA

BLAGOVNA MENJAVA SLOVENIJE Z DEŽELAMI SEV V TISOČIH DOLARJEV IN Odstotkih									
		IZVOZ							
		1969	1970	1971	1972				
Albanija	241	0,09	231	0,08	632	0,2	927	0,2	
Bolgarija	3.002	1,1	4.310	1,5	4.315	1,3	6.785	1,6	
CSSR	7.345	2,7	9.761	3,3	14.540	4,3	17.041	4,0	
NDR	13.384	4,9	14.522	4,9	14.885	4,5	17.102	4,0	
Madžarska	9.214	3,4	8.067	2,7	7.692	2,3	7.588	1,8	
Poljska	9.132	3,3	8.067	2,7	15.350	4,6	18.852	4,4	
Romunija	2.485	0,9	4.668	1,6	2.523	0,8	6.233	1,4	
ZSSR	16.894	6,2	19.416	6,6	25.326	7,6	33.757	7,9	
Vzhodna Evropa skupaj	61.667	22,5	69.031	23,3	84.631	25,3	106.285	25,3	
Celotni izvoz SR Slovenije	274.506		295.860		334.443		428.907		

nelikvidnost domačih podjetij). Prav zaradi teh dejavnikov se je izvoz v dežele SEV, ki je leta 1971 znašal nekaj več kot 84 milijonov dolarjev, lani povečal na 108 milijonov dolarjev. Vendar je odstotek, zaradi precejšnjega povečanja izvoza, ostal skoraj enak tistemu iz leta 1971, torej 25,2.

Največji delež slovenskega izvoza so lani obdržale tiste države, ki so bile še doslej največji kupci našega blaga, torej Sovjetska zveza (33 milijonov dolarjev, kar je 7,9 odstotka vsega slovenskega izvoza), Poljska (skoraj 19 milijonov dolarjev) ter CSSR (skoraj 17 milijonov dolarjev). Povečal se je izvoz v vse vzhodnoevropske dežele, razen na Madžarsko, kjer se je zmanjšal od 7.692.000 na 7.588.000 dolarjev.

Večji uvoz iz SEV, vendar...

Delež uvoza iz vzhodnoevropskih držav se je lani, kar smo že omenili, povečal, in sicer od skoraj okroglih 100 milijonov dolarjev na nekaj več kot 114 milijonov. Na tak razplet je vplivalo več dejavnikov. Povečanje cen na zahodnih tržiščih, višje svetovne cene surovin, neuskladeni trgovinski odnosi ter manjše plačilne možnosti naših gospodarskih organizacij, je del vzrokov, ki so naša podjetja v večji meri kot sicer usmerjala v nakupe na vzhodnoevropskem tržišču.

Uvoz iz vzhodnoevropskih držav se je sicer povečal, kljub temu pa je bilo v lanskem drugem polletju opaziti nekatere težave, zaradi katerih se je uvoz iz nekaterih držav SEV zmanjšal. Sem sodijo recimo pogoji kreditiranja, ki so se spomlad po slabšali, in počasnost pri izdajanju uvoznih

BLAGOVNA MENJAVA SLOVENIJE Z DEŽELAMI SEV V TISOČIH DOLARJEV IN Odstotkih									
		UVOZ							
		1969	1970	1971	1972				
Albanija	—	—	17	0,0	77	0,02	114	0,0	
Bolgarija	2.920	0,7	4.345	0,8	2.714	0,4	6.096	1,0	
CSSR	25.024	5,8	24.973	4,6	29.939	4,9	33.888	5,3	
NDR	19.861	4,6	10.687	2,0	17.143	2,8	17.460	2,8	
Madžarska	10.931	2,6	7.044	1,3	12.516	2,1	11.433	1,8	
Poljska	5.987	1,4	4.941	0,9	9.218	1,5	11.525	1,8	
Romunija	1.534	0,5	3.803	0,7	4.435	0,7	3.355	0,5	
ZSSR	10.014	2,3	17.612	3,2	24.450	4,0	30.304	4,9	
Vzhodna Evropa skupaj	76.671	18,0	73.537	13	100.492	16,4	114.685	18,1	
Celotni uvoz SR Slovenije	427.481		546.323		609.777		633.749		

S sestanka strokovnjakov šestih evropskih držav

Zoper skandinavizacijo Evrope

Ogromni projekti, ki lahko za desetletja opredelijo smer prometnih in gospodarskih tokov

OD NAŠEGA RIMSKEGA DOPISNIKA

MILANO, oktobra — Alpe kot most med severom in jugom Evrope ali Alpe kot pregrada med dvema deloma Evrope? Na dilemo je poskušal odgovoriti šestdnevni simpozij »Alpe in Evropa«, ki se je minuli tork končal v palači centra za mednarodno trgovino milanskega sejma. Ob izredno močni udeležbi tako politikov in gospodarstvenikov kot tudi znanstvenikov šestih držav alpskega območja je organizator srečanja predsednik dežele Lombardije Bassetti ugotovil, da je simpozij opozoril na vrsto vprašanj, ki še doslej niso kazala v tako jasni luči in ki se jim bo treba zato v prihodnje temeljito posvetiti.

Povod za organizacijo simpozija, za katerega je dežela Lombardija investirala lepo število milijonov, je na dlan: po stoletju razvoja avtaričnih gospodarskih tokov, ki so potekali predvsem znotraj gospodarskih meja, je po drugi svetovni vojni, posebej v zadnjih 10—15 letih prišlo do izredne krepitve mednarodne menjave, vključno z integracijskimi procesi, ki obmeja območja — kar še posebej velja za Alpe, postavljajo v povsem nov položaj. Ta razvoj padeva prenekatere praktično oviro, med katerimi je simpozij zlasti vneto obravnaval predvsem dve: prva ovira so same Alpe, ki predstavljajo naravno (vendar ne nepremagljivo) oviro tokov na relaciji sever—jug in vzhod—zahod; druga ovira pa se nanasa na konstitucionalne in pravne pridržke, ki omejujejo pristojnosti obmejnih regij pri navezovanju stikov preko državnih meja. Da bi razčistili ta vprašanja, se je dežela Lombardija oprleja starega trikove, sklicala je sestanke strokovnjakov šestih alpskih držav: denar, ki ga je vložila v to srečanje, se ji bo po vsej priliki bogato obrestoval.

Zadušitev v neznanskem prometu?

Namen simpozija je bil spričo vsega tega nuditi tako strogo teoretično kot tudi

povsem praktične projekcije bodočega razvoja prizadetih območij in njihovih medsebojnih stikov. Strokovnjaki so se v šestih dneh ubadali tako z zgodovinskimi razvojem alpskih skupnosti, s kulturnimi in z etničnimi posebnostmi in s prostorskimi planiranjem kot tudi z diverzifikacijo gospodarstva (industrija, kmetijstvo in turizem, pri čemer se industrija ne sme razvijati na škodo turizma in kmetijstva), z demografskimi in sociološkimi dimenzijami varstva alpskega ambienta in, naposled, tudi z varstvom okolja in Alpah nasploh. To da najbolj žive pravzaprav so zadevale samo najbolj praktične probleme: — razvoj komunikacij sever—jug in vzhod—zahod in pa pravno ureditev novih stikov, ki se ustvarjajo preko državnih meja. Na prvem od teh dveh problematik področij ne gre samo za dejstvo, da so že zdaj angažirani veliki kapitali, ki se poskušajo oplajati na tej ali oni čezalpski arteriji, marveč gre tudi za grožnjo, da se bodo Alpe — če prizadete države in prizadeti organi ne bodo prišli do širšega soglasja o prednostih gradnje te ali one od predlaganih arterij in če se bo promet razvijal s sedanjimi tempi — do leta 2000 zadušile v neznanem prometu. Takšna zadušitev pa ne pomeni samo gospodarske, marveč tudi politično izolacijo južne Evrope od preostalega dela celine. Na tej točki pa postaja razprava tudi povsem po-

litična in iniciativa dežele Lombardije je zato usmerjena zoper skandinavizacijo Evrope, zoper pojav, ki je težišče evropskega dogajanja prenesel v center in v sever Evrope, puščajoč gospodarske in politične probleme južnega dela celine ob strani.

Potrebe, ki izvirajo iz teh novih gospodarskih in prometnih tokov, obvezno zadevajo tudi ob pravna določila, ki so močno različna. Medtem ko Jugoslavija, Avstrija in Nemčija dopuščajo republikam oziroma deželam določeno sfero samostojnega zunanje-političnega delovanja, pa sta Francija in Italija glede tega mnogo bolj centralizatorski. V zvezi s tem problemom področjem še uveljavlja nova definicija »transnacionalnih« odnosov, to je odnosov, ki se odvijajo preko državnih meja neposredno med prizadetimi območji in nič več preko nacionalnih središč in klasičnih organov za zunanje zadeve, pri čemer pa sta bavarski kot lombardski deželni predsednik opozorila, da se ta proces ne sme razvijati v konkurenco s pristojnostmi centralne oblasti, saj se tudi materialni tokovi med alpskimi regijami ne odvijajo v konkurenco s klasičnim mednarodnim prometom, marveč so njegovo dopolnilo. Z drugimi besedami: ne gre za željo alpskih območij, da zbežijo iz sedanjih državnih okvirov in ustvarijo kakšno alpsko federacijo, marveč za nujno prilagajanje materialnim tokom. Za to pa je potreben le minimum institucionalizacije in veliko dobre volje — kot je dejal bavarski minister za pravosodje.

Že kar pogostna nerodnost

Preučevanje problematike se bo nadaljevalo tudi v prihodnje — vsi diskuranti po vrsti so to izrecno zahtevali — zato se postavlja vprašanje slovenske udeležbe na takšnih sestankih. Tokrat se je namreč pripetila nerodnost, ki nas pogosto doleti: organizator je bil namreč pripravljen sprejeti med uradne jezike vse jezike, ki jih govorijo

v alpskih državah, tudi slovenščino. Spridlo težav s prevajalci za slovenščino se je obrnil na jugoslovanske predstavnike in po kratkem posvetu s slovenskimi organi pripr

„Nove gledališke težnje 73” - Nadaljevanje in konec

Na Bitefu in okrog njega

Široka panorama sodobne gledališke situacije

Pred leti sem v Bukarešti videl vrsto imenitnih predstav z izvrstnimi igralci. Tako sem tudi na BITEF-7 pričakoval, da bo izbrani zastopnik madžarskega gledališkega kroga, predstava Vigsinhaza (gledališča Komedija) iz Budimpešte, Tibor Deryjeva: »Imaginarna reportaža o nekem ameriškem pop festivalu» — morda pomembno doživetje. Žal pa je bilo razočaranje precej hudo. V celoti — vsebinsko in uprizoritveno — zelo blede, statična in mestoma že kar naivna odrska izvedba z mnogo referativnega pripovedovanja in nekakšnimi songi (poetičnimi?). Zame edina svetla točka tega večera: na odru smo videli kakih dvajset mladih igralcev, dobro treniranih in plesu, petju in igri, zdravih, temperamentnih, polnih moči, kakršnih bi bilo še kako veselo vsako gledališče. Škoda!

Ob »laboratorijski« predstavi »Dom mojega očeta« po scenariju in v režiji Eugenia Barbe, posvečeni Fjodorju M. Dostojevskemu, se je močno razočaralo vprašanje: komu je ta ekskluzivna na tema Dostojevskemu pravzaprav namenjena? Ali izvajalcem samim, za njihovo osebno potešitev in eksaltacijo, za razkrivanje lastnih psihičnih stanj na poti v globino podzavesti, v njene zapletene labirinte, v skoraj narkomansko muzohistično uživanje raznovrstnih mističnih obsedenosti? Ali pa je to le psihofizični trening? Ali jim je sploh potrebno občinstvo, ki ostaja hladno, neprizadeto, pač zato, ker ni član klana, ker ni posvečen v obredje te sebi zadostne in samozadovoljujoče, v svoj kiosk zaprte psihofizične orgije?

To gledališče je še neartikulirano, se še boji besede, da ga ne bi s svojo, včasih navidezno površno pomenskostjo motila v porajalnih krčih, v iskanju svoje identitete, v preizkušnji rojstvene moči, v iskanju nepotvrjenega, neposrednega izraza.

To je vse še »in statu nascendi«, v otipavanju samega sebe, želi biti umaknjeno dajanje in seveda tudi sprejemanje, še ne gleda »partnerja« odprto v oči, ampak se povesa vase. Zaprto in zurto samo vase, raziskavajuč in išoč v sebi, kot da se boji spopada — vsekakor spopada — v nevarnem komuniciranju s »tjucje«, s tistimi njega nerazumevajočimi pasanti, ki nikakor ne morejo dometi njegove še kaotične a tako prijetno vznemirjajoče ga — po lastnem občutku skoraj genialne (kajne?) — zbežanosti: da se zato raje zateka in ostaja v varnejšem ozkem krogu zaprte dogovornosti somišljenikov.

Gledališče Odin Teatret je ustanovil v Oslu 1964 italijan Eugenio Barba, ki je bil prej tri leta pri Jerzyju Grotowskim. Na Norveškem je zbral skupino mladih igralcev amaterjev, gostoval po Skandinaviji in dobil ponudbo občine Holstebro na Danskem, ki mu je ustvarila zelo ugodne materialne pogoje za nekaj Interskandinavski inštitut za gledališče (1966). Delo gledališča — laboratorija Odin Teatret — je usmerjeno predvsem v raziskave psihofizičnega elementa v igalskem ustvarjanju.

Fracasse je velik v vseh pogledih

»Če bi me kdo vprašal, kaj je ljudska predstava (ljudsko gledališče) — ta izraz bi menda zveljale smiselno in smisljivo celo tistim, ki se sklicujejo na ljudstvo — bi odgovorili: Ogledite si Fracasse!« (J.J. Lerrant, Le Progrès, 1973.)

Gledališče iz Lyonu — Compagnie du Couthurne — pod vodstvom Marcela Maréchalja je eden od plodnih rezultatov de-

metropolitane francoske kulture. Proces, ki teče v Franciji že vrsto let, je omogočil raznovrstno rast gledališč zunaj Pariza. Tako so nastala razna pomembna gledališka središča, od katerih je danes v Lyonu eno najvidnejših. Maréchalovemu gledališču Compagnie de Couthurne je pripadla čast, da je postalo Nacionalni dramski center v Lyonu.

Tekst za to uprizoritev je po romanu Théophile Gautierja napisal Serge Gancez, režija pa je skupno delo M. Maréchalja, Bernarda Balleta in Raoula Billereya. O sodelovanju dramatika Sergeja Ganceza pravi Marcel Maréchal: »Prisil je, da bo začasno »javni pisar kolektiva« Družina Couthurne. Za nas je napisal Fracasse, misleč na vsakega od nas. Skupina terja od pisatelja, katerega pozna, in ki pozna tudi njo, da napiše odrsko delo na temo, ki to gledališče zanima.« Premiera v prvi verziji je bila 2. julija v Lyonu. Nato so predstavo razvijali še dalje in jo močno predelali s sodelovanjem avtorja — kar zadeva tekst, režijo, kostume in sceno. Tako je bila druga, dokončna premiera 26. oktobra 1972. S to predstavo so šli potem na dolgo turnejo po Franciji in inozemstvu — do danes okrog 250 predstav.

Fracasse je velik, obširen in tehten gledališki opus vseh pogledih. To ni dramska izvedba romana, temveč povsem nova stvaritev na »dano temo«. Zivopisna »odsejaj« Fracasse raste pred nami z vso barvito avturstvostjo, z razigranim veseljem v družbi potujoče igralske družine: prepletene s klovnskimi gagi, s fino ironijo, usmerjeno na zgodovino, politiko, literaturo, pa tudi na gledališče samo.

Ta hudomušna farsa potepuških komedijantov se na glumačkem vozu peljeva iz fino ironizirane melodrame v poetizirano komedijo in iz blestečih avturstvostnih bravur v demistificiranje teatralnega heroizma. Pravzaprav se na komedijskem vozu (mal, scenski izumi) voz se v hipu spremeni iz »bivajnskega« prostora v majhen oder na odrul! Med plešočim, pet metrov (!) visokim dekorjem in imenitnimi efekti peljemo skozi predstavo, skozi mesta, gradove in gozdove, skozi zgodbe in nezdode, skozi ljubezen in dvojebo in strast.

Vse pa preveha neugnano veselje do igranja, do plemenitega komedijskega, neka otroška glumaška radostna zagnanost, oborožena z imenitnim igralsko tehničnim znanjem in polnokrvnim talentom. Briljantni so številni borbeni in sabljaki prizori, kontrapunktirani z momentni prave odrske poetičnosti. Predvsem pa prefinjen okus galskega duha, ki se zna posmehovati vsemu — tudi sebi. To je predstava za vse potroke galerijev od petega do devetdesetega leta starosti. Zato izraz ljudsko gledališče morda ni pravi — ker bi se kak debelobučnež morda škodljivo razveselil,

češ da je to pač gledališče cene zabave in koketiranja z znižanim nivojem občnega okusa. Mislim, da je bolje imenovati ga — otroško gledališče za vse starosti. To neuputirano gledališče je seveda plod poštenega in trdega garanja, veččega poznavanja, bogate kreativne fantazije in okusa.

Predstava traja tri (!) ure, vendar ognjemet radosti, dinamičnih akcij, zapletov in smeha mine kot tren — pozabili smo na čas, ki smo ga sicer po minutah mukoma seštevili in v ljudnostno čakali na njegov iztek pri nekaterih komaj uro ali manj trajajočih predstavah.

Posebne pozornosti je vreden Jean-Claude Drouot, viharški igralec eksplozivnega temperamenta, darovite inteligence — včasak odrskega znanja, suveren v moški prodornosti, polnega glasu v vseh skalah izraza, neverjetne fizične in duhovne kondicije — v vlogi Fracasse, tega obrnjenega dvojnika Don Kihota — tu viteza veselega lica in gibke postave. Jean-Claude Drouot je izjemen tip igralca, ki ga na naših odrih, v jugoslovanskem merilu — žal — še nisem videl. Najbrže je poseben igralec ruse, plod nam ne povsem blizkih tal in kulture.

Zmagovitost te gledališke osebnosti z vedrino, tega pristnega zdravega odrskega žara in kreativne fantazije — brez efektirane prazne pozerske zagledanosti vase, brez bole ne eksaltiranosti, daleč od boleštnih iskanj — in diletantskega mistificiranja — je doživela tudi splošno priznanje na predstavi in po njej.

Nekaj odmevov: Prva skupina, ki ve, kaj je gledališče! Osebnosti! Prava gledališča! — Izvrstno, ničesar gledališkega se ne sramujejo. Izvrstno! — Carolino! Brezmejnja poezija! — Ne spominjam se, da bi kaj tako čarobnega že kdaj videla v gledališču!

„Neposredna“ resničnost

Hamburško gledališče »Deutsches Schauspielhaus« je uprizorilo »Informacij« Fracasse Xaverja Kroeza: »Kmečko dvorišče« (Stallerhof).

To predstavo ali »gledališko informacijo« smo si morali ogledati na Košutnjaku v filmskem ateljeju. Prizorišče je potisnjeno naprej, tako da ga občinstvo obkroža s treh strani. Gole deske, na njih »bale« sena v ozadju, pred njimi neometano opencno ognjišče, v sredi stranskega vna štrbunke, železna postelja, miza, klopi — kasneje se moped in pes, pa marmelada in kistiri.

Cista objektiviteta, faktografski »neomaturalizem«. Predstava je sestavljena iz 22 »aktov« nemih prizorov. Med posameznimi redkimi stavki — izredno dolge pavze. Dolžina teh pavz baje precizno določena s stoperico! Ta naturalizem je v nekih elementih rigorozen. Čas nekakega dogodka na odru je enak času istega dogodka v življenju. Torej enačba med življenjskim in odrskim časom. Pavze pa so na odru daljše kot v življenju.

Kraj: bavarska vas. Osebe: oče, mati, slaboumna, duševno zaostala mladotletica Beppi (14 let) in močno postar, zganar, priložnostni hlapec Sepp (cca 60 let).

Predstava, o kateri je Delo 30. septembra posredovalo kratko Tanjugovo informacijo pod naslovom: »Predstava za širok okus«, nam sporoča naslednje dogodke »neposredne stvarnosti« (pomisljaj med tekstom po meniju zaključke posameznih prizorov). Slaboumna, zaostala in kratkovidna Beppi se pri štirinajstih letih le s težavo črkuje; mati jo zato spodbudno pedagoško toče po glavi. — Postarni hlapec Sepp si ogleduje Beppi s posebno pozornostjo. — Beppi tudi za fizična opravila ne kaže navdušenja. — Hlapec slede hlače in sede na »štrbunke

COMPAGNIE DU COUTHURNE LYON
Théophile Gautier-Serge Gancez: Fracasse

sredi odra, odpre pornografsko revijo in s temeljito vztrajnostjo masturbira, potem se obleče in odide. — Zbližanje med osamelim starim hlapcem in osamelim Beppi: Sepp ji ukaže, da sleče hlače, ona to stori; »stori« brutalno sredi odra. — Vožnja z mopedom v nekakšen vaški Lunapark. Ob povratku Sepp iz »vstopnice« na odru ugotovi, da se je Beppi podelala. Spet mora sleči hlače na odru in Sepp ji prinese ostanke razbarvnih papirnatih girland.

Beppi jih uporabi kot toaletni papir sredi odra. Sepp z opravljenim delom ni zadovoljen, zato on sam prevzame zadevo in temeljito ureja Beppi. — Na slamnatih »baleh« Sepp masturbira z dejavno asistenco slaboumne Beppi. — Mati vendarle odkrije, da je Beppi noseča. — Starša razmišljata, kaj ukreniti. — Oče iz maščevanja ubije hlapca psa. — Hlapec to pretrese: »Tam, kjer je pes crknil, me nobena stvar ne more zadrtati.« — Očide. — Mati na ognjišču pripravlja zvrzke za A.A. (Artificial abortus). Zato potrebuje staro klistirno posodo. Beppi se medtem muči s čitanjem. Ko ji mati ukaže, naj sleče hlače in se uleže na mizo, se Beppi najprej upre. Nato se hipno sleče vsa. Mati konsternirano — s pripravljeno klistirko v rokah — strmi v golo telo slaboumne Beppi. — Konec.

Nekateri prizori so praktično brez besed, nemi, vsi pa izvedeni z vsdo pedantno natančnostjo, razvlečeno počasi, dokumentarno.

no. Med redkimi replikami dialogov so ogromne pavze.

Moral sem navesti to kronologijo »informacije«, ki so bile na odru še bolj impresivne ali po domače šokantne, da bo jasnejša podoba te »neposredne stvarnosti«, ki je od naturalizma prevzela, če ne samo pa predvsem, seksualno drastično in jo obogatila še z masturbacijsko ekskluzivno, s tekalnišimi in ginekološkimi težavami.

Sveda tu ne gre za vprašanje morale, ampak za vprašanje izbora izraznih sredstev, načina učinkovanja, smisla in izpovedne ali neizpovedne pomembnosti, »umetniške« vrednosti tega albuma slik in resničnega življenja.

Prav tako pa vrednost vsega tega ne more prav nič zvišati to, da »mima Kroeza« sebe predvsem za političnega pisatelja — da si nadevala ali pa mu nadevala družbenopolitičen pomen, kar je danes na Zahodu zanimiva moda. To, da se Kroeza morda javno razglašuje za marksista, seveda prav nič ne zagotavlja umetniške vrednosti njegovih del. Vemo, da pripadnost marksizmu sama po sebi še ne zagotavlja posameznemu marksistu tudi njegove umetniške kreativnosti.

Tu mi je nenadoma zmanjkalo beograjskega časa. Od tam, kjer sem na plačilni listi, so me ekspresno poklicali domov. Ubogal sem in sedel na vlak.

Tako so mi ušle izpred nosa zadnje štiri predstave Shakespeara »Kakor hočete in Projekt: Stari čas iz Glasgova, gledališče iz Ontario (Kanada) in newyorška kolektivna kreacija Medicine-Show. Škoda!

Na poskakujočem „poslovniku“

Poslovni vlak, ne oziraje se na nove težnje, vztrajno poskakuje in pretresa potnike na že kar zgodovinski progi Beograd-Ljubljana, ki najbrž kot unikat sodi še v evropski železniški muzej. Tako sem ves pretresen pretresal vtise (delne) zadnjega BITEF. Predstave so se mi nekako zvrstile v več sorodstvenih skupinah. Na eni strani gledališča, ki igrajo predvsem za občinstvo, želijo pridobiti občinstvo in šele v spoju z njim dosežejo novo kvaliteto in smisel svojega dela, ter druga, ki igrajo zase, za samozadovoljstvo (ali samozadovoljevanje?), ki ne pričakujejo in morda celo ne želijo občinstva in ga seveda tudi nimajo.

Za spet gledališča, ki po studijskem iskanju novih poti in obogatitve na profesionalni ravni dajejo javnosti samo rezultate, dosežke teh iskanj, ter druga, ki se razkazujejo v čisto mistificiranih osebnih mukah in nasladih iskanja v sebi, v igranju, cemenih sokih, ki včasih komaj še skrivajo megleno zmedo in diletantizem.

Mimo teh žvotvarij zaostali, zamudniki, ki s svojo negibno konservativnostjo vegetirajo na obrobju sodobnega gledališča in so najbrž le po pomoti zablodili na BITEF.

Zanimiva je izjava Marcela Maréchalja, zakaj je prenehal s tako imenovanim gledališkim »laboratorijem«. Sprevidel je — kot pravi — da to ugona bja gledališča in ga dela sterilnega. Za ljudsko gledališče se je odločil kot reakcijo na stalne očitke, da je preveč ekskluziven: »...da pokažemo, da zmoremo, — če hočemo — tudo to — samo bolje...« — »Zame je gledališče poetična umetnost, v nasprotju s tistim, kar se danes tako pogosto dela...«

Gledališče poskuša vse: grabi tuje medije, pervertira situacije in odnose, hlasta za šoki, kriči, telovadi, molci, hrope v ekspanziji iskanja, v črčevitih bizarnih eksitiranih formah, a pri vsem tem ostaja sama in samotna, — čeprav se seli po festivalih in po prijateljskih reklamnih zvezah, nevrtočno išče svoj »novi« (?) prostor v športnih dvoranah, pa v cerkvah, v filmskih studijih, po tovarnah in na ulicah. Kot da bi vse to lahko regeneriralo gledališče! Najbrž je to vedno takrat, kadar nima kaj povedati, sporočiti. Del sodobnih gledaliških iskanj je zgubljeno vrtil v nevrtočnem krogu lastne zbežanosti — in prebrisanih spekulacij — globoko v blodnjaku nemira in zmede.

BITEF je danes eden redkih gledaliških festivalov — če ne morda trenutno edini — ki daje široko panoramo sodobne gledališke situacije. BITEF ima vse možnosti, da ob jasnejših (zahtevnejših?) kriterijih postane svetovni festival gledališč. Najbrž pa se bo moral zato odrediti nekim povsem neresnim, spekulativnim, v bistvu diletantskim, a dobro reklamiranim participantom. BITEF je poučen tudi za domačo rabo: raznegil bi lahko marksistovski provincialno genialnost v prepilu evropskih poskusov.

Slišal sem, da so nekatera gledališča po BITEF obiskala še Čačak, Sarajevo, menda Zagreb. Ne vem, da bi se katerikoli ustavilo na poti škoda ali prek Ljubljane — pri nas. Beograjska televizija je posnela nekaj predstav v celoti, med njimi Fracasse, Beneške trojčke, Oba-Koso, Mogoče bi moderni medij na ta način vendarle pomagal starejšemu, častitljivejšemu bratu in prispeval tudi našemu malemu razgledu v svet ter tako vsaj nekoliko zadržal nov korak dalje v kulturno provinco. Naj bo to obenem javen in dobrohoten predlog Janezu Vipotniku, direktorju RTV Ljubljana.

FRANCE JAMNIK

BOGDAN FOGACNIK

Suša ločitev, nesmisel meja

Pogovor s tržaškim italijanskim pisateljem Fulviom Tomizzo

»Ko sem poslušal oni svoj italijanski tekst v slovenskem prevodu, se mi je zdelo, kot da sem se povrnil v svojo otroško dobo,« se mi je odprl znani tržaški italijanski pisatelj Fulvio Tomizza, čigar doslej najuspešnejši roman »La Città di Miriam« (Mirjamino mesto) naj bi v kratkem s skupnim prizadevanjem Založništva slovenskega tržaškega tiska in Državne založbe Slovenije v Ljubljani izšel tudi v slovensčini. Nekdanji deček iz podeželske Materade v Istri se je pogovarjal z mano za mizico svoje knjižnice v uglednem meščanskem stanovanju nad mestnim parkom in Rossettijevem alegoričnim spomenikom v Trstu.

Fulvio Tomizza, ki se je rodil leta 1935 v Materadi pri Umagu in čigar mladost je potekala med Istro, Trstom, pa tudi Ljubljano in Beogradom, je danes italijanski pisatelj v Trstu z desetimi že objavljenimi knjigami, z največjo italijansko literarno nagrado »Premio Fiera letteraria« v znesku 10 milijonov lir ter nedvomnimi nadaljnjimi perspektivami, toliko večjimi, kolikor so obsejni problemi in dvojne obremenjenosti za politike, trgovce in potrošnike še posebej zanimivo blago.

»V meni se spajata že po rojstvu in kraju dve narodnosti, dve kulturi, dva jezika, slovenski oziroma hrvaški in italijanski,« mi je pripovedoval sam o sebi.

»Ljudi iz Materade ni opazoval od zunaj, ampak od znotraj,« je priznal, ko je ocenjeval njegovo prvo mladostniško knjigo »Materada«, italijanski literarni kritik Paolo Milano iz Rima.

»Bil sem zato srečen, ko so me prav s

predstavami moje kraške drame »Vera Verke«, s katero je tržaško gledališče gostovalo v Ljubljani in Zagrebu, začeli prvi kulturni stiki med Trstom in Slovenijo ter Hrvaščino. Danes se deset in desetisoč ljudi vsak dan prosto srečuje ob tej najbolj odprti meji. Vse moje hopenje je vselej šlo prav v smeri tega vzajemnega sodelovanja in prijateljstva, v katerega sem trdno verjel, da bo nastopilo. V svoji krvi sem začutil in spoznal, kako strašnega suha je slehera ločitev, kako absurdna je slehera meja.«

Domača godba na pihala je veselo igrala, ko nas je lani spomladi, v okviru srečanja pisateljev iz raznih dežel, Fulvio Tomizza povabil na pristen prst in na domače vino v istrski Materadi. »To je bil naj-srednejši dan in v mojem življenju,« je takrat menil Fulvio.

Tokrat sem ga ujel v Trstu, odkoder večkrat potuje tudi v Rim, kjer je zaposlen

v italijanski radioteleviziji in stanuje v hotelu Internazionale. »Da se prihodnjič ne zmotiš: ne v hotelu Nazionale, ampak v Internazionale.«

Glede prevoda romana »Città di Miriam« v slovensčino pa sem prišel k avtorju še pred založbo. Tomizza se je skoraj rahlo začudil, da se nihče od založnikov uradno ni povprašal za avtorske pravice pri njegovem založniku Mondadoriju ali Linderju, ki sta oba, kot je dejal, na te zadeve ljubosumna.

»Seveda pa je to le formalnost. Kar zadeva mene samega, sem z največjim veseljem za to. Bilo bi mi pravo zadovoljstvo in za-doenje, če bi bil preveden v jezik, ki je zelo blizu istrski hrvaščini. Nekeč so v Triljav filmu v Ljubljani prevedli neki moj tekst in zame je bilo to nepozabno doživetje. To je jezik, ki sem ga vsesal vase že v otroški dobi; res ne tako čisto, kajti v Istri so se jeziki med seboj mešali. Značilno pa je, da se iz Materade ne spominjam samo dvajset let — slovenske in italijanske, ampak da so tamkajšnji ljudje nasploh, zlasti za vse predmete iz kmečkega življenja in poljskih del, poznali predvsem slovenska oziroma hrvaška imena. Poslušanje svojega teksta v čisti slovensčini me je tako zaneslo nekam nazaj, v mladost. A prav isto sem občutil tudi pozneje, ko so v reviji »Naša sodobnost« v Ljubljani prevedli nekaj poglavlji iz moje knjige »Materada« prevedli vzorno, pa tudi z velikim pogumom, kajti objavljanja takih tekstov iz dvorezih obsejnih dogajanj je bilo vsaj v onem času še dokaj občutljiva stvar.

in vendar je bila ta moja prva avtobiografska izpoved izraz mojih težnj po miru, sodelovanju in prijateljstvu; poizkus

začeti dialog, ki bi odstranil nesporazume in dokazal, kako smo si blizu. Sam sem v vseh tekstih iz Istre, ki so vezani na domači kraj, uporabljal tudi tamkajšnje domače besede. Tudi ta pokrajina s pejsažom in ljudmi, zlasti pozimi, ni podobna drugim italijanskim pokrajinam, ampak je povsem svojska, je bolj severnjaska, je bolj slovenska.«

Po štirih uspešnih izdajah je založba Mondadori zdaj izdala prav to knjižico »Materada« v 30.000 izvodih v svoji množični zbirki izbranih del svetovne literature »Oscar.«

»Po tej seriji sem postal Tržačan, potrčan in se, zajejo me je mesto s svojimi problemi, stopil sem nekje na tirnice Sveva ali Slatoperja, začel sem uporabljati jezik, ki je bolj knjižno italijanski, bolj psihološko analitičen, pa tudi bolj splošno evropski, zlasti srednjeevropski.«

Proizvod tega obdobja je roman »Miriamino mesto«, zgodba o mladem podeželanu, ki pride v Trst, in o nenavadno lepo igranem liku tržaškega židovskega dekleta Miriam; v nekem smislu tudi portret Trsta samega, mesta, ki je bilo med svetovnih središč, ki pa danes doživlja neke na robu dogajanj samo svoj veličasten zahod, čeprav kljub temu, vsaj kot je dejal — skuša še vedno ostati neko odprto mesto za vse tujce, se posebej za jugoslovanske sosedje. V tem romanu, v katerem prav tako priznava izrazite avtobiografske poteze in v katerem je očitno upodobil tudi vsaj delno lik svoje žene, se nežnosti ljubezni in peza ljubosumja, vprašanja zvestobe in poguma brez predsodkov, neke mladeniške neizkušenosti in pristne ženskosti prepleta jo z anatomijo tržaškega meščanstva, židov-

ske družine z njenimi posebnostmi in hkrati odprtosti, z neko razmišljujočo kulturnostjo v konfliktu s siceršno katoliško okolico, pa tudi z neko splošno ironijo, ki jo ima za značilno srednjeevropsko potezo.

Iz te knjige naj bi nastal tudi velik film. Velik? Tako so vsaj mislili, čeprav bi po raznih ponudbah še lahko ugriznili v komercialno uspešen romantični prikaz. Fulvio Tomizza so potem, ko so se dogovarjali že z raznimi velikimi režiserji, končno ponudili, da bi naj bil to avtorski film, se pravi, da bi kar sam režiral, čeprav tehnične vsebine tega dela ne pozna. »Zdaj sem se napisal po romanu filmski scenarij. Za glavna igralca bi prišla v poštev Franco Nero in Maria Angelo Melato oziroma Chaplinova hči Jacqueline. Glede sredstev smo se obrnili na državno filmsko ustanovo Ente v Rimu in čakamo dokončnega odgovora. Kot producent pa bo film vodil znani filmski delavec Giorgio Sestani, ki je že dolgo povezan tudi z jugoslovanskimi filmskimi ustvarjalci in ki je nedavno tudi snemal v Jugoslaviji film Bronte-Kronika upora.«

»Z dragim prijateljstvom mi je posvetil knjigo.

Prijateljstva preko meje so vselej na obeh straneh sumljiva.

Prijateljstva preko meje so vselej na obeh straneh dragocena.

Neumnika, se mi je med solzami zahvaljeval Miriam: »Vedela sem, da se bo vrnila, bi lahko citiral ob koncu Miriam iz zadnjega odstavka romana. Vrnili? Komu in kam? Zakaj vso našo civilizacijo in moralo vselej tako nepopustljivo vezemo na neko vračanje? Vsa dan teče dalje.

Z nevtralnega prostora

Naša (ne)znanka

Ob petnajstletnici slovenske televizije

«TV sapiens» je predstavnik različnih »družbenih razredov« od popolnega tlačana, da ne rečemo sužnja, ki vdano sprejema vse, kar mu njegov gospodar nudi, do svobodnjaka, ki si samostojno izbira ponudbo, in do tirana, da ne rečemo diktatorja, ki hoče, da se medij podredi zgolj njegovemu okusu, potrebam in zahtevam. Z druge strani pa je tudi televizija gospodarica in služkinja hkrati. Ko se nam zdi, da suvereno oblikuje, napoveduje in oddaja svoj spored, pravzaprav niti ne vemo, da je ta spored še kako pozorno sestavljen tako, da poskuša ugoditi čim večjemu številu gledalcev, predvsem pa izpolniti velike dolžnosti, ki so ji naložene kot enemu najbolj množičnih in vplivnih sredstev obveščanja. Ker gre za konkreten televizijski program in za konkretno okolje, ki ga sprejema, je to torej sredstvo obveščanja socialistične samoupravne družbe. In njegova naloga je, kot je povedal v sredo zvečer generalni direktor RTV Janez Vipotnik v nagovoru gledalcem ob petnajstletnici slovenske televizije, da je sooblikovalka socialistične zavesti.

Poskušajmo najti umišljeno točko na sečišču diagonal televizijskih programskih teženj, in gledalcev želja ter pričakovanj. Prvi občutek na tem nevtralnem prostoru je, da nam je televizija kljub temu, da jo vsak dan ure in ure dolgo gledamo, poslušamo, nemara tudi preučujemo, vendar velika neznanica. Poskušajmo ji torej dati možnost, da se nam predstavi s svoje neznanosti. To je tudi namen oziroma vsaj želja mojega zapisa.

Gledalec naš vsakdanji...

Ki ti je enkrat preveč športa, drugič premalo, in je po tvojem mnenju prav tako z zabavnoglasbenimi, dokumentarnimi, filmskimi, dramskimi, baletnimi, mladinskimi in kakršnimi koli oddajami, ali sploh veš, kako televizija upošteva tvoje želje?

— ali sploh veš, kaj je televizijska programska celota ali struktura, kot ji strokovno pravijo?

Ko si prišel do mojega zapisa, si prelistal že precej strani v današnjem »Delu«. Vsaka zase je (vsaj tako upam) ni, ki oblikujejo časnik) vsebinska celota, ki te s svojo grafično ureditvijo že na prvi pogled opozori na vsebinske poudarke z razvrstitvijo naslovov in njihovo velikostjo. Televizijska sporeda današnjega dne pa ne boš mogel zajeti z enim pogledom, kot si časopisno stran, ki bi, denimo, ustrezala posamezni televizijski oddaji. Da bi »prelistale« televizijski program, bi potreboval več ur. Velikokrat nimam toliko časa, velikokrat se ti ne ljubi, velikokrat te mine veselje do gledanja ob oddaji, ki te ne zanima.

Zato morajo televizijski programerji zbrati čim več podatkov o tvojem času, ki ga utegneš posvetiti televiziji, da bi ti ob najbolj ugodnem terminu ponudili bodisi oddaje, ki te najbolj zanimajo, bodisi oddaje, s katerimi se televizija uresničuje kot nosilka naših splošnih družbenopolitičnih teženj. Čisto preprosto: otroci gredo ob osmih v posteljo, zato so otroške oddaje programirane v zgodnejše ure. Ali: dnevnik je ena najpomembnejših televizijskih informativnih oddaj in čeprav naša TV ni Krez, se ji za tvojo čimboljše informiranost ne zdi škoda oddati za vsako minuto dnevniku 816 dinarjev. Zato je postavila dnevnik v isto večerno uro, ko so za večino naših občanov dnevni opravi sklenjeni in se imajo čas posvetiti oddaji. Dnevniku pa sledijo tiste oddaje, za katere želi televizija pridobiti čimveč gledalcev: fejtonsko dokumentarno, izobraževalno, kulturnoumetniško pomembno, družbeno opovedno in aktualno. Če te bolj zanima popevniški festival ali napeta kriminalna, boš, oprost, že počakal. Interesi posameznika morajo upoštevati družbene interese!

Je res enega premalo, drugega preveč?

Pa se vrnilmo k tistem, kar je najpogostejši oditek televizijskemu sporedu, očitku o prenasitosti in pomanjkanju posa-

meznih vrst. Na RTV Ljubljana imajo tudi statistike, ki te bodo poučile o zmotnosti tvojega prepričanja.

Naše tvojne ugotovitve: dnevno informativne oddaje (obzornik, dnevnik itd.) obsegajo 17 odstotkov celotnega letnega sporeda, dokumentarno - fejtonske oddaje 11 odstotkov, športne 9 odstotkov, izobraževalne 7, propagandne 8 (kar precej jih je, a morda biti pomemben vir dohodka!), kulturno prosvetne oddaje 4, oddaje za otroke in mladino 10, zabavne in zabavnoglasbene oddaje 4 (kaj pravite, festivalofili?), oddaje resne glasbe in baleta 3 (no, kaj pravite festivalofili?), dramski spored 9, filmski 17, en odstotek pa odpade na »razno«.

In ti, samoupravljalec, ki meniš, da v tvojem imenu na TV ekranu še vse preveč govori drugi, z višjimi funkcijami, ali veš, kaj si je zapisala televizija v letošnje nalogo?

V 2. točki je zapisano: »Večja vloga in prisotnost delavskega razreda, delovnega človeka, neposrednega proizvajalca in občana, deleža družbenih interesov v programu, kar ne zahteva samo izrazitejšo, ljudsko podoben TV ekrana, marveč predvsem tudi prisotnost njegove akcije in interesa v podružbljanju politike, sprejemanju odločitev, stališč in rešitev«.

Nekaj tega je, se mi zdi, že uresničil televizijski spored. Nisi dobil neposredne besede le v oddajah, kakršne so »Mi med seboj«, »Kaj hočemo«, pač pa tudi v vsakdanjem dnevniku, v četrtkovih razgledih, v Diagonalah, v tvojem imenu tečejo Pogovori o...

In če sklenemo pogovor o programski shemi še z eno, specifično našo ugotovitvijo, da mora spored v čim večji meri omogočati sodelovanje z drugimi jugoslovanskimi televizijami ne le tako, da je sodelovanje načrtovano vnaprej, temveč tako, kot ga od danes do jutri narekuje naše družbe no dogajanje — potem se idealna podoba programa dviga nedosegljivo visoko.

Zasliševanje v tvojem imenu

Vem, da še z marsičem nisi zadovoljen, dragi gledalec, da si na televizijo včasih resnično in celo upravičeno jezen.

In ker stojim danes na nevtralnem prostoru med TV in teboj, bom v tvojem imenu zaslišala televizijo. Odgovori ne bodo izmišljeni. Zapisani so bili v mojo novinarsko beležnico na eni od nedavnih tiskovnih konferenc, na kateri smo se srečali z direktorjem TV Dušanom Dolinarjem in drugimi vodilnimi sodelavci RTV Ljubljana.

Zakaj Ljubljana ne poskrbi za takšno kvaliteto dramskih, zabavnih in drugih oddaj ter nadaljevanj, kakršno dosega druge jugoslovanske televizije?

Slovenski gledalec dobro pozna povprečje slovenskega sporeda, nima pa prave slike o povprečju drugih jugoslovanskih sporedov zato, ker izbiramo neslovenske oddaje po načelu skrbne selekcije, posredujemo le najboljše dosežke. In tudi ti so včasih deležni graje pri slovenskih gledalcih.

Zakaj zapravlja televizija naš denar od zvišane naročnine za snemanje sporeda v barvah, ki so ga deležni le redki gledalci? Zakaj tolikšno zapravljanje za uvoz nove barvne snemalne tehnike?

Predvsem barvnih sprejemnikov v Sloveniji ni tako malo, kot bi mislili prvi trenutek. Nič manj jih ni, kot jih premore vse ozemlje severne, industrijsko razvite Italije (približno 7.000). Drugič želimo z našim sporedom prodreti čim bolj živo v mednarodno menjavo, v tej pa pridejo v poštev le še barvne oddaje. Visoko ceno barvnega sprejemnika pogotuje le slikovna cev, saj znaša 50 odstotkov cene. Na Japonskem so vprašanje cenejših proizvodnje barvnih cevi tako rekoč že rešili. Najkasneje čez tri leta bodo napredaj barvni sprejemniki po bistveno nižjih cenah in RTV Ljubljana mora biti na to programsko pripravljena. Gleda nakupa opreme za naš novi center je pa tako, da bi snemalne aparature za črno belo tehniko lahko kupili le še na razprodajah, ker jih praktično ne proizvajajo več. Res so barvne aparature trikrat dražje od črno belih, snemanje v barvni tehniki pa ni bistveno dražje: Japonci so izračunali, da za približno 15 odstotkov, da jo že skoraj mo nov, sodoben center, ga kaže tudi sodobno opremiti. S starimi aparaturami si ne bi mogli v njem prav nič pomagati, saj so stare šestnajst let in takorekoč razpadajo na prafaktorje.

Zakaj Ljubljana ne skrpa skupaj šolske televizije, če sta jo Zagreb in Beograd lahko?

Slovenska televizija je doživela v zadnjih letih tolikšno ekspanzijo, da jo že skoraj ogroža. Leta 1959 je oddala 231 ur sporeda, lani pa že 2.261 ur. Količinska rast grozi kvaliteti in postavlja televizijo pred nemostljive finančne in kadrovske ovire. Priljubljeni smo ustavili količinsko rast programa, zato pa bomo poskrbeli za njegovo intenziteto. Predvsem moramo misliti na drugi slovenski TV spored. TV šola pa res ni le stvar televizije, temveč slovenske družbe v celoti. S skupnimi močmi bomo dobili zanj sredstva, kader in potrebno znanje.

Zakaj naša televizija ne zna oblikovati živih oddaj, oddaj, ki potekajo v neposrednem stiku z gledalci?

Lepo prosimo, kje pa naj jih oblikuje? Situacija v zavodu RTV Ljubljana spominja na basen o lezu in liscu. Televizija je jež, ki se je razlezel po zgolj radijskem delu namenjenem posloju. Radio in TV sta v njem tako dobe, kot v njej, utemeljena, da se to pozna že tehnični in vsebinski kvaliteti. Zato smo leta 1969 zastavili onkraj ceste lopate za novo poslopje in izbrali zanj modern švicarski vzorec žiristi TV. Gradimo ga tako, da posamezne objekte postopoma dograjujemo in usposabljammo za delovanje. Ne mislimo na danes, temveč na pojutrinj. Zato smo načrtovali veliki studio s 600 kv. metri prostora, srednjega s 300 kv. metri in dva manjša, za dnevnik in podobne oddaje s 186 kv. metri (sedanji studio za dnevnik ni kaj prida večji od spodobne dnevene sobe).

Setop z nevtralnega prostora

Tako, dragi gledalec: ob petnajstletnem jubileju slovenske televizije, ki je, kakršna je, vseeno naša nepogrešljiva znanka, sem govorila v njenem imenu. Jutri bom spet tako, kot vi, tudi jaz spraševala: zakaj je tako, zakaj ni drugače?

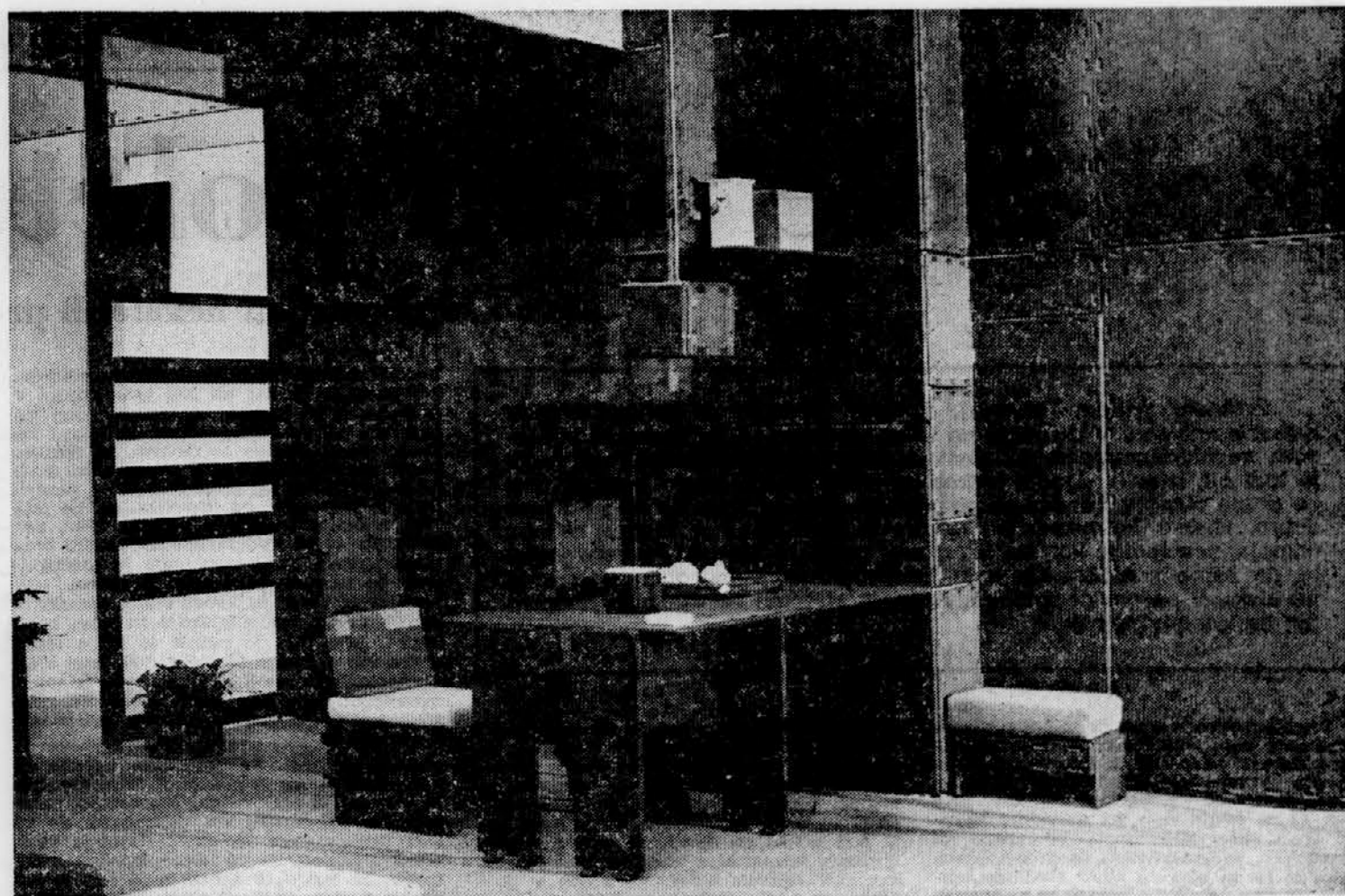
Tako na primer, kot sprašuje na Krki mama Borštnikova, pametna, izkušena žena: le zakaj udičjo na televiziji dekleta, kakoj naj se mažejo, saj se same še predobro znajo? Zakaj jim ne pokažemo, kako se kaj spleta, kaj sešije, kaj skuha, kaj zakrpa? Kaj bodo pa reve znale v zakonu?

Ali tako, kot vsak teden dosledno sprašuje moj urednik: zakaj pa še ni nadaljevanja Neznanih letičih predmetov?

Ali pa tako, kot npr. sprašujem jaz: zakaj pa ne moremo gledati niti ene dramske ali koncertne prireditve z dubrovniškega festivala?

Z menoj je še najhuje. Jaz ne sprašujem. Jaz o tem pišem.

STANKA GODNIČ

PO ARHITEKTOVI ZAMISLI: Jedilni prostor, miza s stoli, polico nad mizo in s svetilko

Foto: Janez Kališnik

Jugoslavija na XV. trienalu sodobne arhitekture

Kraljeva Futura

Dragocena podpora slovenskih podjetij tej kulturni manifestaciji

Dvajsetega septembra je bil v Palazzo del Arte v Milanu odprt XV. trienal — mednarodna razstava sodobne arhitekture, uporabne umetnosti in industrijskega oblikovanja. Razstava bo odprta do 20. novembra. Med večjim številom držav udeleženk, ki prikazujejo svoje dosežke v arhitekturi in oblikovanju skupaj ali posamič, razstavlja Jugoslavija v svojem paviljonu nov industrijsko zasnovan sistem elementov, imenovan Futura. Ideja tega sistema, katere avtor je prof. Niko Kralj, je bila letos junija nagrajena s prvo nagrado na jugoslovanskem natečaju za človekovo bivališče bodočnosti.

Arhitekt Kralj nam je povedal, da je osnovna misel jugoslovanske razstave na XV. trienalu v Milanu pokazati pomen in vlogo oblikovanja in iznajditeljstva v nastajanju novih sistemov in novih oblik industrijske izdelave človeških bivališč in opreme jutrišnjega dne.

Avtor meni, da gre za zadnji razvoj oblikovanja vse preveč v ekskluzivne in prestižne rešitve, ki povprečnemu potrošniku, zaradi visoke cene, niso več dosegljive. Naloga oblikovalcev je, se s pomočjo sodobne tehnologije in proizvodnih procesov tem hoteljem upreti in razviti sisteme izdelkov, iz katerih bi bilo mogoče sestavljati skoraj neomejeno število rešitev. Ker bi bile nove rešitve boljše in ne bi bilo ponavljanja in s tem uniformiranosti, bi želje po ekskluzivnem odpadle. Tako zasnovani izdelki bi ustvarjali pogoje za tekočo proizvodnjo in s tem opravljali socialno vlogo z nizko ceno. Takšno rešitev z imenom Futura prikazuje jugoslovanska razstava na trienalu. Njen avtor je razvil univerzalno robno in vogalno zvezo in sistem modularnih plošč, iz katerih s pomočjo običajnih vijakov sestavlja najrazličnejše izdelke.

Sistem je zasnovan tako, da porabniku nudi prilagodljivost, da si sam po svoji kupni moči, po svojih potrebah in po svoji iznajdljivosti ustvarja, dokupuje, dograjuje in stalno spreminja svoje bivališče. Ta nova

rešitev se v primerjavi z znanimi domačimi in tujimi sistemi pri omaraistem pohištju povsem prilagaja vsaki razpoložljivi zidni odprtini, in sicer po višini, globini in širini.

Srečno izbrane velikosti modularnih elementov, ki so rezultat dolgoletnega iskanja, in nova trdna konstruktivna zveza ne dopuščata slabih likovnih kompozicij in omogočata izdelavo najrazličnejšega pohištva, svetil, igrač, razstavnih panojev, nosilnih konstrukcij, viselih fasad, notranjih oblog in celo zgradb.

Sistem Futura pa je za proizvajalca zasnovan tako, da ga je mogoče izdelovati avtomatsko in voden z računalnikom. Vsi montažni oddelki postanejo nepotrebni, desetkratno se zmanjšajo vmesna in končna skladišča, poleg tega pa nastanejo veliki prihranki pri embalaži in transportu. Po dosežanih kalkulacijah bi bili v primeru razvite proizvodne tehnike izdelki, narejeni po sistemu Futura, za 20 do 30 odstotkov cenejši od dosedanjih standardnih predmetov človekovega bivališča.

Sistem Futura je zamišljen za brizgano polyuethansko trdo peno veselih barv, prozornega poliestra ali za matirane iverne plošče. Model na razstavi pa je narejen v hrastovini — v lesu — ki je pokazal plastičnim materialom podobne in zadostne tlačne trdnosti pod glavami vijakov. Ker je bil izvajalec prisiljen uporabiti za modele ma-

siven les in furnir, ga je takega pošteno tudi pokazal; slabšo bukovo površino stropov pa je bilo obarval. Isto velja tudi za kovinske profile in distančnike, ki bodo pozneje v precejšnji meri zamenjani s sposobnimi plastičnimi materiali.

Na razstavi so pokazani izdelki in tudi cele paviljonske konstrukcije, opremljene z vsemi možnimi zarezami in vrtninami za spenjanje, čeprav jih velika večina ni uporabljiva.

Pri vnaprej določeni funkciji izdelkov pa bi lahko opustili vse neizkoriščene zareze in s tem umirili sedanje dekorativno podobno celote; sistemska zamisel Futura s svojim originalnim sestavljanjem, kjer ni podvojitve sten in ne ostrih vogalov in robov, nakazuje nova pota organske opreme moderne dobe.

Po uspešno dokončani modelni razstavi industrijsko zaščitenega jugoslovanskega sistema Futura, ki je vzbudil na razstavi veliko zanimanje med strokovnjaki in porabniki, je treba izreči posebno zahvalo vrsti slovenskih podjetij, ki so prispevala na pomoč tej kulturni akciji. Jugoslavija se je tako pozno odločila za udeležbo, da so zaradi časovne stiske stroški izvedbe razstave zelo narasli. Manjkajoča sredstva so pripeljala razna slovenska podjetja. Pomoč gospodarskih organizacij pa je toliko bolj dragocena, ker kaže na začetek nove poti uveljavljanja naše dežele in gospodarstva s kulturnimi in razvojnimi dosežki doma in v tujini.

MARIJANA KUNCIO

Z železom proti množici golorokih

Tako bi lahko označili pretrčelivo vzdušje, ki veje s petih novih venkih oljnih podob slovenskega slikarja Franceta Peršina na jubilejno temo 400 oziroma 500 letnice slovenskih kmečkih uporov. Avtor se je za ta ciklus, s katerim je hotel počastiti spomin na kmečke puntarje, odločil pred letom dni. Poleg grafičnih listov z isto motiviko, ki jih je že razstavil z drugimi likovniki v ljubljanski Mestni galeriji, je zdaj pet izvirnih platen, ki slikajo boj med fevdalno vojsko in kmeti; obkolitev in obešanje, predstavil slovenski javnosti v foyerju Drame SNG v Ljubljani, kjer prav te začnajo z jubilejnimi predstavami Kreftove »Velike puntarije«. Slike, v katere je avtor vključil tudi grafične elemente zgodovinskih letnic od 1473 dalje ter znani izvirni napis »le vkup, le vkup, uboga gmaina«, je Peršin skomponiral v svobodni umetniški interpretaciji takratnih spopadov med fevdalnimi konjeniki v oklepih ter slabo oboroženimi, bednimi kmeti; toda celotna zasnova slik vključno z golj uporabo črne in bele barve, s svojo strogo, skoraj mrtvaško atmosfero in hkrati dramatično dinamiko prica o resnično poštenem umetnikovem pristopu k temu, sicer v naši umetnosti že nekajkrat obdelanemu motivu. »Zdi se mi, da se s tem tudi likovno sam vračam k svojemu izhodišču,« je menil France Peršin, »V umetnosti včasih dolgo časa potrebuješ, da postaneš spet to, kar si.«

BOGDAN POGAČNIK

FRANCE PERŠIN: LE VKUP, LE VKUP, UBOGA GMAJNA (oryl, platno)

...poročalo o »največjem nogometnem škandalu v Jugoslaviji«, del naše kulture pa so lahko spoznali z nastopom folklorne skupine Emona v Santaremu. Portugalci sami priznavajo, da je zadnji čas, da se je dežela začela odpirati naravnem,

...poročalo o »največjem nogometnem škandalu v Jugoslaviji«, del naše kulture pa so lahko spoznali z nastopom folklorne skupine Emona v Santaremu. Portugalci sami priznavajo, da je zadnji čas, da se je dežela začela odpirati naravnem,

Besenilo in slika:
METOD LEBAR

Švedski zapiski (1)

Druga plat zgodovine

(Od našega skandinavskega dopisnika)

Tujemu turistu se Švedska zdi zelo enotna država. Od Laponske na severu države do pristanišča Malmö na jugu, od Stockholma na vzhodu do norveške meje na zahodu se kaže enak življenjski standard, prevladuje en sam jezik — švedščina in biva en sam narod — švedski. Toda videz vara. Po šestih letih bivanja na Švedskem sem prišel do spoznanja: ta država je že stoletja razdeljena na dva dela — severni in južni — in skorajda tudi na dve različni ljudstvi, obe govoreči isti jezik. Večina Švedov, sedem milijonov ljudi, živi v južni polovici države, znotraj trikotnika Stockholm—Göteborg—Malmö. Tam je vse urejeno tako imenitno, kot lahko prebiramo v turističnih vodnikih in časopisnih reportažah.

Kadar beremo — ali kadar poročam za Delo — o konkurenčni švedski industriji, razvitem švedskem kmetijstvu, sodobnih švedskih stanovanjih, obsežnem socialnem skrbstvu za prebivalstvo, tedaj se taki opisi skoraj nikoli ne nanašajo na vso Švedsko (tako kot je pričakovati), temveč samo na južno polovico Švedske. In kadar naši ali švedski časniki poročajo o političnih dogodkih »na Švedskem«, gre v bistvu skoraj vedno samo za politične dogodke, ki jih kuhajo v Stockholmu.

Na severu države, ki ga Švedi imenujejo Norrland (»Severna dežela«), je na videz vse enako kot na jugu, v resnici pa je vse drugače. Onih milijonov ljudi, ki živi v Norrlandu, se čuti ljudstvo zase. Čutijo se družbeno zapostavljene v primerjavi s sodržavljanji na jugu, čeprav so del istega naroda, govorijo isti jezik, plačujejo davke po isti lestvici. Edina »napaka« teh severnjakov je, da živijo v »napačnem« koncu Švedske.

Norrland ni rečna pokrajina, tako kot na primer Sicilija v primerjavi s severno Italijo. Ravno nasprotno. Norrland ima veličanska naravna bogastva: prvotno in svetovno znano železovo rudno (v Kiruni), prostrane gozdove, številne reke, primerne za pridobivanje električne energije. Toda Norrland je bil stoletja izkoriščena. Norrland je bil tista rezerva naravnega bogastva, ki je preostali polovici Švedske omogočila industrializacijo.

Švedska se lahko pohvali, da nikoli ni bila kolonialistična država, ki bi izkoriščala tuja ljudstva. Toda švedski kolonije niti niso bile potrebne. V Norrlandu — ki je tako velik kot vsa Jugoslavija — je bilo vedno dovolj krzna, rib, rud, lesa, poceni delovne sile in energije (les in reke). Plemstvo, kralji, kapitalisti — vsakdo si je v Norrlandu nagrabil toliko bogastva, kolikor je mogel. Norrland je bil lahek plen. Na udobno kratki razdalji. Nobenih ljudovžrov. Nobene zavratne malarije.

Pol stoletja je južni del Švedske izsesaval severnega. Rezultat ni izostal. Čeprav je Švedska začela z industrializacijo in urbanizacijo kasneje kot Anglija, jo je končala v krajšem času. In zdaj je Švedska ena najbolj razvitih držav na svetu. Norrland pa je že deset let v hudi krizi. Tovarne se selijo na razvitejši jug države. Vsi na severu zamirajo. Država demontira železniške proge in opušta potniške vlake. Šole zapirajo. Zapuščene kmetije zaraščajo grmovje. V štiridesetih letih (1930—1970) se je

iz Norrlanda preselilo na jug države skupno 226.807 ljudi (meto). V vaseh ostajajo upokojeanci.

Italija ima »problem juga«, Švedska, ta bogata Švedska, pa ima »problem severa«. Oba problema sta stara več stoletij. Zgodovina daje ključ za razumevanje sedanje razklnjenosti Švedske. A katera zgodovina? Švedska družba se obnaša, kot da Norrland ne bi imel celovite zgodovine. Kot da bi bil samo opomba k zgodovini južne in osrednje Švedske. Kajti na Švedskem ni niti ene sodobne knjige, ki bi celovito obravnavala zgodovino Norrlanda. Na severu se šolarji učijo zgodovino, ki se nanaša na jug. Izkoriščeno zgodovinsko zaveš imajo tudi številni birokrati, tehnokrati in politiki, ki sedijo v Stockholmu in centralistično krojijo prihodnost vse države.

Kdor hoče spoznati zgodovino Norrlanda, mora sam zbrati raztresene drobece.

Najprej svobodna prostranstva

Nekot v davnih časih so živeli Vikingi. To je bilo pred približno tisoč leti. Najbolj znani so danski in norveški Vikingi, ki so ropali po angleških obalah in grozili celo Parizu. Manj znani so švedski Vikingi. Ti so živeli v osrednji Švedski in so potovali na vzhod. Svoja trgovska središča so imeli v Kijevu in Novgorodu, Rusiji so dali njeno ime, vzdrževali so živahne trgovske stike z Arabci ob Kaspijskem morju. Kupovali so frankovske meče in luksuzne predmete, prodajali pa so krzno, med in sužnje. Eno od teh vikinskih plemen, Sveli, so neznano kdaj in neznano kako ustanovili kraljevino Sveoer — Svea rike — po kateri ima Švedska še vedno svoj izvirni naziv. Sveirige. Središče te vikinske države je bila Uppsala.

Na severu Skandinavskega polotoka ni bilo nobene države. Tam so bile prostrane divjine, temni gozdovi, planinske reke. Prebivalstvo je bilo redko, večinoma je šlo za nomadske Laponce. Botniški zaliv — to je severni del Baltijskega morja — je bil nekašeno jezero, ki je pozni zaledenelo in olajševalo potovanje.

Interesno območje vikinske države v osrednji Švedski je tedaj segalo od nekaj sto kilometrov severno od Stockholma. V severni Skandinaviji so se križali

interesi Rusov, švedskih in norveških Vikingov. Švedi so občasno delali prave roparske pohode na Laponsko a svoje države niso uradno razširjali na severna ozemlja. Norrland je bil takrat neodvisen. Tamkajšnji ljudje so trgovali, s komerkoli so hoteli: z Norvežani, Rusi, Arabci. Arheologi so v laponskih grobiščih našli več arabskih novcev kot švedskih.

Tuji trgovci so delali dolga »poslovna potovanja« na Laponsko iz Kijeva in Bulgarije (pri sedanjem Kazanu). Arabski popotnik Ibn Batuta je v 14. stoletju opisal taka potovanja:

»Nameraval sem potovati najprej v Deželo temno, ki leži štirideset dni daleč severno od Bulgarije, a sem se odpovedal načrtu zato, ker bi bila pot naporna in bi se le malo splašala. To deželo je mogoče doseči edino le s sanmi na pasjo vprego, kajti divjine so prekrите z ledom. Niti človek niti konj ne moreta hoditi tam gori, ne da bi jima drselo, a psi imajo kremplje, ki se zadirajo v led. Tja odhajajo samo bogati trgovci. Potujejo z okoli sto sanmi, natovorjenimi s hrano, piščajo in gorivom, kajti tam daleč stran ni niti gozdov niti kamnov niti niš. Vodniki v Deželi temne so stari psi, ki so bili tam že večkrat predtaki psi so veliko vredni... Trgovci nikoli ne pride na misel, da bi pretepal ali zmerjal svojega psa-vodnika. In kadar trgovci pripravljajo hrano, servirajo najprej psom in šele potem ljudem, sicer se utegne zgoditi, da postane pes-vodnik jezen in zbeži, lastnika pa prepusti usodi. Kadar trgovci prepotujejo štirideset dni, se ustavijo v Deželi temne. Svoje blege pustijo na tleh in se vrnejo v običajna taborišča. Naslednji dan se vrnejo in najdejo kupe soboljevca in hermelinovega krzna malo stran od svojega blaga. Če je trgovec zadovoljen z mehanjo, vzame kožuhe, sicer jih pusti na istem kraju. Domačini nato zvišajo svojo ponudbo z dodatnimi kožami. A včasih se zgodi, da poberejo svoja krzna, ker se jim trgovčev blago zdi premalo vredno. To je njihova oblika trgovine...«

V začetku 14. stoletja je nenadoma naraslo zanimanje Švedov za severne dele Skandinavije. Leta 1323 je bil po vojni med Švedsko in Novgorodom namreč sklenjen mir, s katerim je Finska — takrat pod švedsko nadvlado — dobila svojo mejo na vzhodu, medtem ko je razmejitev na severu ostala nejasna. Po sklenitvi miru je Švedom kmalu postalo jasno, da bodo svoji vpliv na severu najbolj učinkovito utrdili tako, da bodo kolonializirali območje pred Rusi. Norrland so Švedi torej začeli okupirati iz zunanje-političnih razlogov. Razen tega so imeli še pomembnejši razlog. Bogataši iz Stockholma in Uppsale so na severu odkrili dragoceno: losose, ribe z izredno okusnim orzanim mesom. Lososi so še danes taka poslastica za Švede, kot je kaviar za Russe. Pravico do lova na losose je tedaj dobila švedska cerkev.

Hkrati z izkoriščanjem lososov je švedska država spodbujala naseljevanje v Norrlandu. Na severu je bilo obilo prostora, zemlja je bila uradno brez lastnika. Prišlih so zgradili vasi v bližini rek, v katerih je mrgolelo rib. A ko so priselileci nekaj časa živeli v novih krajih, jim je švedski kralj Magnus Eriksson navil davke. S kra-

ljevim pismom je bilo 16. marca 1340 določeno, da se Norrland ne bo več štel kot »nove naselbine«.

Norrland je uradno postal interesno območje Švedske. Storjen je bil prvi korak za »kolonizacijo« severu. Drugi korak: kralj Magnus Eriksson je prepovedal, da bi ljudje iz Norrlanda trgovali z Rusi, Norvežani ali Nemci. Norrland je sklenil trgovinsko navezati na Stockholm. Kdor ni hotel ubogati, je moral odšteti visoko globo. Boj med Norrlandom in Stockholmom zaradi trgovine je trajal več stoletij. Kasneje so ljudje iz Norrlanda izgubili vse pravice do samostojnega izvoza. Vse blago je moralo najprej čez Stockholm, šele od tam so ga morda prepeljali v tujino. Ta odločba je bila razveljavljena šele leta 1812, skoraj petsto let pozneje.

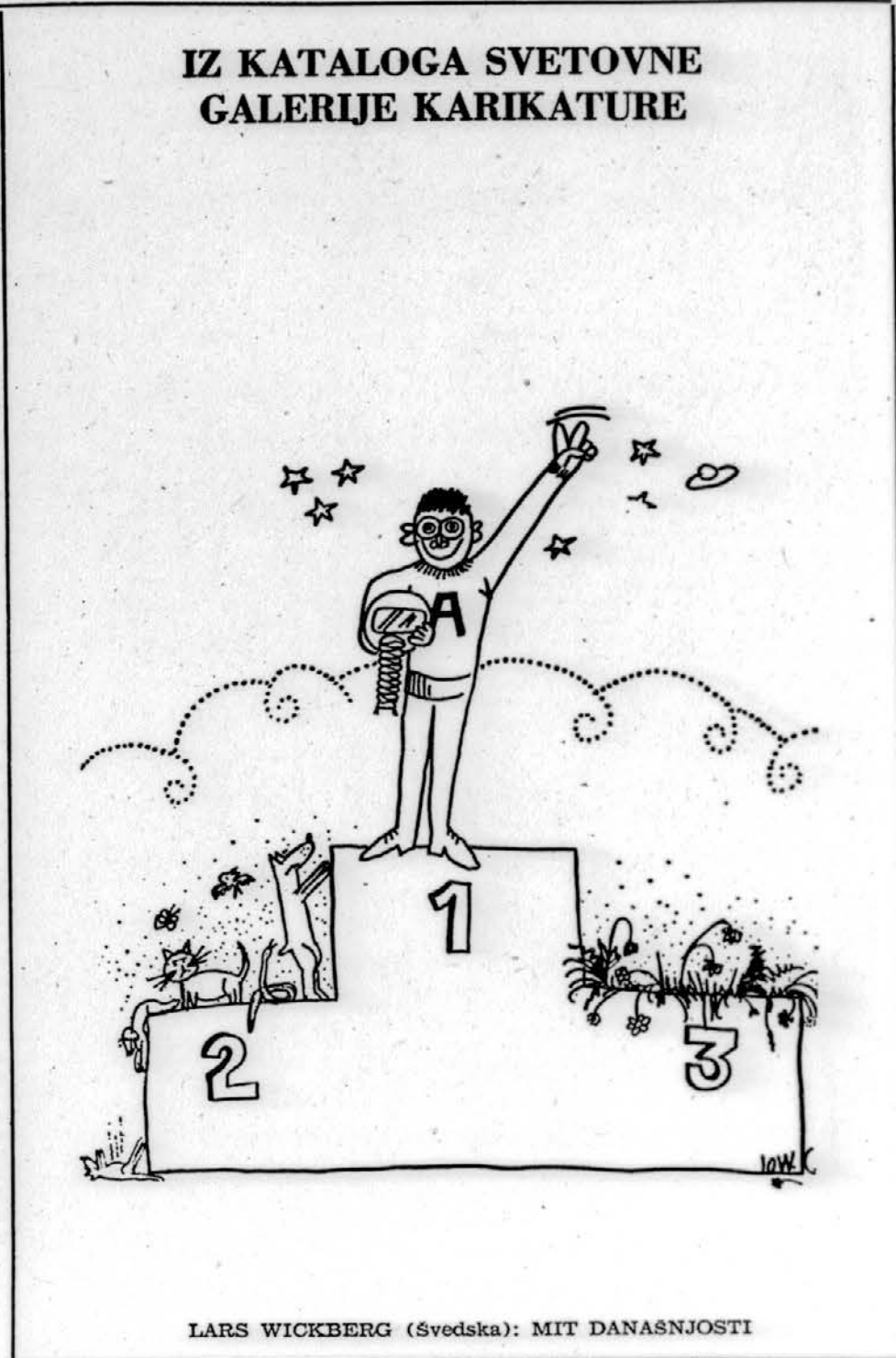
Trgovinski spor se ni vrtil toliko okoli lososov, kot okoli krzna, ki je imelo v vrednosti norrlandske trgovine večji delež kot ribe. Krzno je bilo v modi kot obleka za bogataše, nekateri plemiči pa so zbirali krzna v skrinjah, kot da bi šlo za nekašne trdne devize. Sredi 15. stoletja, okoli sto let po Magnusu Erikssonu, je v Stockholmu nastal sloj bogatih trgovcev. Vsako leto se je v avgustu zasedlo v stockholmskem pristanišču tako imenovano »botniško ladjevje«, otvorjeno za lososi, s slanihi, posušeniimi škunkami in krznom. Trgovski kapitalisti so si ob glavnem pomolu gradili lepe hiše.

Toda v začetku 16. stoletja je švedski slabo kazalo. Leta 1520 so Dani zasedli Stockholm in poklali več kot sto najuglednejših švedskih plemičev. Danska je bila takrat skandinavska velešila. Domoljub Gustav Vasa je s pomočjo kmetov pregnal Danoe in leta 1521 postal novi švedski kralj. Toda kraljevina je bila na psu. Državna blagajna je bila prazna, z davčnim vijakom se iz ubogih kmetov ni dalo veliko iztisniti, cerkev pa ni hotela ničesar dati.

Norrland kot molzna krava

Gustav Vasa, ki ga v švedskih šolah hvalijo kot enega največjih vladarjev v zgodovini Švedske, se je lotil korenite državnih in gospodarske reforme. S podporo plemstva je podržavil cerkevna imetja, nato je davke v denarju zamenjal z davki v blagu — razsajala je namreč inflacija cen — organiziral je obilno poklicno vojsko, trgovino je usmeril v peščico privilegiranih mest, uvedel je dedno kraljevino in reformiral državno upravo. Švedi zdaj pravijo, da se je s temi spremembami začelo obdobje, ko je Švedska igrala vlogo ene od srednjeveških velešil. A nas zanima, kako je Gustav Vasa financiral svojo gospodarsko reformo. Od kod sredstva? Odgovor je: Norrland.

Najprej je navil davke kmetom na severu. Potem je leta 1527 izdal pismo, v katerem je menil nič tebi ni zahteval zase tretjino vseh ulovljenih lososov v Norrlandu. V pismu je zapisal, da bi rad našel v obirni svoj kraljevski delež vsak tretji dan, tako kot velja po starem običaju.

LARS WICKBERG (Švedska): MIT DANASNOSTI

Toda ta »stari običaj« si je kralj disto lepo izmislil. Nato je »razveljavil« podanike še z enim pismom, v katerem je preprosto izjavil, da vsa nenaseljena prostranstva — torej predvsem kralji, v katerih so živeli nomadski Laponcei — pripadajo bogu, nam in švedski kroni ter nikomur drugemu.

To je bila znana imerialistična poteza: aneksija — priključitev ozemlja. Švedska si je to lahko privoščila. Imela je polno državno blagajno za plačevanje najemniške vojske. Švedska je bila nova velešila.

Norrland je bil v času kralja Gustava Vase torej že nekakšna kolonija, v kateri je oblast spodbujala naseljevanje in za katero si je vladar lahko po mili volji izmisljal zakone. Švedski parlament, sestavljen iz zastopnikov treh stanov — plemstva, duhovščine in kmetov — je bil zastopnikom iz Norrlanda zaprt. Tudi nasledniki Gustava Vase so videli v Norrlandu nekotično pokrajino, ki jo je treba čimbolj izsesati.

Leta 1613 pa, ko sta se Danska in Švedska domerili o meji na severu Skandinavskega polotoka (Norveška je bila takrat pod dansko nadvlado), je Norrland dokončno postal del Švedske. Nekdanja trgovinska nevarnost Norrlanda je bila takrat že popolnoma zlomljena in severnjaki so ubogljivo pošiljali take vrste blaga, kot je ukazala stockholmska gospoda.

Norrland omogoči industrializacijo

V poznem srednjem veku je bila švedska največja proizvajalka in izvoznica železa na svetu. Železarstvo je bilo osredotočeno na osrednjo Švedsko. Norrland pa je dajal potrebne količine lesa. Železo je imelo velik pomen v gospodarski zgodovini države, toda globalna sila švedske industrializacije je bil — les. Norrlandski les. O tem se strinjajo vsi švedski zgodovinarji.

Lesna industrija — predvsem žage — se je eksplozivno razvijala vse od sredine prejšnjega stoletja. Okoliščine so bile ugodne. Švedsko meščanstvo je zlomilo gospodarske privilegije plemstva in si utrla pot v kapitalizem. Reke v Norrlandu so dajale pogonsko silo za žage in hkrati rabile kot sredstvo za prevoz hlodov. S prodorom parnih strojev so se žage osredotočile v mestih na baltičkih obalah Norrlanda. In kakšna sreča: Francija in Anglija sta ravno o pravem času odpravili visoke carine za uvoz žaganega lesa!

Lesna industrija zahtevala veliko kapitala. Logično je bilo, da je iz norrlandskih gozdov izvele največje dobička industrijski in bančni kapital. V začetku so privatna podjetja kupovala pravico do izkoriščanja gozda tako, da so s kmeti delili pogodbe. Ko se je pogodba iztekla, je bil gozd pogosto do golega posekan, kmet pa je postal proletarec. Toda kmalu je izkoriščanje postalo brezobzirno. Kapitalisti so začeli krasti les in slepariti z lastniškimi pogodbami. To je na Švedskem znano kot »baggbölstvo«, ker se je eno od takratnih lesnih podjetij, Baggböle iz bližine mesta Umeå v Norrlandu, v tem oziru posebej upešlavljal.

Kapitalisti so svojim delavcem preprosto ukazali, naj kradejo les v državnih gozdovih. Leta 1870, na primer, je država zasegla v Norrlandu 202.953 ukradenih hlodov. Drugi način je bil, da so podjetniki ukazali, naj delavci posekajo gozde, tako so država kmalu umrla ali pa jih je zlomila prva nevihta. Nato so kapitalisti dobili od države drevesa bodisi zastojni bodisi za nizko ceno, da bi očistili »poškodovani gozdi«.

»Baggbölstvo« je bilo naperjeno tudi proti kmetom, ki niso bili dovolj složni in gospodarsko močni, da bi se mogli upreti ropanju. Pa ne samo to, kapitalisti so tudi tako zvito prekupevali z lastniškimi pravici nad gozdom, da je postalo skoraj nemogoče razviti, koliko gozda je bilo res kupljeno, koliko pa so ga podjetja dobila zastojni; zastopniki kapitalistov so z grožnjami in alkoholnimi piščami namreč dosegli, da so številni kmetje v nevednosti podpisovali darilne pogodbe. V Norrlandu se danes krožijo govorice, da privatna podjetja — nekatera so se razvila v velike koncerne — ne morejo dokončno dokazati svojega lastništva nad nekaterimi gozdovi, ki so jim desetletja prinašali dobičke.

Toda v začetku našega stoletja so bili gozdovi izčrpani. Izvor je začel upadati. Majhna podjetja so šla v stečaj. Kapital se je bodisi še bolj koncentriral ali pa se je selil na jug. Kapital je lahko preselil, a ljudje imajo svoje korenine. V letih 1900—1937 se je število delavcev v norrlandskih žagah zmanjšalo za polovico. Kapitalisti so čedalje manj lesa žagali v Norrlandu, temveč so ukazali hlode po morju vleči na jug in jih tam rezati. Leta 1937 so v Norrlandu žagali 385.000 kubikov lesa, na jug pa so odvežli okoli 300.000 kubikov hlodov, skoraj enako veliko.

Kako je torej s trditvijo, da je švedska razdeljena na dva dela? Prvo razlago daje zgodovina. Drugo razlago dobimo, če poslušamo ljudi na severu. Vseповsed v Norrlandu sem slišal enako trditev: »Norrland je bil vedno na slabšem. Skoraj vse, kar imamo, gre na jug. To, kar imamo pri nas, ni tako »fino« kot enake stvari na jugu, MITJA JERMOL

Zakaj tuji turisti prihajajo k nam s polno torbo živil?

Hrana kot gorivo za človeka

Uvoženi kulinarčno reformirani utrinki s sedemdnednega potovanja po zahodnonemških tovarnah živilske industrije

HAMBURG, oktobra — Bolj ali manj znano je, da v Zvezni republiki, kakor zahodni Nemci nekoliko skrajšano poimenujejo svojo državo, tako rekoč na vsakem koraku človek naleti na posebne trgovine, ki se ponajšajo z naslovom Reformirana hrana, v katerih prodajajo predvsem nizkokalorična živila, ki v reklamnih prospektih nastopajo kot reformirana, moderna, dietična, diabetična, reducirana, zdrava in morda še kakšna drugačna prehrana. Ta reformni živilski val pa se še zdaleč ne omejuje zgolj na Zahodno Nemčijo, saj ga dovolj dobro poznajo tudi v tako znanih gurmanskih deželah, kot so Francija, Belgija in druge države, v katerih se vsakdanji življenjski ritem odvija hitro, za marsičoga tudi prehitro.

Kot gost CMA (Centrale družbe za marketing nemškega kmetijstva), ki ima sedež v Bonnu, tipikalne marketainga pa razteza ne samo po Zvezni republiki, temveč domala po vsaj Evropi in tudi preko njenih meja, sem si s skupino desetih trgovcev ljubljanske Emone (med njimi sta bila tudi kuhar in hotelir) ogledal kölnsko Anugo, svetovni vselejsem prehrane, in po eno vedno klavnično, specializirano tovarno rib (prekajevalnica), tovarno paštet in gurmanskih juh, piškotov in šampanjca.

Nemške kulinarčne specialitete

»Ker je Jugoslavija sprito svojih naravnih lepote, zanesljivega sončnega podnebja (in morja), gostoljubnosti in visoke mednarodne priznanje ravni hotelistva eden prvih ciljev nemških dopustnikov, bi ne bilo slabo, ko bi nemški gostje pri vas sem in tja srečali tudi svoje dobre zaupne »znanec«, kot so nemško pivo, mesni in klobasni izdelki, namenska domača (tudi reformirana in dietična ter diabetična) hrana« (CMA, katalog izvoza v Jugoslavijo 1973).

Od 6,2 odstotka vseh izdatkov, ki jih (po statistiki OECD) Nemci porabijo za potovanja, dajo za dopustništvo življenje v Jugoslaviji (podaček velja za lansko sezono) okroglih 370 milijonov DM, (letos kakih 10 do 15 odstotkov več), s čimer je naša država na lestvici priljubljenosti med nemškimi gosti takoj za Francijo ter daleč pred Skandinavijo, Bolgarijo, Grčijo, Belgijo in Nizozemsko (za Italijo in Španijo ni podatkov). Mnogi naši poslovni ljudje in hotelirji so ta del turistične resnice že spoznali, zato si prizadevajo, da bi v izbiro svojih pi-

jač in jedi uvrstili tudi del nemških specialitet.

V ljubljanskem Maksimarketu je CMA pozimi priredila razstavo najbolj popularnih nemških živil in specialitet, med njimi tudi nekaj malega reformirane oziroma dietične hrane, ki smo jo in jo po kapljicah že uvažamo. Na jugoslovanski živilski trg je torej stopila pri stranskih vratih, in sicer s pozivom, zakaj ne ponudite nemške mo gostu tudi njegove hrane, medtem ko sta dietična in diabetična prehrana (pri nas sta komaj komaj znani, čeprav zelo iskani), ostali v ponudbeni senici.

Trkajo Nemci na zaprta ali odprta vrata? Na priprta, bi bil še najprimernejši odgovor. Zakaj? Na prvi pogled se zdi naravnost komično, češ zdaj naj bi pa še hrano začeli uvažati iz industrijsko razvite Nemčije, kaj ni že dovolj, da smo morali letos uvoziti toliko in toliko tisoč ton prašičev?

Tako trgovci kot hotelirji bi se kako radi razširili asortiman živil, ki jih zdaj nudijo kupcem oziroma gostom, saj ni skrivnosti, da je povpraševanje po raznovrstnih živilih pri nas vsaj 50 odstotkov večje kot pa ponudba.

Zadnje čase se za prehrano zavzemajo tudi sindikati in pri tem poudarjajo, da v tej akciji še zdaleč ne gre zgolj za ožmornico oziroma sindikalna jabolka, krompir in banane, temveč za precej več, za zdravo in poceni hrano. Samo v Sloveniji imamo kar 280 proizvajalcev živil ter en sam diabetični proizvod (sladkor) in še ta je licenčni izvoz. Ob tem pa je uvožena diabetična hrana obdavčena prav tako kot druga živila, čeprav je znano, da je tehnološko precej bolj zahtevna ter zato že proizvodno dražja. Diabetična prehrana je hkrati najbolj zdrava in najbolj primerna za zdravega človeka, ker vsebuje dovolj beljakovin in

mineralnih snovi, dovolj celuloze (sitosti), hkrati pa vsebuje zelo malo ogljikovih hidratov in maščob, ki so povzročitelji domačih vseh modernih bolezni.

Diabetična hrana kot luksuz

Kar zadeva zdravo moderno prehrano pri nas, doslej nismo ukrenili skoraj ničesar. Sem in tja se na trgu že pojavlja kakšna domača in uvožena diabetična hrana, vendar jo kljub temu, da je draga, prehitro zmanjka. Sino pa hkrati uvozili dovolj in preveč viskijev, ameriških in zahodnih licenčnih cigaret pa se zdaleč ne zato, da bi zares zadovoljili tujege petičnega turista, temveč predvsem zase, kar je pravzaprav skrajno tako, s trgovsko kot s čisto običajno človeško logiko. No, resnica je še drugačna.

Kako naj bi pripravili domačo živilsko industrijo, da bi se hitreje prilagajala zahtevam svojega in turističnega trga? Vrsta dietičnih in diabetičnih živil je po mnenju prenekaterih trgovcev premalo zanimiva za široko industrijsko proizvodnjo, zato jo bomo kljub previsoki carini in omejitvam še prisiljeni uvažati. Morda?

Samo v Sloveniji imamo registriranih približno 18.000 diabetikov, kar po zdravstvenih ocenah pomeni, da je sladkornih bolnikov v naši republiki najmanj še enkrat toliko. Po evropskih normah smemo računati, da 1,5 do 2 odstotka vseh jugoslovancev boljuje za to moderno bolezen, če ne več. Kako skrbimo zanje? Sprito hudo pomanjkljivih podatkov, ki posebej ilustrirajo naše zdravstvo, nihče ne ve, koliko potencialnih neregistriranih sladkorčesav bomo dobili jutri oziroma jih že imamo.

Kakor za določene avtomobile ni vseeno, kdaj in s kakšnim oljem ter gorivom jih preskrbimo, tako tudi za človekov organizem ni vseeno, s kako močno hrano ga polnimo. Vsakdanja prehrana torej ni samo bolj ali manj okusno gorivo, olje, zlasti olje itd., temveč precej več, na kar bi morali v sodobnih pogojih življenja gledati vsaj tako, če ne bolj natančno, kot na potrebe visoko in srednje nizko znanstvenih avtomobilov. Primerja je sicer banalna, pa vendar.

Bolnišnice, zdravilišča, hoteli, velike samopostrežnice, če ne celo lekarne oziroma posebne reformirane trgovine, ki jih še nimamo, so točke, ki najbolj pogrešajo zdravo, moderno prehrano, po kateri je povpraševanja dovolj, ponudbe pa skoraj nobene. Znana resnica je, da ljudje nečesto biti

bolni, da ne priznajo bolezni, vsaj navzven ne, zato trgovsko prekaljeni Nemci ne govorijo toliko o diabetični kot o dietični, zdravni in moderni prehrani. Pri nas je trenutno najbolj reklamiran dietični sladkor sion (glej pod Bayer), sem in tja dobite tudi diabetično čokolado (domačo ali uvoženo), pivo je izginilo kot kafa, ker je bilo boja navadna goljufija, potem se pojavljajo še keksi, moka, testenine, marmelade (kadar so) in konec. Ko se ciklamati pri nas prepovedani, smo močno omejeni pri uvozu diabetične hrane. In ker ima carina diabetična živila za luksuzne predmete, se že tako predragi avtomobili podraže še za 10 do 30 odstotkov. Carinski predpisi so torej tisti, ki se poglabljajo socialno diferenciacijo med sladkornimi bolniki...

Zdrava prehrana tudi za zdrave

Jože Grom, strokovni svetovalec za diabetično prehrano v Maksimarketu in svetnik pri zveznem inštitutu za proučevanje zdravilnih želišč pravi, da so najbolj iskani diabetični keksi (škoda, da jih doma nihče ne dela), zato poskušajo pridobiti za to proizvodnjo privatnika v Šempetru pri Novi Gorici. Tiste redke, ki prihajajo od zagrebškega Kraša, jih razprodajo v dveh, treh dneh, potem pa je mesec za zatišja. Zelo iskana je tudi diabetična čokolada, ki je (uvožena in Kraševa) največkrat prehitro zmanjka. Premoremo tudi testenine, potice, pudinge, sadne sokove... in celo vino. Carina je poglavitna ovira, da bi bilo te hrane stalno dovolj, poleg tega pa še visok prometni davek, da o uvozni kvoti ne govorimo. Vse to zmoremo samo petičneži, skromnejši pa še zdaleč ne.

Doma proizvajamo za diabetike v glavnem samo čokolado, kakse in licenčni sladkor, potem pa je konec. Za vse drugo smo odvisni od uvoza. Domači proizvajalci-sokovi nimajo pravega razumevanja, se jim pa ne izplača. Makaronarji iz Ajdovščine, molče, Fruktal parnarki, v Mirni na Dolenjskem se še pogovarjati nočejo, Maraska nekaj razmišlja...

Ob vsem tem nas Nemci napadajo s ponudbo 23 najbolj znanih dietičnih živil in prav toliko reformiranih živil, in sicer od lanenega jedilnega olja in sadnega sladkorja do renškega jabolčnega želja in sladkega mošta iz črne ribeze.

Bomo torej uvažali tudi hrano, diabetično, moderno in čisto običajna nemška živila? Bržčas bomo. Iz zdravstvenih razlo-

gov za to, da bomo spodbudili domačo živilsko industrijo, zaradi turističnih zahtev pa zato, da bomo razširili izbiro, naredili uslug 12 milijonov Nemcev, ki so nas doslej obiskali, ter hkrati od njih iztržili precej več, kot smo to znali doslej. Bomo, danes ali jutri, prav gotovo.

Zakaj ne bi na hotelski mizi nemški kaviar prodajali za štirikratno nabavno ceno? In njihov šampanjec, želvino in bebulno juho ter pivo, vino, duzat sliv in kruhovi ter drugih živil, ki so jih doslej, (ker jih pri nas ni našli), kakor je pokazala nedavna anketa, nemški turisti (brez carine) na svoje počitnikovanje sami uvažali?

Turistični sociologi namreč trdi, da osmi do deseti dan modernega nomada »zagrabijo« želodčno domotožje, ki ga najlaže odpravimo tako, da mu postavimo na mizo nekaj njegovega, domačega.

Stara navada - železna srajca

Če odmislimo naše hotelske specialitete, kot so praviloma hladna juha in toplo vino, potem se ne smemo čuditi, da je severnjaški gost pri 30 stopinjah Celzija po tednu dni počitnice do grla sit naše premočne, noreformirane prehrane ter si po pravici zaželi svoje lažje hrane in piščice, ki pa je pri nas (razen v častnih primerih) ne najde, pa čeprav vrže na mizo vse marke, kar jih še premore. Mi smo vse preveč zaljubljeni v svoj okus in navade, kar pa ni nujno, niti možno, da od nas na hitro roko prevzamemo številni severnjaški gostje, ki so navajeni še česa drugega.

CMA najbrž, čeprav počasi, štarta na pravo njivo. Bržčas bi bilo zato dobro, ko bi se tega zavedeli in ukrenili, kar bi bilo najbolj modro, da ukrenemo, sicer se zna močan tok nemških in drugih turistov preusmeriti še kam drugam.

Samo primerček: kakšno olajšanje za Jugoslovane, kaviopivca, ko se v Zahodni Nemčiji, ki mimogrede povedano zmore najmanj dva ducata jugoslovanskih soštarje (mi niti ene nemške), znaide pred italijansko gostilno s pravo turško kavo oziroma ekspresom. Tudi Nemec se pri nas v tednu dni napije premočne kave in si zaželi svoje črne vode... Vsa umetnost je pač v prilagajanju, če hočemo napredovati na turističnem področju, ki sodi med najbolj obetljive (pa tudi najbolj donosne) industrijske panoge.

NIKO LAPAJNE

Miško Kranjec

Petelinje pero, bršljan in zimzelen

Odlomki iz kronike o kmečkih uporih

V skrbi, da se upor ne bi razširil, segel tudi na druga gospostva, je dal hrvatsko slavonski sabor pobudo madžarskemu državnemu zboru, naj poišče kakšno pravično rešitev. Državni zbor pa tudi sam ni mogel rešiti vprašanja, ko pa je polovico posesti v Susedgradu in Stubici sodilo še pod »kompetenco« cesarja samega. Hrvatski sabor je še bil prepričan, da bi se s »pravično« rešitvijo spora med Tahijem in Heningovci stvari vendarle zadovoljivo rešile; seveda, če bi bile posesti odvzete — do polovice — Tahiju in vrnjene Heningovcem. Tokrat so že tudi Zrinjski bili proti Tahiju.

Cesar tokrat le ni bil gluha za priporočila. Kraljevska komora je po njegovem naročilu prevzela nadzorstvo nad polovico obeh gospostev; en zastopnik je prišel v Susedgrad, drugi v Stubico. Bilo je tik pred koncem leta 1571.

Bilo pa je že prepozno. Ne le z izžemanjem kmetov, Tahi je svoje opravil tudi z masovnim nad podložniki, ker so se mu že nekoč uprili in pognali njegovo družino iz gradu, grad sam pa oplenili. Kmetje pa tudi niso pozabili, da so stolkli celo bansko vojsko, kar je povzdignilo njihovo samozavest.

Uporniško gibanje se je že začelo.

Vse kaže, da so priprave na upor počakale vzporedno na vseh Tahijevih posestvih od Susedgrada prek Stubice do Statenberga, od koder se je upor širil na sosednja gospostva.

Konec aprila 1572, najbrž na Jurjevo je bila ustanovljena zarota, gibanje so imenovali »bratstvo«, tudi »uporniška zveza«, člani zveze pa so se imenovali »bratje«. Ime je sicer povzeto po verskem izrazu: slovi, toda v njihovem programu ni sledu, da gre pri upor za kakšno versko načelo, bolj je to odsev proti družbeni neenakosti. Uporniško gibanje je zajelo precej na široko različne sloje in se ni omejevalo

zgolj na tlačane. Med njimi so bili tudi bogatejši kmetje, vsaki obtniki, ljudje, ki so živeli od vojaške službe, a tudi taki, ki jim je bil poglavitni poklic trgovanje.

Gubec beg in Prebeg

Za voditelja so si izbrali Matijo Gubca, ki so ga nekateri imenovali tudi »Gubec beg«. Tako ime je nosil očitno že pred uporom, saj je bil, kot vse kaže, prej vaški načelnik v Bistri — »špane«, kakor so ljudje spremenili madžarsko ime za župana. Odločil so se zanj zaradi njegove razsodnosti a tudi odločnosti in zaradi ugleda, ki ga je že prej užival med ljudmi. Sicer pa je bil Tahijev podložnik pa je tako predobro poznal vse Tahijevo izmaganje ljudi in njegovo nasilje nad njimi.

Vendar je bil bolj na široko poznan Ilija Gregorić, doma iz Ribnika pri Karlovcu. Živel je na Frankopanskem gospostvu. So ga pa Turki ob svojem vpadu v Slovenijo 1545 ujeli in odvlekli s sabo. Po nekaj letih je pobežnil in se naselil na susedgradskem gospostvu Brdovcu, kjer je služil kot vojak. Se je pa poleg tega, kot vse kaže, ukvarjal tudi s trgovanjem. Leta 1568 ga je Tahijeva žena poslala, naj

z drugimi vred vpadne na turško ozemlje, očitno z namenom ropanja, kjer pa so ga znova zajeli. Toda tudi tokrat se mu je posrečilo pobežniti pa si je pri ljudeh pridobil ime »Prebeg«. Najbrž mu je trgovanje dobro uspevalo, zaslužil pa je tudi z vojašino, saj je njegovo premoženje bilo precejšnje, ko mu ga je Tahi kratko in malo zaplenil. Kljub temu pa je ostal še dalje v Brdovcu.

Poleg teh dveh so znani še mnogi poveljniki in voditelji — susedgradskega gospostva še sin kovača Bartolica in Ivan Grbac, ki je bil mesar, hkrati pa prekupčevalec z živino. V Kunšperku in v Bistriški dolini je organiziral upornike in jih vodil ključavničar Pavel Sterc. Na slavonskem gospostvu — upor se je razvil povsod asimiliranim — sta bila v ospredju brata Nikolaj in Lovrenc Kopriva. Še vrsta ljudi je bila s susedgradskega gospostva: očitno tudi brata Gregor in Mihajlo Gušetić; slednji je služil v Tahijevi vojski kar osem let zastoj, Tahi ga je pač ogoljufal, Gregor pa je moral kot svobodnjak služiti s tremi konji. Za vojaka je bil v Kantiži še Sajnović.

Organizacija upora ni bila navezana zgolj na Tahijevo gospostvo — na Susedgrad, Stubico in Statenbergo. Na slavonskem gospostvu je prestopila ta okvir, očitno je bilo tudi dovolj vzrokov drugod za upor. Tako so prebivalci Krškega obljubili prevoz čez Savo, nudili pa so tudi drugo potrebno pomoč. Vendar pa so se Brezice obotavljale, ko so jim uporniki ponujali, da bi stopili v »bratstvo«. Zato pa so se prebivalci Pilštana in Podrebrde pod vodstvom Sterca skoraj vsi pridružili uporniški vojski. Ko so prebivalci Radeč dobili petelinje pero, kar je pomenilo vabilo za pristop, so se kar ročno vzdignili, vendar pa so grajskemu upravitelju povedali, da ne nameravajo nič slabega.

Poveljniki hrvatsko slovenske kmečke vojske je bil Ilija Gregorić, mož, ki je imel kar precej vojaških izkušenj, za posamezne enote pa je bilo še enajst stotnikov, poleg teh so bili še desetniki ali vodniki. Kot vojska so bili — vsaj po razporedu — dobro organizirani, po vseh izkušnjah, ko so si jih pač pridobili v vojaški službi. V tem pogledu so bili pač neprimerno bolj pripravljeni na spopad s plemiško vojsko, kakor je to zmogel pred skoraj sto leti koroški kmet Matijaž, ki se je s šeststo kmeti postavil po robu nekajtislovljavi turški vojski, tudi neprimerno bolj od slovenskih kmetov leta 1515, ki zanje ni izpričano, da bi bili zmogli ljudi z vojaškimi izkušnjami.

Slovenci slovesno v „bratstvo“

»Politično« — vrhovno vodstvo upora so imeli v rokah trije iz Stubice, sami kmetje — Matija Gubec, Ivan Pasašec in Ivan Moguš. Z Gregorićem skupaj so postavljali tudi vrhovno sodišče, Gregorić pa je posebej bil še tožilec. To so zametki ljudske oblasti z neakosno vladavo na celu, kar bi se bilo ob nadaljnjem ugodnem razvoju samo utrjevalo in izpopolnjevalo. Doga trenutka pa so samo širili območje svoje oblasti. Ker upor je že zdavnaj prerasel svoje žarišče — Tahijevo gospostva. Preraščal je po neki čudni logiki v ozemlje nekakšnega obmejnega pasu, od Varadina in Ptuj do Sotli do Save, nato odstran nekako ob Kolpi proti morju.

Slovenci so pristopili v »bratstvo« slovesno: uporniki so poslali v vas, ki so jo hoteli pridobiti za sodelovanje, petelinje pero kot znamenje bojevitosti. Ob sprejemu je vsak upornik moral zapriseči: začrti so krog na tla, klor je pristopili k »bratstvu«, moral stopili z desno nogo v ta krog. Vsak upornik je nosil za klobokom ali bršljan ali zimzelen. Ko je Gregorićeva vojska prodirala po slovenskih vaseh, je zahtevala od vsake hiše, da po enega borce. To so morali dati trgi ali mesta, ki so pristopili v bratstvo.

Zmota o Uskokih

»Program« hrvatsko slovenske kmečke vojske je zoren več let. Ni izhajal več iz zahtev nekdanjih slovenskih upornikov po »stari pravdi«. Tudi ga niso zapisali v točke, kakor so nemški kmetje v svoji vojni postavili svojih sedemdeset členov. Bilo je vsem jasno, da upor velja plemstvu; ker tudi hrvatsko slovenski uporniki iz leta 1572 so ohranili na delu vse družbe cesarja. K temu so se tudi vse čas obracali s svojimi prošnjami in pritožbami. Toda v vsem drugem so se po izpovedi na zaslišanju po končanem uporu povzpeli visoko nad tisto, kar so postavljali nekoč slovenski uporniki. Iz upora proti Tahiju se je razvil upor proti zemljiški gospodi nasploh. Iz upora na spornih ozemljih, ki so se Tahi in Heningovci prekakali zanje, se je razpletel upor, ki je daleč presegal ta okvir: segal je že pravzaprav od Varadina, Ptujja pa skoraj vse do morja. Zdi se, da so uporniki hoteli zaobjeti predvsem svojo krajino — obrambni pas proti Turkom: ozemlje je bilo že dolgo trdnje povezano z nekakšno posebno celoto v obrambi proti Turkom, tu je tudi močno cvetelo kmečko trgovanje, kar vse je ljudi zbliževalo. Izognili pa so se krajem, kjer so bili utrdbi z vojaškimi posadkami — boja s cesarju podrejeno vojsko nikakor niso hoteli sprožiti. Za kar razveseljuje niti niso imeli vzroka. Zato pa Gregorić poskušal z Uskokmi. Naseljeni v Žužemberku in Beli krajini so bili svobodnjaki, podrejeni le deželnemu knezu, niso jih bremenile fevdalne dajatve. Toda prednosti, ki so jih imeli pred kmeti, so jih tudi povzdigovala nad kmete in te so tudi včasih napadali in ropali pri njih.

Gregorić je kot vrhovni poveljnik kar resno računal nanje; sam je imel z njimi najboljše stike še iz prejšnjih časov. Pisal jim je pisma. Izkazalo pa se je, da se je pri njih usodno zmotil. Zmotilo pa se je tudi plemstvo v Uskokih, ki se je balo, da bi se ti zares povezali z Gregorićem pa so tudi vse storili, da bi to preprečili. Konec leta 1572 so stvari dozorele — bilo je le še vprašanje, kdaj in kje bo prišlo do izbruha in kam se bo vse preusmerilo. Ker plemstvo po svojih volunih o stvareh ni moglo odkriti namerov vse zarote, je o njeni širini so si bili precej

na čistem. To pa ni pomenilo, da se upor, ko se bo začel, ne bi pridružil tudi druge vasi, da se ne bi vočbe vse razvezalo v silen požar, ki ga ne moreš več pogasiti.

Gregorić se je vzdignil

Novica o uporu se je med kmeti bliskovito širila. Očitno so o uporu govorili že prej, saj se je pripravil več let, čeprav do pravega izbruha ni prišlo nikjer. Toda kmetje podložniki so v XVI. stoletju še vedno — kljub že mnogim porazom — bili neverjetno revolucionarno razpoloženi, čakali so le, da se kje začne. In kakor se je Gregorić vzdignil s svojo vojsko, že je odjeknilo na vse strani po Sloveniji. Kmetje okrog Mokronoga, pri Radečah, v šentjerneju, okrog Kostanjevice so se zbirali, še preden je mednje prišel Gregorić s svojo vojsko.

Odjeknilo pa je tudi v oddaljenejših krajih vse do Krassa in še na Gorenjsko. Posebej so kmetje okrog škofoje Loke pričakovali, da spet sgrabijo za orožje. Na zahodu pa se je gibanje zaneslo še na Gorisico.

Na vzhod se je upor širil vse do Modurja. Zajel okoli Varadina, na štajerskem pa okoli Ptujja. Še okrog Judenburga in Schladminga na Zgornjem štajerskem so se kmetje znova zganili — vse je bilo pripravljeno, da se upor razširi na široko območje dela Hrvaške, Slovenije skoraj v celoti in da seže celo še na Zgornjo Štajersko.

Ljudje niti niso več čakali, da pride do njih kmečke vojske in da se ji pridružijo. Upriti so se kmetje na gospostvu Svibno. V Veleševem pri Kamniku so kmetje napadli zemljiškega gospoda in ga ubili. Prav tako so napravili v Soteski na Dolenskem. Upriti so se tudi gamperški podložniki v Zagorju ob Savi in zavzeli grad Brdo ob Podpeču.

Gubcu so zadnje dni prinašali same zle novice. Vedel je že za obe bitki — pri Krškem in pri Keresincu, ki so ju uporniki zgubili. Vedel je tudi, kakšna usoda je zadelala upornike, vendar tega ni daljal na znanje svojim ljudem, da ne bi zasedal mednje zmede in bi se mu nazadnje še razbežali. Da bi nesreča bila še popolnejša, je na večer pred bitko izvedel tudi za Gregorićevo usodo in usodo njegove vojske.

Ostal je sam, sam s kakimi šest-tisoč uporniki. Sam pred silno Alapijevo organizirano redno vojsko in plemiči.

Zakaj je Gubec sprejel bitko na odprtem polju, v prostorni dolini med Stubičkimi Toplicami in Dolino Stubico, ni znano, razen če je bil k temu pristojen. Saj je vendar moral vedeti, da kmetje niso na neenako oboroženo ne bodo vzdržali boja z rednimi četami, s plemiči, prav gotovo pa bo zanje najnevarnejše sorožje Alapijeva konjenica, ta kmečka smrt v vseh dotedanjih bojih med kmeti uporniki in plemstvom. Vse kmečke vojne so bile tako rekoč že vnaprejšnj zmagane, kadar so se spustile v odprt boj, kjer je plemstvo lahko manevriralo s hitro in silovito konjenico. Matija Gubec očitno ni imel posebnih bojnih izkušenj, čeprav so v tistih časih vsi ljudje vedeli iz izkušenj turških vpadov, da so je najboljše umakniti za obzidje utrjenih taborov ali v gozdove.

Kakor je Matija Gubec dožgal, da se je plemiška vojska že približala na razdaljo za spopad, je razporedil svojo vojsko v bojne vrste, imel nanje še nagovor in jih spodbudil za odločni boj. Potem so pričakovali naleta plemiške vojske. Lahko so videli, kako je tudi Alapi razporedil svojo vojsko — pešce je postavil v sredino, plemiče in konjenico pa na krila. Alapijeva vojska je s silnim krikom navlačila proti kmetom, da bi jih že s tem preplašila. Tedaj pa so se na uke Matije Gubca tudi njegove čete ravno tako s silnim kričanjem pognale proti plemiški vojski.

Grožljivo pobijanje

Začelo se je strahovito kanjanje, s truščem orožjem, ki je udarjalo na vse strani v gozdove. Sprva kmetje v tej bitki niso zagledali v hrabrostjo za plemiško vojsko, ravno tako so pobijali ko plemiška vojska. Bitka se je vlekla in Alapija, ki je med svojim ožjim spremstvom z neke višine opazoval boj, je že navdajala skrb, da bodo kmetje zdemolirali njegovo redno vojsko in plemiče, od katerih je že marsikateri oblašal na zemlji. Po dobrih dveh urah krvavih bojev se je zmagala že nagibala rahlo na stran upornikov.

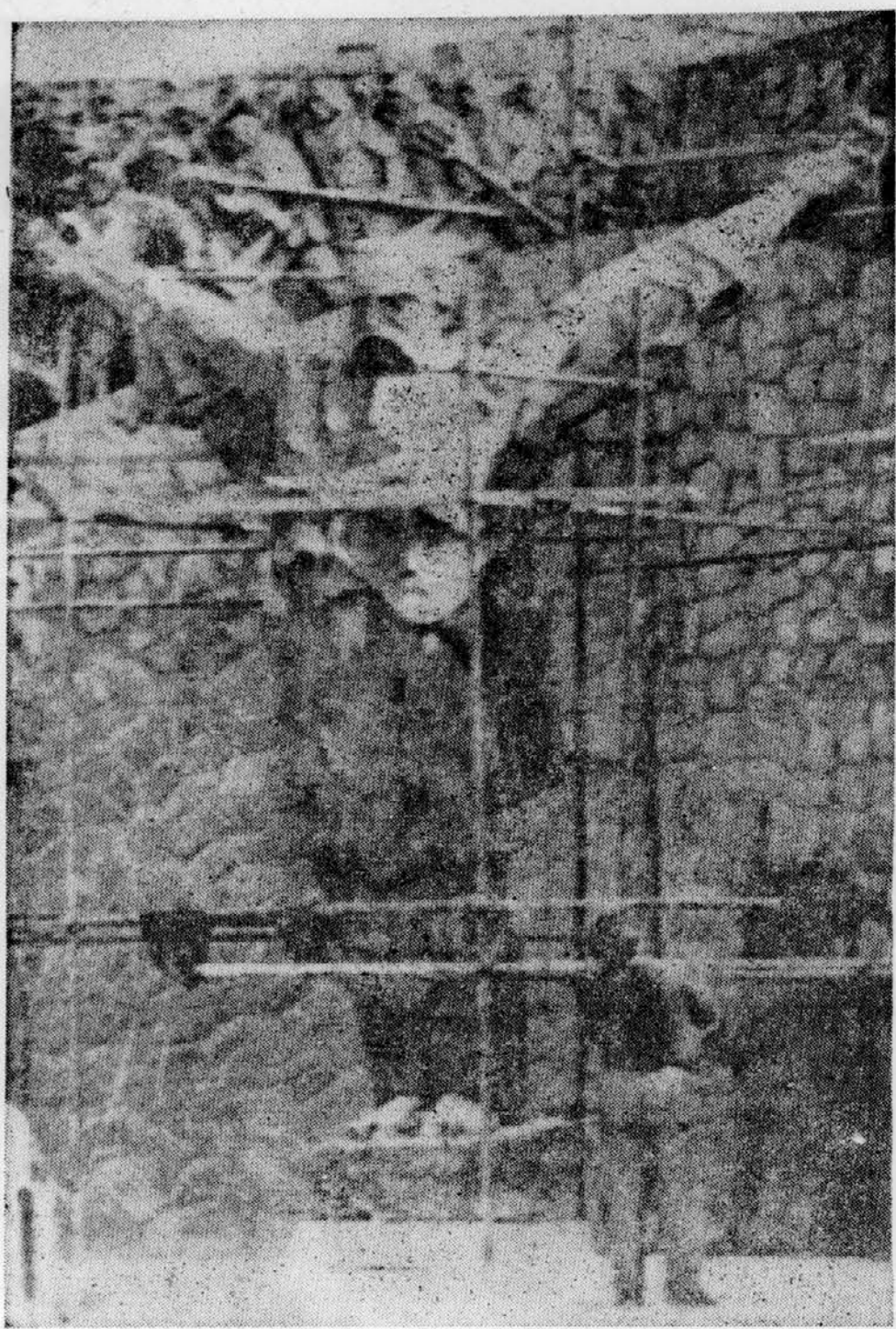
Tedaj pa je Alapi poslal v boj zadnje rezerve konjenice, ki je udarila kmetom v bok s tolikšno silo, da so se uporniki vrste zamažale. Zaman so klicali poveljniki upornikov, naj bjejo sovražnika — trumni krvavi boji so izčrpali upornike, v njihovih vrstah je konjenica napravila vrzeli. Naktar so uporniki spreviedeli, da je bitka zanje izgubljena, prevzela jih je groza, nastala je zmeda, ki jo je plemiška vojska, vajena bojev, spretno izrabila, še siloviteje udarila po kmetih, dokler se ni začel splošen beg kmečke vojske na vse strani.

Zdaj je konjenica lahko do kraja opravila svoje — gonila je bežeče kmete, jih pobijala, dobesedno del kmečke vojske, kolikor je je pač ostalo, pa se je zmešal v obroč, iz katerega ni bilo rešitve. Med temi je bil tudi Matija Gubec in bil je tu Pasašec, tu je bil tudi poveljnik Gušetić, medtem ko je Moguš padel v boju.

Po štirih urah je bil boj končan. Na bojišču je obležalo na stotine pobitih kmetov, nad ujetimi pa se je plemiška vojska strahovito mackevala: obešali so jih po drevesih ob cesti po dolini, drugim spet rezali nosove, ušesa, sekali stran prste, roke, tudi oči so jim izdizali, da bi takoj do smrti pričali kmetom, kaj jih čaka, če se bi kdaj uprili.

Od kmečke vojske, ki je štela kakih šest tisoč mož, je na bojišču obležalo ali pa bilo obešenih vsega kakih tri tisoč mož. Vsekar dobro polovica.

Matija Gubca in Pasašca so zmagovalci odveli v Zagreb. Obratun je bil surov, sviteški, primeren za plemstvo, ki je živel od truda rok svojih podložnikov, ki pa so se mu upali upreti, sgmtnae, drhal, ki je pač zato na svetu, da gara.

MATIJA GUBEC V STUBICI (detajl)
Veličasten spomenik, stvaritev Antuna Augustinčiča, kmečkim uporom bodo odkrili jutri

Na podlagi mnogih preizkusov

Odkritje s tritisočletno zamudo

Zdravilna vrednost ginsenga je dokazana

Danes vsi vedo, da ni čudežnih zdravil in da je bila panacea samo mit o korenu lečenu. Vendar pa lahko danes vzamemo tableto, ki ublaži splošen pritisk industrializiranega okolja na naš organizem, ublaži utrujenost, poveča naše intelektualne in fizične zmogljivosti, pospeši presnavljanje, skratka, tableto, ki spodbuja naše življenjske upe. Ta novi farmacevtski proizvod, ki bo kmalu na evropskem tržišču, prihaja k nam z dva ali tritisočletno zamudo. Gre za ginseng, zdravilno sredstvo, ki je podlaga vse tradicionalne medicine in ki ga je moderna medicina na Zahodu šele začela z največjim začudenjem odkrivati.

Kakšna je ta rastlina, ki je Sovjetska zveza, Severna Koreja in Kitajska že nekaj let ne izvažajo več? Gre za neko vrsto bršljanovega grma iz družine araliacej, z gomoljasto, kakih 20 cm dolgo korenino, navpično 30 do 60 cm visokim stebлом, ki se končuje v krošnji vej z listi. Ginseng cvete julija (cveti so beli ali rdeči), rdeč jagodast plod pa dozori avgusta ali septembra.

Korenina dozori s farmakološkega vidika šele po šestih letih, ko dobi obliko, ki spominja na človeško nogo in se zato imenuje tudi človeška rastlina.

Se pred nekaj leti so govorjenje o zdravilnih lastnostih ginsenga uvrščali med znanstveno domisljijo ali med šarlatanstvo. Danes pa so številni poskusi dokazali zdravilne vrednosti ginsenga. Pharmatron S.A. (Lugano, Švica), švicarska farmacevtska družba, je odkrila metodo, po kateri je mogoče na industrijski ravni pridobivati iz te kitajske rastline zdravilne elemente. Pharmatron je v Južni Koreji na nekaj sto hektarjih začel gojiti to čudežno rastlino, ki jo Kitajci označujejo z dvema ideogramoma, ki pomenita »človek-rastlina«. V Franciji so v laboratorijih Valda začeli serijo poskusov. Njihov namen je doseči od oblasti dovoljenje, da bi iz izvlečkov izdelovali zdravilo proti nadlogam, ki jih prinaša starost. Na krilih akupunkture je vzhodnjaški ginseng začel osvajati Zahod.

Na Kitajskem, v Tibetu, Indiji, Indokini in na Japonskem so že pred dva ali tri tisoč leti uporabljali ginseng v različnih oblikah (čaj, tinktura, vino, tablete, mazilo) proti utrujenosti, glavobolu, impotenci, izgubi spomina in starostnim težavam. Vse te lastnosti ginsenga so zdaj potrdili poskusi, ki so jih opravili v ZSSR, Romuniji, Bolgariji, Švici in na Japonskem, v najnovejšem času pa tudi v Franciji. Dolgi pot hod ginsenga prvi Evropi se je začel že z Marcom Polom leta 1274. Beneški popotnik je opisal lastnosti ginsenga, toda ni vedel, da je vzorec te rastline prinesel s seboj s kitajskimi špageti. Ginseng so leta 1910 prvi prinesli v Evropo nizozemski trgovci.

Proti utopitvi ...

Znanstveno pa so se začeli z ginsengom ukvarjati šele pred dvanajstimi leti. Znanstvene raziskave so najprej začeli v ZSSR, kjer uspeva divji ginseng v vzhodnih obmoirskih pokrajinah in kjer so ga nekatera azijska ljudstva že dolgo uporabljala.

Prvi se je začel s temi poskusi ukvarjati profesor I. I. Brekhman, direktor inštituta za biološko aktivne substance pri akademiji znanosti v Vladivostoku. Rezultati teh poskusov, ki so jih potrdile tudi izkušnje drugih znanstvenih raziskovalcev, obetajo ginsengu lepo prihodnost.

Prvi poskusi, ki jih je profesor Brekhman opravil z mišmi in s podganami, so pokazali, da izvleček ginsenga povečuje sposobnost za življenje in zmožnost, da se te živali prilagodijo različnim vplivom modernega okolja na organizem. Bele miši, ki so jih vrgli v kad z vodo, so plavale devet minut, preden so se utopile zaradi izčrpanosti. Enake miši, ki jih je pred dal iz izvleček ginsenga, pa so se obdržale nad vodo dvanajst minut. Poskusi so ponovili več stokrat z različnimi skupinami miši. Tiste, ki so dobile izvleček ginsenga uro, preden so jih vrgli v vodo, so plavale 34 odstotkov dlje kot druge. Še bolj osupljivi rezultati so se pokazali, ko so miši tik pred utopitvijo potegnili iz vode, jih osušili s sušilcem za lase in jih po enournem počitku spet vrgli v vodo. Tiste miši, ki niso dobile ginsenga, so se obdržale nad vodo komaj tri minute, one pa, ki so pred prvim »plavanjem« dobile svojo dozo ginsenga, so v »drugi rundi« plavale šest minut.

Profesor Brekhman je dobil številke, ki so primerljive z nekim drugim poskusom. Miši je zaprl v kletko z elektrificiranim podom, edini izhod iz kletke pa je vrvi, ki je napeta navpično in steče v vertikalni smeri od zgoraj navzdol s hitrostjo šest metrov na minuto. Miši plezajo po vrvi in se skušajo rešiti, dokler se od izčrpanosti ne zgrudijo na elektrificirani pod. Miši, ki so prejtele za vsakih 20 gramov svoje teže 1 ml ginsengovega izvlečka, so plezale po vrvi 40 minut. Z dvojno dozo so vzdizale približno 50 minut. Tiste miši, ki so jim vbrizgali samo psihološki serum, pa so plezale po vrvi 27 minut, nakar so se zgrudile na pod.

Kaj je ugotovil Medvedjev

Učinek je še večji, če so jim več dni zapored dajali izvleček ginsenga. Miši, ki jim niso dajali ginsenga, so se po dvornesnem surjenju v plavanju obdržale nad vodo od 47 do 61 minut. Miši, ki so jim vbrizgali ginseng (vsaka dva dni med enajstim in štiridesetim dnevom »treninga«) pa lah-

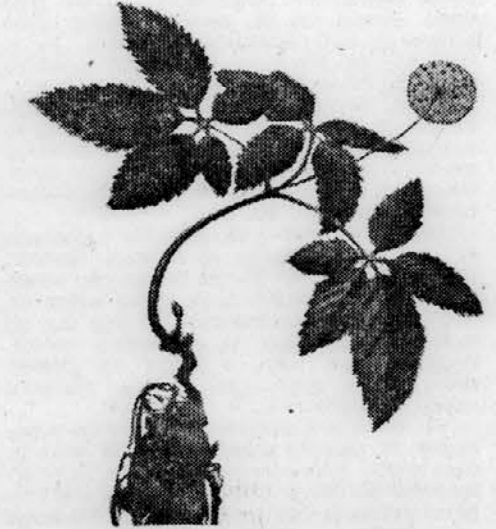
ko na koncu »treninga« plavajo od 96 do 117 minut.

Profesor Brekhman in njegovi sodelavci so tudi dokazali, da ginseng povečuje delovanje možganskih celic. Miši in podgane, ki so jim vbrizgali ginseng, so hitreje doumele celovito zapletenost labirinta. Treba je bilo poskusiti še na ljudeh ...

To je storil znameniti sovjetski gerontolog (raziskovalec starostnih pojavov in procesov pri ljudeh) M. A. Medvedjev. Za poskus je izbral dve skupini vojakov (od 22 do 23 let), izurjenih v oddajanju šifrnih poročil. Ena skupina je zaužila iz izvleček ginsenga, prinesenega nekaj kubičnim centimetrom alkohola. Druga skupina je zaužila isto količino alkohola, brez ginsengovega izvlečka. Potem je vsakdo od njih dobil dolgo šifrirano poročilo, ki ga je bilo treba kar najhitreje oddati.

Znano je, da se po treh ali štirih minutah oddajanja signalov, ki nimajo nobene razumljivega smisla, število napak naglo veča. Poskus je hotel ugotoviti tako hitrost oddajanja kakor število napak. Medvedjev je ugotovil naslednje: tisti, ki so dobili dozo ginsenga, so oddajali za spoznanje hitreje od tistih, ki ga niso prejeli in ki so popili samo alkohol. Toda vojaki, ki so dobili ginseng, so po treh minutah oddajanja šifriranega poročila napravili polovico manj napak od tistih, ki ginsenga ni so dobili. Učinek je bil še bolj izrazit, ko se je oddaja po enournem počitku nadaljevala. Telefgrafisti, ki niso dobili ginsenga, so po odmoru delali še več napak kot prej (28 odstotkov več), tisti, ki so prejeli ginseng, pa so delali še manj napak kot pred odmorom.

Profesor Brekhman je napravil enak poskus s korektorji tiskovnih tekstov. Rezultati so bili skoraj isti: korektorji, ki so prejeli ginseng, so brali nekoliko hitreje (za 12 odstotkov) kot tisti, ki ga niso dobili; napak pa so napravili za 51 odstotkom manj od tistih, ki niso dobili ginsenga.

TA RASTLINA ZDRAVI VSE
»MODERNE BOLEZNI«
vzhodnjaški ginseng je začel osvajati Zahod

Blažilni in zdravilni učinki

● Skrajna napetost: ginseng na splošno zmanjša napetost arterij, če je le-ta previsoka. Če pa je napetost prenizka, pripomore k normalizaciji pritiska.

● Hiperglikemija: ginseng zmanjša količino sladkorja v krvi, če je ta prevelika. ● Prehitro staranje: če živalim vse življenje dajemo ginseng, se njihova življenjska doba občno podaljša. To podaljšanje življenjske dobe je tem večje, čim bolj je na postarjanje vplivalo okolje.

● Živčne in mentalne bolezni: izkušnje na tem področju so še omejene. Toda dr. A. D. Turova iz Vladivostoka in dr. V. Petkov iz Sofije sta dosegla ugodne rezultate pri zdravljenju centralnega živčnega sistema in depresije. V nekaterih primerih so dosegli tudi izboljšanje splošnih sposobnosti. (Pri nekaterih mentalnih obolenjih so ustavili zdravljenje, ker so po zdravljenju z ginsengom opazili pri bolnikih pretirano splošno razdraženost.)

Laboratoriji Valda v Franciji so v spozrazumu s Pharmatronom pripravili tableto, za zdaj imenovano VA 37 (Cératrie). Prve poskuse z njo je opravil profesor J. Savet, član farmacevtske fakultete v Parizu.

VA 37 vsebuje 40 mg suhega izvlečka ginsenga, vitamine A, B, C, D, in E, bakrov sulfat, cinkov oksid, sulfate potasija in magnezija, železove sulfate in fosfate.

ALEXANDRE DOROZYNSKI

Anton Ožbolt

Aretacija

Odlomek iz knjige „Šerčerjeva bojna pot“ - Pravkar je izšla v založbi Borec

Bilo je v četrtek, 13. novembra leta 1941. Nikomur ni prišlo na misel, da Ljubo Šerčer preživlja zadnji dan pri svojih starših in da poslednjičkrat igra »remi« z bratom Mirom, prijateljem Jožetom Nedogom ter drugimi tovariši in sodelavci, ki jim vmes pripoveduje dogovščine o partizanih in jih navdušuje zanje. Tudi tokrat so silili vanj z vsemi mogočimi vprašanji, on pa je še in še pripovedoval, kako so napadali, ujeli Italijane in jih odpeljali v gozd, pa o tem, kako jih je presenetil in zametel rani jesenski sneg, ko je bil s svojim štabom na Debelem vrhu v gozdu nad Loškim potokom, Glazuto in Drago pri Čabru, v Auerspergovih lovski koči.

Od tedaj, ko je četno poveljstvo molniške čete poslalo Borisa Laha v Skofljo za zvezo z dr. Alešem Beblerjem, članom glavnega poveljstva, ki je prihajal v partizanski tabor, je bilo preteklo že precej časa. Borisa je zatekel italijanski policijski lov ali racija. Prijel so ga, odgnali in zaprli. Zagovarjal se je, da je nameraval v gozd po gobe. Na srečo pa je imel možnost naprositi nekega slaščičarja, da obvesti Šerčerjeve, kaj se mu je pripetilo. Kmalu zatem je Osvobodilna fronta vzpostavila z njim zvezo in mu vtihovala v zapore za oreh debelo »medužno« kroglico maza, ki jo je izdelal zeliščar Jože Koželj. Kroglica naj bi omogočala, da bi Borisa kakor mnoge druge spravili v bolnišnico, od tam pa naj bi ga rešili. S to mazo si je maza obraz in oči, da so se mu hitro in silovito vneli. Ves zabuhel je bil in oči so mu debelo buljile iz očesnih jamic. Italijani se poklicali zdravnik, ki je odredil, da Borisa nemudoma premestijo v bolnišnico na oddelku za nalezljive bolezni. Ko je vstopil v rešilni avtomobil, pa je šoferju povedal svoj naslov (pri Šerčerjevih) in zaprosil, naj o svoji premostitvi obvesti Šerčerjevo družino. Neznani voznik resilnega avtomobila je prikalim in nemudoma izpolnil željo. Tako je le-tega že naslednji dan obiskal oče Ivan Šerčer in se z njim marsikaj pomenil.

Nekaj dni po vnapredu na Lož in dogodkih na Debelem vrhu pa se je vrnil tudi Ljubo in napravil nadrt, da bi Borisa rešil. Boris je ležal v zastraženi bolnišnici, na oddelku za nalezljive bolezni, ki sta ga še posebej stražila dva karabinerja. Ljubo je srečno prišel z oboroženima spremljevalcema v bolnišnico, se vtihoval v bolniško sobo ter sedel k postelji, kjer je ležal Boris z vnetimi očmi in zabuhlo glavo. Spet sta si segla v roke in se menila o zaupnih zadevah. Ljubo je povedal, da je oborožen — v vsakem hladnem žepu ima po eno pištolo, zraven tega pa ima še dva oborožena spremljevalca, tovariša Puterija in svojega brata Mira. Skušal ga bo rešiti in spraviti od tod, toda sovražnikov ob bolnišnici je za zdaj preveč, pa še Borisova bolezen se je sedaj hudo poslabšala. Ljubo je z bolnikom sočustvoval, mu zrl v oči, razbolele oči in otipaval njegovo glavo, vmes pa mu je šepetaje pravilo o napadu na Lož in partizanskem življenju, o padlih tovarših in ujetih Italijanih, o siloviti italijanski ofenzivi in velikem snegu, kako so se umikali pred Italijani ter se napovedil v gozdu med Čabransko in Ribniško dolino razporedili v več manjših skupin, da bi se umaknili laže in brez žrtev. Govoril mu je o veliki zavesti svojih bolnih tovaršev, ali komunistov — tudi on, Ljubo, je postal član KP. Ljubo je poudarjal medsebojno skrb in posenjanja vredno tovarševstvo in nadvse hvalil Dakija, ki da si kakor on želi držnega boja iz bližine. »Ves, Boris, Bojevanje iz bližine mi najbolj ugaja in doživlja se mi, da sem v tem najboljši,« je dejal in obmolnil.

Sicer je bil Ljubo bled, malce nestrpen in nervozen, kakršnega Boris ni poznal, da sicer sta bila prijatelja že celo desetletje. Ko pa mu je Boris spet segel v besedo in mu začel pripovedovati, da je bil zaprt v Šentpetrski kasarni s tovaršem Leskoškom, Majnom in Pokljem, ki so organizirano pobegnili, zasiljeval pa ga je major Bramo, se je nekam zamislil in uganil, zakaj je zaman iskal zvezo z glavnim poveljstvom.

Ljubo Šerčer je končal svoj obisk pri Betu Lahu. Vstal je, se poslovil in smuknil ven med dvema karabinjerema, ki sta stražila pri sobnih vratih. Njegov brat Miro, oborožen s pištolo, se je odpravil z njim. Med množico sta se skrila in šla srečno tudi skozi glavna vrata. Medtem ko sta se oddaljevala od bolnišnice, pa sta za seboj zasiljevala preplah in kmalu zatem tudi strele. Tovariši Puterij se je nekaj zataknilo, pred Italijani se je pognal v beg, a je naletel na številne ovire in ni mu kazalo nič drugega, kot da skoči v Ljubljano. Rad bi jo bil preplaval in se rešil — a so ga sredi njenih valov pokosili sovražni streli...

V sredo, 12. novembra, je moral Šerčer oditi med svoje tovarše, ki so bili v Ljubljani. Sestal se je tudi z nekaterimi svojimi znanci in prijatelji, bivšimi oficirji, in nekdo od njih mu je zagotovil, da se mu bo priključil s skupino petnajstih od dvajsetih tovaršev; tega se je Ljubo še doma zelo veselil, zlasti še, ker je bil doslej med oficirji osamljen. Domenila sta se za sestaneček na Šerčerjevem stanovanju, kjer bi se dogovorila o vseh podrobnostih in o zborovanju mestu zunaj Ljubljane.

Svojemu očetu Ivanu in materi Ivanka je napovedal prihod tega tovarša, ki bo povprašal zanj z dogovorjenim geslom: »Je Ljubo doma?« Drugače sta ga pred vsemi zadrževala in zavracala obisk, češ da je Ljubo v mestu.

Ta četrtek dopoldan, 13. novembra 1941 — kot že vemo — je Ljubo igral remi s svojo stalno družbo Jožetom Nedogom in drugimi sodelavci, vmes pa pripovedoval o partizanih in doživljajih z njimi. Oče Ivan je na smrt sovražil okupatorja, med igro je bral časopis, si vil brke in vzpodbujal anteo. Mati Ivanka je kuhala in pripravljala južno, sem in tja pa je tudi sama posegla v zaupni pomenek — V zvoniku stare cerkve na Celovski cesti (na začetku Vodnikov) se je oglašil zvon in tudi v drugih ljubljanskih cerkvah je zvonilo poldan. Družba razgretih mladincev mahoma prekinila bolj navidezno kakor resnično igro in se razide h kosilu. Vsi so nekako mrzlično pospravili bomo vojno kosilec. Šerčerjeva mati Ivanka se ni utegnila pobrati z mize krožnikov, pomiti kozice in žlice, ko so se že pričeli razboriti gostje vračati k popoldanski igri, saj so se v Šerčerjevem stanovanju počutili doma, zraven tega pa jim je bilo v čast imeti v svoji sredini bojevnika

Ljuba, ki se je začasno na videz spreminjal v mirnega prebivalca.

Po kosilu se Ljubo ni več pridružil popoldanski igri. Na oknu v kuhinji si je postavil ogledalo, razložil po stolu ob sebi pribor za britje in se pričel militi, medtem ko je zbrana stalna družba mirno nadaljevala igro. Mati Ivanka je pospravljala in pomivala, kdaj pa kdaj je kakšno rekla, oče Ivan, ki mu je bilo že 54 let, pa je spet bral časopis. Nič ne misli, da bo Ljubo le še malo časa med njimi.

Slišati je bilo brnenje osebnega avtomobila, ki se je ustavil pred Nedogovo hišo. Motor je ugasnil. Zatem je bilo slišati, kako so se zaloputnile vrata avtomobila in korake človeka skozi vrata po stopnicah. Neznavec je potikal na vrata Šerčerjevih. Ura je bila tri četrti čez poldan. Mati Ivanka je stopila k vratom in obstala. Prebledela je, nekaj pomislila in odprla. Moža, ki je stopil pred njo, ni poznala. Priklonil se je in jo spodobno pozdravil, zatem pa je pomolil glavo skozi na pol priprta vrata v kuhinjo. Čez nekaj časa je vprašal: »Je gospod Ljubo doma?«

Zmedla se je, saj neznavec pred njo ni povprašal po njenem sinu z dogovorjenim geslom. V vprašanju namreč ne bi smelo biti besede gospod. Vprašati bi moral: »Je Ljubo doma?«

Napovedil je stopil iz stanovanja še oče Šerčer in, kakor je pač vedel in znal, otipaval sumljivega moža, si sukal brke in ga skušal zvabiti v sobo, v svoje stanovanje, a zamen, zakaj mož se je pričel izmikati in opravičevati, napovedal pa je le dejal, da ga pošlita italijanski major Bramo, da bi razjasnil neko zadevo glede izplačila denarnih podpor bivšim jugoslovanskim oficirjem.

Neznavec je bil major Milan Kosce. Pred njim sta stala zakonca Šerčer in z nezadržanim zrakom v kuhinji zbrana družba. Jožet Nedogom je obmolnila in prenehala z igro. Ljubo, na pol obrat, se je ozrl skozi vrata in s svojim ostrim pogledom kar prebodel prisile. V hipu je tudi on malce prebledel in postal nervozen, čeprav njegovi tovariši pravijo, da se ni nikdar ničesar ustrašil. S Koscem sta se gledala iz oči v oči in nazadnje je odšel še Ljubo iz sobe... Tega majorja je poznal, a ni mu zaupal. Kosce, ki je stal pred njim, pa je začel sladko govoriti: »K vam me je pošlita italijanski major Bramo, gospod Šerčer. Pri izplačilu podpor oficirjem je ugotovil, da namesto vas prejema podporo vaš mlajši brat Miro, ker da ste vi bolni. Zato je major Bramo pričel sumiti, da vas ni doma, da ste odsotni. Takoj se mu javite, gospod poročnik Šerčer. Pričakuje vas v pisarni: sicer bo, je zagrozil, takoj ukrepal proti vam oziroma vašim svojim.«

Ljubo je odvrnil: »Gospod major! Natančno želim vedeti, zakaj me kličejo Italijani. Čemu me želi major Bramo? Jaz vendar nimam ničesar z Italijani.«

»Moja častna beseda gospod poročnik Šerčer, tu imate mojo roko, da vas major Bramo kliče samo zato, da se prepriča, če ste doma,« je prijel major. »Z menoj mora, gospod poročnik, in jaz vam obljubim, da vas bom takoj pripeljal nazaj na stanovanje.«

»Zdaj ne morem, gospod major, saj vendar vidite, da še nisem obrat in urejen, prišel bom za vami,« se je Ljubo skušal otresti nezaupljivega majorja. Le-ta pa ni odnehal in ni odšel izpred vrat Šerčerjevega stanovanja, dokler mu Ljubo ni obljubil, da se bo z njim odpeljal v avtomobilu.

Major Kosce se je s tridimi vojaškimi koraki vrnil nazaj po stopnicah k avtomobilu, ki je stal pred Nedogovo hišo, in takal. Medtem je Dakij z uličnega vogala otipaval Kosca z očmi. Ljubo je bil v vrtil obrit v kuhinjo in s pogledom preletel vse obraze. Postal je pred svojo materjo in jo nekaj časa molče gledal. Videti je bil nervozen, dasiravno se je trudil, da bi to prikriji. Zaskrbljena mati je hitela z vprašanji, kdo je ta mož in kaj hoče. Ljubo je med britjem dopovedoval, da je to njegov dober znanec major Milan Kosce; o njem je slišal, da je član OF; ponj je prišel, da bi uredil vprašanje v zvezi z izplačili podpor. Nič drugega nima z njim opraviti. Kosce ga bo odpeljal in pripeljal z avtom nazaj...

Šerčerjeva mati Ivanka je prva posumila o tem majorju in pričela trepetati. Za njo so posumili vsi zapovrstjo ter pričeli svariti Ljuba pred nevarnostjo. Kaj, če je major samo vaba, ki naj bi ga spravila v past? Ljubo pa je molčal, se obril, umil in oblekel, da izpolni tvegano obljubo, ki jo je dal majorju. Ni vedel, da je hiša že zastražena in obkrožena...

»Ljubo, ne hodi, ga je rotila mati. «Mislil, da ničesar ne ve,« je še dejala, on pa je odgovoril.

»Delam in vojskujem se pod tajnim imenom. Lastni tovariši ne izdajajo... pa na vas moram misliti.« Pri tem se je spomnil, da je pri teh izplačilih zaposlen Barletov sin Božidar, poročnik, njegov prijatelj iz vojne akademije...

»Ne hodi, Ljubo! Mama ima prav. Poslušaj! Pojdi skozi klet in pralnico, od tam pa na vrt, zatem pa čez Poljščakov vrt k slikarju Hinku Smrekarju. Tam boš počakal, da te kdo od napelje v bunker h Kosmirku.« mu je naposled svetoval Jože Nedog.

Ljubo pa ni hotel razočarati svojega stanovskega tovarša Milana Kosca. Obšel se je, pozdravil in odšel z negotovimi koraki za majorjem Koscem. Potem se je usedel h Koscu v avtomobil — in se odpeljal v past...

Major Kosce je vozil avtomobil z ujetimi poročniki, partizanskim poveljnikom Ljubom Šerčerjem, in ga odpeljal naravnost na italijansko komando...

Ves popoldan je zbrana družba prijateljev z Mirom in materjo zamenjavalala na Ljubu, zamenjavalala in se ozirala, kdaj se bo vrnil. Proti večeru pa je Miro začel kar divjati. Čedalje bolj je bil prepričan, da so Ljuba zaprli.

»Kosce ga je preslepil in odpeljal v italijansko zasedo,« je ponavljal. Jezil se je, tudi na zvezo z glavnim poveljstvom. »Vlečejo ga za nos, sicer bi se bil Ljubo že zdavnaj umaknil in odšel nazaj v hribe. Tudi oni so krivi, da ga je major Kosce našel in premamili, saj je hotel oditi dve dni prej, kot je bilo dogovorjeno.«

Miro se ni mogel obvladati: prijel je za pištolo in dejal: »Vem, kaj bomo našli majorja Milana Kosca. Ustrelil ga bom.«

Vsi so ga mirili. Jože Nedog pa mu je dejal:

»Miro, to bi bilo nesmiselno, vse mora iti po redni poti, organizirano. Če so Ljuba res aretirali in zaprli, obvestimo sovose, da posežejo vmes.«

Nedog mu je pripovedoval, da je šel takoj nato v bunker na Celovski cesti, kjer pa je našel le Janeza in Branka Božiča. Kmalu zatem je stopil v bunker še Miro Šerčer. Posvetovali so se in domenili, zatem pa se oboroženi s pištolami odpeljali s kolesi za majorjem Koscem.

Mestne ulice so bile polne ljudi, vojaštva, vozov, vojaških avtomobilov in patrulj italijanske vojske. Odpeljali so se do Gradišča, ker je Miro dejal, da se major Kosce po navadi združuje v gostinskih lokalih v Gradišču. Iskali so ga tudi okoli Drame, a ga niso našli...

Nedog se je bal, da bo Miro res streljal na Kosca. Z bratom Božič ga je komaj prepregoval, da ne sme obrniti z njim sarkofajno. Če ga najdejo, ga ugrabijo in ga silo odpeljejo v javko v Gradišču, ki jo pozna Božič. Tam ga bodo obdržali in zasiljevali. V Gradišču so obredili vse gostinice in druge lokale, a zamen, Kosca niso našli. Zvečer so se domenili, da nihče od njih ne sme spasti doma. Za nekaj časa se potegnje v ilegalo.

Jože Nedog se je umaknil k Poljščakovim na Hotimirovo 14 in se tako izmuznil, medtem ko so Mira Šerčerja Italijani že naslednji dan, 15. novembra, aretirali in ga zaprli. (Obsojen je bil na leto dni zapor, ker je hodil po podporo namesto brata. Zapor je prestajal v Ljubljani, Aleksandriji in Pisi. Novembra 1942 se je vrnil, zatem pa odšel v partizane.)

Oče Ivan Šerčer-Hanž je napravil vse, da bi rešil sina. Mati Ivanka se je mučila, jokala in obupavala za sinovi Ljubom in Mirom, ki sta bila zaprta.

Ljubo je bil v torek, 16. decembra 1941, obsojen na smrt...

Kaj se je zgodilo z Ljubom? O tem je Ljubo pred smrtjo pripovedoval svojima materi in očetu, ko sta ga obiskala: »Major Kosce me je odpeljal pred vrata italijanskega majorja Brama in mi velel: 'Vstopite!' Vstopil sem. Vrata za menoj so se mahoma zaprla — kako, ne vem — a major Kosce je ostal zunaj. Na obeh straneh vrat je stalo šest oboroženih Italijanov, trije karabinjerji in prav toliko fašistov. Tako sem po krivdi majorja Kosca padel v zanko. Nisem dobro poznal majorja Kosca, nisem mu preveč zaupal. Zavedo me je dejstvo, da sem bil obvešan, da je tudi on član Osvobodilne fronte. Razen tega me je bilo pomirjalo s častno besedo. Če bi se mi bilo posvetilo, da gre za izdajstvo, bi ga bil v avtomobilu zadavil in nato pobegnili. Tu se je zamislil in osebno vodil napad na

Bramo proti vam ukrepal nasilno, je, vplivala name, da sem šel s Koscem.«

Kmalu zatem, ko je Ljubo odšel z majorjem Koscem, so pri Šerčerjevih sprejeli novega obiskovalca s pravim dogovorjenim geslom: »Je Ljubo doma?« Povedali so mu, da je odšel z majorjem Koscem v pisarno italijanskega majorja Brama... (Z obema rokama se je zgrabil za glavo in brez besed odšel.) Je med drugim zapisal v svoji prijavi na dan 21. maja 1945 oče Ivan, zadržan zaradi navedenih pogojev, in jo oddal komisiji za ugotavljanje pripovedoval

Ljubo je še podrobneje pripovedoval svojim staršem o svoji aretaciji potem, ko je bila nad njim izrečena smrtna obsodba:

»Okrog 17. ure me je italijanski major Bramo odvedel v pisarno nekega italijanskega polkovnika. Z menoj vred mu je izročil tudi pismo o zasliševanju in spis, ki je vanj gledal, ko me je zasliševal. Razločno sem slišal in razumel, ko je dejal polkovniku: »Le notizije sono dal colonello della gendarmeria ex jugoslava — Barle.« (Beležke so od polkovnika orožništva bivše Jugoslavije, Barleta.) Tudi italijanskemu polkovniku sem izjavil, da kot oficir nisem dolžan dati izjav o svojem ali kakem tovaršu delovanju. Zatem so me odpeljali v sodniške zapore. Tu me hiso preveč nadlegovali. Bilo mi je jasno, da sta me ovadila polkovnik Barle in major Kosce. Italijani pa niso povsem verjeli tej ovadbi, zakaj imeli so še drugo ovadbo, da vodi partizane Ljubo Petrič. To pa je bilo moje partizansko ime, pod katerim so me poznali tudi partizani v moji četi.«

V petek, 28. novembra, so poročnika Ljuba Šerčerja, komandanta krimskega polbejalona, odvedli v vojašnico in ga zaprli v temnico, o kateri je povedal svojim tovaršim: »Celica je bila popolnoma temna. Dan sem razločil od noči samo po zvonjenju v cerkvah. Po dveh dneh so privedli k meni v celico nekega možkega. Ta je prekinjal Italijane in vojno. Pripovedoval je o svoji nesreči, o tajnem sodelovanju z OF in partizani. Takoj sem ga spoznal. Bil je Franc Rozman, pobegli partizan iz moje čete, čigar oče ima mehanično delavstvo pri šentjakobskem mostu. Zdelo se mi je, da sem Ljubo Petrič. Zato sem molčal. Kar sem govoril, sem govoril s spremenjenim glasom, da me tip ne bi prepoznal. Čez dva dni so Rozmana odvedli, čez dva dni pa so dali v mojo celico drugega ujetnika. Tudi ta je prekinjal Italijane, mi pravil o svojem delovanju za partizane in silil vame z raznimi vprašanji. S spremenjenim glasom sem mu dejal, da sem bolan. Ta je bil neki Novak, bivši prometnik v Kranjski gori ali Mojstrani, s partizanskim imenom Gorenc. Kaj več o njem ne vem. Bil pa je nekaj tednov partizan v moji četi...«

Menda je bilo osmi dan, ko so me odvedli na zaslišanje h kapetanu karabinjerjev iz isti zgradbi. (Verjetno je bil to Vito Guariglia.) Ta me je spraševal, če poznam polkovnika Barleta, majorja Kosca, Rozmana in Novaka. Našel mi je še več imen partizanov iz moje čete, ki so bili izdani in ujeti. Priznal sem, da poznam polkovnika Barleta in majorja Kosca, vse drugo sem zanikal. Končno so privedli Rozmana in Novaka, ki sta me prepoznala.

Poveljnik kraljevske karabinjerje divizije »Granatieri di Sardegna« Vito Guariglia v svojem pismu št. prot. 107/24, V. p. 81, od 6. nov. 1941, piše poveljstvu karabinjerjev XI. armadnega korpusa V. p. 46, da je za dopolnitev poizvedb o upornikih, ki so bili ubiti ali ujeti pri zadnjih očiščevalnih akcijah enot divizije »Granatieri di Sardegna«, uporabljal in še uporablja zaupne vohune, ki so mu že priskrbeli zelo koristne informacije. Za plačilo izvršenih poizvedb jim mora izplačati primerne zneske, zato prosil, da mu nakazuje 1000 do 1500 lir, ker njegovo divizijsko poveljstvo nima razpoložljivih skladov. Ko je komandant italijanskega XI. armadnega zbora general Mario Robotti 30. novembra 1941 sestavljal spomenico o političnem in vojaškem položaju, ni pozabil na vohune, s pomočjo katerih so odkrili, da je Ljubo Petrič v resnici Ljubo Šerčer.

• To je bil Minjin Gorenc-Franc Novak, komandir presreške čete, ki je v Miklčevih vili nad Drago pri Čabru predal partizane Italijanom.

General Robotti pravi, da so Šerčerja dali za nekaj časa na voljo divizijskim karabinjerjem. S pomočjo vohuna, ki je bil z njim zaprt, pa je bilo mogoče dobiti zelo važne podatke.

»Na dani je, da bi pravočasno poznavanje teh stvari pomagalo preprečiti ali vsaj izdatno ovirati obnavljanje oboroženih tolp in ponovnih zločinskih dejanj, ki so se vršila te dni. Zanimivo je, da je ta oseba (po rangi najvišji doslej priprti bandit, bivši jugoslovanski aktivni poročnik Šerčer, namestnik poveljstva vseh oboroženih tolp, tako imenovanega krimskega bataljona, ki si je zamislil in osebno vodil napad na

ILEGALCA LJUBO IN MIRO ŠERČER: Tik pred aretacijo novembra 1941. leta, ko se je Ljubo vrnil z Debelega vrha nazaj v Ljubljano

Lož in Benjak ter je bil zaprt že 14. novembra) prepričana, da ji bo uspelo pobegniti iz zapore, poudarja Robottjeva spomenica.

Na smrt obsojeni sin je 16. decembra govoril svoji materi in očetu z umirjeno preudarnostjo in hladnokrvnostjo, da se v temnico vrnjenim vohunom ni izdal. Toda leti so ga prepoznali in dokazano je bilo, da sta Ljubo Petrič, partizanski poveljnik, in Ljubo Šerčer, ki mirno živi doma in igra reži, ena in ista oseba.

Po obsodbi je še naročil svojemu očetu, naj v njegovem imenu naprosi poročnika Rudija Ravnikarja, ki je stanoval pri svojih starših v Wolfovi ulici, pri »Belem volku«, naj osebno pove polkovniku Barletu, da dolži ovadnuta njega in majorja Kosca in ju poziva, da ukreneta, kar se jima zdi potrebno. Rudi Ravnikar je osebno obvestil oba ovadnuta, ki zato nista iskala posebnega stika z Ljubom Šerčerjem in njegovimi starši.

Pogledmo, kaj je zapisal v svojih spominih Ivan Šerčer, oče na smrt obsojenega heroja:

»Dne 20. decembra 1941 je bila sobota, četrty dan po obsodbi mojega sina. Moja žena, mati obsojenega, osebno odide k polkovniku Barletu, da bi kot naš osebni znakovnik izgovorila, da ne bi bila izvršena smrtna obsodba nad našim sinom. Tedaj je polkovnik Barle zanikal ovadbo, se v zadregi zlagal in dejal, da imena Šerčer niti ne pozna. Ko mu je žena dopovedovala, da mene, sina Ljuba in Miro pozna, je pričel groziti, da bo to še uporabil, in skliceval se na va vojno izjavo.«

Ze naslednji dan po Šerčerjevi aretaciji in aretaciji njegovega mlajšega brata Mira se je zvedelo precej podrobnosti o nastavljeni pasti in zanki, ki sta jo nastavlja Barle in Kosce, zategneta pa italijanska vohuna iz njegove partizanske enote Franc Rozman iz robeke in Minjin Gorenc-Franc Novak iz presreške čete. Vedelo se je že: če Šerčerju ne bo uspelo pobegniti iz zapore, ga ne čaka nič drugega kakor italijanska krogla.

Poročnika Ljuba Šerčerja branijo trije ljubljanski advokati: Stanko Tomšič, Drenig in Druškovič, a vsa ta obramba je brezuspešna. Vodstvo Osvobodilne fronte si prizadeva, da bi Šerčerja rešili. Tako skušajo podkupiti vplivnega italijanskega oficirja, čigar žena bi dobila milijon lir, če bi moč izposloval spremembo kazni. Domenijo se z zeliščarjem Jožetom Koželjem: ujetemu Šerčerju naj bi pomagal tako, da bi ga nenevarno zastarili, da bi v zaporu naglo hudo zbolel. Italijani bi ga potem poslali

v vojaško ali civilno bolnišnico, od koder bi ga laže rešili.

Jože Koželj je pripravil kot oreh debelo kepicno mazo, s katero naj si Šerčer maza oči. Močno mu bodo izstopile in otekle, brez nevarnosti bo naglo in hudo zbolel. Italijani ga bodo morali poslati k zdravniku in v bolnišnico. Vtihovali so mu to mazo v celico. Šerčer pa ne bi bil Šerčer, če ne bi tudi to odčutil.

Jože Nedog spremlja Šerčerjevega očeta s pištolo v žepu, hodi z njim okoli advokatov in drugih ljudi, ki bi utegnili na kakršenkoli način kaj pomagati.

»To je bila moja najhujša naloga,« mi je nekoč dejal Jože Nedog.

Oče Ivan Šerčer je vedel, da ni več nobene možnosti, da bi rešil sinu življenje, a še ni miroval, ni odnehal. Sin Ljubo mu je hladnokrvno in z nekim posebnim zanosom pravil, kako se je vse to pripetilo. Tolajši je starši, saj bu umri za domovino.

Šesti dnevi so namig minovali, njegovo mlado življenje se je blizalo kraju.

Potem ko je stari Šerčer obral že vsa pota in brezuspešno izkoristil vse možnosti, je nekega dne spet stopil pred Jožeta Nedoga in ga zaprosil: »Jože! Pojdva še k škofu Rožmanu. Nisem pobožen, vendar bi rad govoril s škofom, da mojemu sinu pomaga zgolj kot mlademu človeku, kot sinu naše skupne domovine, zaradi katere so ga obsodili.«

Jože je vzel pištolo in odhitela sta v mesto, proti škofiji.

Škof Rožman ni bilo treba dolgo čakati, sprejel ju je. Jože je moral poklekati v predstobi, oče Šerčer pa je na škofov poziv stopil naprej. Nesrečni oče je padel na kolena, kot bi mu kdo spodrežal noge.

»Edino vi lahko rešite mojega na smrt obsojenega sina. Samo za spremembo smrtno kazni v doživetje jejo gre,« je dejal škofu s poslednjim upanjem.

»Ne morem,« je odvrnil škof Rožman. Pomenek med očetom na smrt obsojenega sina in škofom Rožmanom se je burno zapletel. Oče Šerčer je prijel za kljuko na vratih škofove delovne sobe. Jože Nedog je opazoval kljuko na drugi strani vrat in videl, kako je ta nemirno pokostavala gor in dol, kakor se je pač zapletal in odpietal pogovor. Naposled je Šerčer le odprl vrata, kljuka pa kar ni mogel izpustiti. Ves izdelan in prepoten je stal med vrati, zakaj v njegovem srcu je bila trohica upanja, da se bo škof Rožman rešil. Tako skušajo za sinovo življenje. Škof pa je ostal trd in neizprosen.

»Bodite preklešite,« se je naposled trilo iz prsi trpečega obsojenega očeta, ki mu je škof Rožman utrlil še zadnje upanje. Mirzel pot mu je lil po zgubnem brkatom obrazu, škof pa ga je hladno opazoval in molčal.

Nazadnje se je oče Šerčer odtrgal od vrat škofove pisarne. Zastokal je, kakor da bi njega samega pokosila kruta smrt. Ošnil je škofa z zadnjim splošnim pogledom:

»Zverina ste, gospod škof! Za pregreho šteje, če bi rešili življenje mlademu poročniku, ki se je pridružil Osvobodilni fronti in šel v boj proti sovražniku za obrambo domovine!«

Izrekel je še nekaj hudih besed. Nekaj groznega se je v njem dogajalo med pomenkom s škofom...

»Moj sin je prizanesel ujetim Italijanom, celo komandantu kapetanu Pivottiju. Njega pa so obsodili in ga bodo ustrelili!«

Ves moker od muke je odtrgal svoj pogled od škofa Rožmana in spustil kljuko na vratih škofove pisarne. Tudi Nedog je bil mujen. Pomenek med škofom in stari Šerčerjem ga je hudo prizadel. Bil je v skrbih, saj tudi sam ni vedel, kako se bo izkopal iz tega. Vstal je s stola v škofovi predstobi, odšla sta in nikdar več ni stari Šerčer prestopil praga škofije. Razočaranje nad škofom pa mu je odplahnilo še zadnje ostanke vere, če je je še kaj imel.

Vsa potra sta bolj lezla kot hotila po stopnicah in temnih hodnikih škofije. Kremlja sta čez cesto v gostilno »Pri sokolu« in se kakor dve sencl usledila za mizo.

»Nobene upanja nimam več in vendar ne morem verjeti, da se bo to res zgodilo,« je dejal oče Šerčer.

»Nobene,« je vzdihnil njegov spremljevalec Jože.

PISANI ŽIVALSKI SVET

NOVO, NI PONATIS!

Hitro se bliža čas, ko znižana cena ne bo več veljala! Z naročilnico na zbirko PISANI ŽIVALSKI SVET pridobite 60 din. Prednaročilo, ki velja 300 din za vse šest knjig, ne bo veljalo več že v novembru, ko izide prvi dve knjigi nato pa po dve v decembru in januarju.

V najlepših barvnih podobah in natančnih ter duhovitih podpisih boste prejeli: živali prerij, rek, pampe, tropskega gozda, step, džungle, prago

Ciril Vidmar

Moje internacije

Odlomki iz dnevnika (5)

Prvi novembrski dnevi so zame prinesli pomembno spremembo. Tokrat so v kantonu St. Gallen odprli novo begunsko taborišče, in sicer v toggenburški vasi Oberhelfenschwil. Tja so oddelili kakih šestdeset naših internirancev, med njimi tudi mene. Zame je ta premostitev imela to neprijetno posledico, da sem z njo izgubil svojo slovensko družbo. Tisti šesti november je bil izredno mrzel jesenski dan, ko smo popoldne odrinili iz Gyrenbada. Naši fantje so mi izza žične ograje živahno mahali v slovo. Nič dobro mi ni bilo pri duši, ko je avtobus zavil na hinavsko cesto in je gyrenbadska taboriščna zgradba ostala za prvim ovinkom. Šele sedaj, ko so bežeči kilometri ostajali za menoj in me oddaljevali od moje skupine, mi je prišlo v zavest, koliko mi je ta družba pomenila.

Vojna je postala neogibna. Toda ko bo končana, to vem zagotovo, bo težko najti sporazum o povojni ureditvi sveta. Ne morem si predstavljati, da bi zahodni tabor našel enake besede kot Sovjetska zveza. Zame je pogled v prihodnost črn, da bolj ne more biti.

Zunaj je zazvonilo poldan in moral sem se posloviti. Ko pa sem naslednje jutro prišel k Röstliju, je domača hčerka postavila predme krožnik s šunko in pripomnila, da me lepo pozdravlja dr. Schmid, moj večerajšnji sogovornik. Ta zanimivi mož je imel na koncu vasi malo posestvo in povedal so mi, da je znamenit astronom. Zaradi zaslug pri proučevanju sončnih peg da je dobil častni doktorat zürške univerze.

Odmevi teheranske konference

V tem času je bila v središču pozornosti teheranska konferenca. Ležala je kot zagonetna senca nad vsem švicarskim časopisjem. Vsa tamkajšnja publicistika se je pričela vrteti okoli Sovjetske zveze, znana je postala začarani krog velikega dela njenega pisanja. Najslabši odmev pa je imel v tukašnjem časopisju govor generala Smutsa 9. decembra, v angleškem parlamentu in ki je prav gotovo nastal pod vtisom sestanka velikih treh v Teheranu. Ta govor, ki je tudi name močno deloval, ni bil takoj dostopen v celoti. Vsega tudi jaz nikoli nisem dobil v roke. Toda Baseler Nachrichten je dan pozneje prinesla nekaj izveščkov iz pomenljive Smutsove izjave in najzanimivejši sem si zabeležil v dnevniku. Kar je švicarske ljudi najbolj osupnilo, je bilo tole:

Rusija je novi kolos v Evropi, ki se nagiba čez kontinent. Če se spomnimo vsega tega, kar se je v Rusiji godilo v zadnjih petindvajsetih letih in če motrimo čudoviti in nerazložljivi dvig Sovjetske zveze, potem ga lahko označimo samo kot enega največjih fenomenov zgodovine. Ta razvoj je nekaj, kar nima primere v zgodovini — toda njegova resničnost je pač nesporna. V tem so vprašanju političnega pomena in moči, ki jih ne smemo zamarjati. Rusija je novi velikan evropskega kontinenta. Kakšne posledice bo imelo to dejstvo, ne more nihče reči. Toda zavedati se moramo, da smo pred dejstvom, s katerim moramo računati, in sicer hladno in objektivno. Po tej vojni bomo videli Rusijo v poziciji, kakršne še nikdar ni imela kaka evropska država.

To so bile besede, katerim so botrovala siljane in za zahodni svet nezaželeni, še manj pa pričakovane znanje sovjetskih armad. Bile so to besede skrbni, hkrati pa tudi besede svarila, naslovljene na ves kapitalistični svet. Zame pa so te besede kraljevo hudo senco na povojne probleme, v njih je bil prav gotovo skrit poziv na zahode zaveznike, kako naj se med vojno usmerjajo svojo vojaško in politično strategijo. Kaj naj bi drugega pomenil strategični odstavek iz Smutsovega govora, ki pravi: »Če si pred očmi vse tiste probleme, s katerimi se bomo morali uprjavljati na koncu te vojne, torej z vprašanji nove Evrope in novega sveta, potem dvomim, če bo sploh kaka mirovna konferenca mogla rešiti ta vprašanja v doglednem času. Zase silno dvomim, če bo do take konference po vojni sploh prišlo. Možno je namreč, da bodo naloge po tej vojni tako zamotane in težavne, da bomo lahko kar zadovoljni, če bomo dosegli vsaj nekakšno premirje, ki bo uredilo kvečjemu le obče vojaške zadeve, druge probleme pa bomo morali prepuštili vrsti konferenc, dolgotrajnemu obravnavanju, ne da bi kdaj prišlo do prave mirovne konference v starem pomenu besede. In ta proces bo lahko trajal dolga leta.«

Kakšen svet bo to, sem se spraševal, po tej vojni z vrsto težko rešljivih vprašanj in s tolikšnimi spremembami v bodočem razmerju sil? Kakšne velike neznanke so torej pred nami, neznanke, ki zastirajo pogled v bodočnost. Najbrž se so prav takrat, ko sem čepel v toggenburških hribih, pripravljale najodločilnejše stvari te vojne. Te pa bi rad spremljal z vso budno zavestjo. To leta 1943 se je že nagibalo h kraju, zame leto velikih, vznemirljivih emocij pa tudi leto odločilnega preokreta v tej vojni. Kulminacijsko točko pa je zame vsekar predstavljala pravkar končana teheranska konferenca, čeprav se takrat ni dalo doznati, do kakšnih sklepov je tam prišlo.

Ko sem o njej razmišljal, sem prišel do spoznanja, da so ta sestanka treh velikih naravnost izsilili dogodki razgibanega leta. Kaj vse se je v tem letu spremenilo? Največ seveda na vzhodu, kjer so se od pomladi dalje kar naprej vrstile ofenzive sovjetskih vojsk, ki so zagnale Nemce od Stalingrada do Donca in iz Kavkaza na Krim. Cas torej, ko so Nemci dokončno izgubili iniciativo v vojaškem odločanju. Tako so torej silni udarci rdeče armade dali tej konferenci resen strateški veličasten uvod. Zato sem moral ugotoviti, da na konferenci moralo priti do odločitev izredne dalekosežnosti, ker jih je ukazovalno terjal v tem letu nastali vojaško-politični položaj. Zaskrbljeno sem pomislil, da je mogoče tam padla tudi že odločitev o naši nadaljnji usodi. Odbijal sem to misel, toda otresti se je nisem mogel. Ob neizvestnosti, zakritosti vsega, kar se je tam kuhalo, sta se v meni menjavala skrb in upanje.

Casopisi so venomer pisali o konferenci. Domneve in politične kombinacije so še dolgo polnile stolpce švicarskega časopisja. In vsemu temu sem seveda z velikim zanimanjem sledil; prebiral sem vse, toda reči moram, da v morju člankov in ugibanj nisem našel razumnega in globljega pogleda na vprašanja, ki jih je nedvomno morala obravnavati tako moskovska kot njej sledila teheranska konferenca.

Na srečo so v drugi polovici decembra, seveda samo zame, vse vojno dogajanje zakrile velike novice iz domovine. Najprej sem iz londonskega radija ujel ne čisto preverjeno poročilo, iz katerega sem nekako posnel, da je Sovjetska zveza menda 15. decembra uradno priznala Komite narodnoosvoboditve Jugoslavije kot edino zakonito vlado. Nekaj dni pozneje pa je prišla novica, da sta vladali Vel. Britanije in ZDA priznali maršalu Titu položaj enakopravnega zaveznika komandanta. To je bil svetel žarek v črne skrbi, ki so gospodarile nad mojo mislijo. In dan, dva nista je prišlo naravnost odresno poročilo o zasedanju in sklepih AVNOJ. Sedaj sem vedel, da vse te novice po svoje odsevajajo tiste odločitve, ki so bile na teheranski konferenci sklenjene v zvezi z nami.

PROSIMO ZA PRIJAZNOST!

Opozorite sorodnike, znance in prijatelje, ki niso naročniki DELA na tale oglas!

Vsak novi naročnik, ki odpošlje naročilnico tega oglasa, si lahko izbere katerokoli knjigo iz seznama:

DOLGE NOČI POTOVAJA V DAN

Dušan Dolinar

Na razpotjih Amerike. Ali bo divja rast mest, kjer prebiva že tričetr Američanov, zavdala Združenim državam z gnitjem in razpadom? Kaj je »črn-skost«? Je to veliko gibanje za enakopravnost usahnilo?

ROBERT FISCHER

Aleksander Pasternjak

Knjiga o mladem možu, ki se je prebil do odločilnega dvoboja in je v kraljevski igri dokazal, da mu ga ni para na svetu. Kako je mogel odvzeti primat sovjetskim šahistom, ki so veljali za nedosegljive?

KENNEDYJEVE ŽENSKÉ

Pearl Buck

Svetovno znana pisateljica je popisala rodbinsko okolje tragično umrlega predsednika ZDA. Intimnost njenega pripovedovanja, ki je osnovano na verodostojnih virih, bo pritegnila vsakogar, ki ve za pomen rodbine Kennedy.

ONDUO, MOJ ČRNI FANT

Anton Ingolič

Pretrsljiva, ljubezenska zgodba, ki se je rodila v Ljubljani. Ljubezen med Afričanom in Slovenko. Romantika, ki ji nasprotujejo pomisleki; ljubezen, ki jo glodajo čenče. Všečna knjiga, zlasti ženskam.

OPERACIJA ŠAKAL

Frederick Forsyth

Napet, srhljiv roman, ki je izhajal v nadaljevanjih, pa so bralci prosili za ponatis v knjigi. Za okus ostro nastrojenih bralcev, ki slede tako izstreljenim krogom kot besedam. Roman negotove, junaške usodnosti.

POGOVOR Z AMERIČANI

Mark Lane

Svet se je zgražal, ko so umirali Vietnamci. Vsem pa je zastal dih, ko so spregovorili tisti, ki so sejali smrt med nedolžne. To so izjave, ki spreminjajo sleherno zagovarjanje morilske vojne. Izjave, ki obsojajo.

SPOMINI I IN II

Albert Speer

Druga svetovna vojna je prekrila marsikatero dogajanje, načrtovanje. Albert Speer, veliki nacistični arhitekt je v svojih spominih čisto odkrito izpovedal, kako se je gnezdo rjavosrajčnikov ustvarjalo, kaj je skotilo.

ZDRAVA SPOLNOST, ZDRAV ZAKON

Friedrich Burkhard

Doktor je popisal izkustva, ki si jih je nabral v svoji ordinaciji. Popisal je in dokazal, da je zdrava spolnost tisto, kar vzdržuje zakon in ga varuje pred ločitvijo. Knjiga je bolj poučna kot senzacionalna.

ŽIVLJENJE

S 300 KM NA URO

Juan Manuel Fangio

Redki so dirkači, ki čakajo starost. Fangio jo je, čeprav je tvegati do poznih, zrelih let. Še bolj redki so pa dirkači, ki znajo popisati grozljivost in vzvišenost trenutkov na dirkališčih hitrosti in smrti.

POSLEDNJI HABSBUŽAN

G. Brook Shepherd

Zgodovinar in publicist Shepherd je bil angleški dopisnik z Dunaja. Tudi poročil se je z Dunajčanko in vzljubil je Dunaj z njegovo zgodovino vred. Zanimivo je brati popis o Karlu I., ki ga piše tujec!

KOROŠKA ZNAMENJA

Jože Šircelj

Več kot sto barvnih in črno-belih podob s potovanja od Brda pri Šmohorju do Libuči in od Djekša do Sel. Če želiš spoznati lepoto naše Koroške, je ta knjiga prav zate. Preberi, kaj pravijo Slovenci!

NAROČILNICA

Naročam se na dnevnik DELO za najmanj 6 mesecev po običajni mesečni naročnini 30 din.

Delo mi pošiljajte na naslov:

Ime in priimek:

Poklic:

Ulica:

Kraj:

Poštna številka:

Izbrana knjiga:

Knjigo dostavi DELO takoj po nakazilu prve mesečne naročnine. Izpolnjeno naročilnico pošljite na naslov: CGP DELO — prodajna služba, 61000 Ljubljana, Tomšičeva ulica 1.

Pokrajina, po kateri smo se vozili, me ni zanimala, čeprav bi me po svoji slikovitosti morala. Vozili smo se preko Hinvlia in mesteca Rütli do pomembnega prometnega križišča Rapperswil na skrajnem vzhodnem koncu Zürškega jezera. Bil sem v takem razpoloženju, da jezera niti opazil nisem. Od tu smo zavili v hribovit svet in kmalu se je prikazalo idilično naselje Wattwil. Nekaj kilometrov naprej pa je že ležalo v stisnjeni soteski mestece Lichtensteig, pod hribi Toggenburga. Potem smo se peljali dalje po široki makadamski cesti, ki se je strmo vzpenjala. Mrdilo se je že, ko so se pokazale na planem svetu prve oberhelfenschwilске hiše. Vas je bila raztegnjena in hiše so se gosteje grupirale ob cesti šele sredi vasi. Ustavili smo se pred poštnim uradom in tam nas je že čakal neogibni »furor«, ki nas je z vso natančnostjo prešel in hitro oddelil moške od žensk in otrok. Nas »moške je vojak vodil do gostišča Sonnenhof, otroke in ženske pa nekaj sto metrov naprej do male letoviške zgradbe Sonnenberg.

V toggenburških hribih

Zbudil sem se ob šestih. Do sedmih pa je morala biti soba pospravljena. Hitro sem se umil in oblekel in stopil iz hiše. Na nebu so ugašale zadnje zvezde. Ko sem z drugimi interniranci prišel do naše jedinice, ki je bila nekje na zgornjem koncu vasi, se je že zdanilo in napočilo je čudovito zimsko jutro. Zimsko pravim zato, ker je ponoči padlo nekaj snega in so bile vse strehe pod snežno odejo. V naši obednici smo za zajtrk dobili krožnik prežganke in košček kruha. Potem smo četrt ure čakali na apel, na katerem bi imeli dobiti vsa potrebna navodila za bivanje v tem kraju. Navodil ni bilo mnogo. Bilo nam je dovoljeno se prosto gibati v vaškem območju. Izredno pa nam je bilo prepovedano obračati se na domače prebivalstvo ali celo prosičati po hišah za dodatnimi živilji. Smeli pa smo se obiskovati v dnevnih prostorih naše naših taboriščnih objektov. Po apelu sem se nekoliko razgledal po vasi in okolici. Šel sem v Sonnenberg, kakih 60 metrov višje od ceste. To je bila izredno prikupna naselja stavba z res lepo obednico, ki je rabila tudi za dnevni prostor. Vse je bilo videti da bo poslej v hoji iz Sonnenhofa na Sonnenberg vasa naša možnost gibanja, toda v tem sem se motil. Kmalu sem namreč opazil, da komanda ni bila preveč natančna in smo zaradi tega kmalu začeli širiti svoj okoliš. Še višje od Sonnenberga, na vrhu hriba je stala na odprtem svetu čudovita, toda zaradi vojne malo obiskovana gostilna in od tam je bil prelep razgled na tursko dolino in proti zahodu na toggenburške hribe. Pozneje, ko smo se že nekoliko živeli v nove življenjske razmere, sem često prihajal v to gostišče. Zadaž za gostilno je peljala ozka pot še dalje v hrib, kjer se je že pričel lep smrekov gozd, v katerega sem marsikdaj zavil. Če sem šel po tej gozdni poti še naprej, se je po polurni hoji prikazala med drevmi skoro skrita vasica Gaterschwil. Toda sčasoma se je pričeli odpirati tudi drugi izleti. Prav nad Sonnenbergom se je razprostirala razsežna planota, na kateri ni bilo drugega kot samotni klopci. Ta planota je kmalu postala moje najljubše zatočišče, ker se mi je od tu odpiral čudovit razgled proti jugovzhodu, kjer je visoko gorovje Alpein z najvišjim vrhom Säntis, po obliki ena najlepših gor, kar sem jih kdaj videl.

Drug lep izlet in malo daljši, na katerega me je opozoril moj zidovski tovariš Weiss, je bila vasica Mogensberg, ki je ležala strmo v pobočju onstran rečice Necker. Weissa je točka mikala zaradi tega, ker je tam iztaknil dobrodošnega mesarja, pri katerem se je dalo brez kuponov dobiti okusne švicarske klobasice, katerih sem bil nekajkrat tudi jaz deležen.

Srečanje s samotarskim učenjakom

V oberhelfenschwil sem spet dobil možnost nadaljevati dnevniške zapise. V vasi sta bila dva lokala. Eden od njih je bila gostilna Röstli, drugi pa mala kavarnica »Zum Sternchen. Oba lokala sta bila podnevi skoro prazna. Pri Röstlijevih so bili navedeni na dva prostora dnevnika, med njima še kar dobro urejan časniki »Ostschweizer. Iz teh dveh sem po sili razmer črpal podatke o razpletu vojne, v kolikor mi jih ni posredoval radio, pri katerem sem posedel navadno po večerji v naši sonnehofski dnevni sobi. Svoj čas sem si tako razdelil, da sem šel navadno k Röstliju kmalu po zajtrku in tam presedel do kosila. S tem je dobilo moje življenje spet neko vsebino, ker sem lahko kontinuirano sledil vojnu in svetovnemu dogajanju. Strani mojega dnevnika so se nagle polnile. Ko sem sionel sklonjen nad dnevnikom, so mi misli kar same porajale spomin na zadnja leta pred izbruhom druge svetovne vojne. Tu sem po svoje spet doživljal tista enkratna, neponovljiva leta naše burne idejne diferenciacije. Oživljal sem shematsko sliko svetovnega položaja, kakršno sem v svojem spominu prinesel s seboj in ki mi je spreminjalo pogajanje. Kar videl sem pred seboj, kako so zgodovinske sile že razporejene in v nepričakovljivem spopadu. Sedaj v švicarski internaciji so vse iz spomina priklicane misli preteklosti zame dobile spet neko vrednost, kajti če drugače nič, so vendar

zame predstavljale vsaj nekakšno izhodišče za dopolnjevanje in razvijanje moje podobe o svetu. Prvikrat v življenju sem bil brez knjig in tako sem se opiral pri razmišljanju samo na tisto, kar je pač doživljeni čas napredil iz mene.

Kot za mnoge druge, je vojna tudi meni pomenila prekinitev njihovega in mojega prejšnjega življenja. Iztrgala me je iz okolja, brez katerega ni bilo mogoče živeti polno-krvnega življenja. Doma sem živel tako rekoč sredi našega domačega kulturnega središča, doživljal sem njegove probleme in kot založniški delavec tudi sam po svoje in po svojih možnostih posegal vanj. Vendar sem le bil sredi življenja, s katerim sem bil zraščan in katerega družbeno dogajanje je tudi mene potiskalo k alternativam, ki jih je s seboj prinašal čas. Kljub temu sem zadnja leta pred vojno imej tisti osrečujoči občutek, da sem v mogočem toku, ki me žene k neznanim ciljem bodočnosti in sredi katerega človeku ni bilo več mogoče živeti brezkoristnega življenja. Prav nič nisem takrat dvomil, da sem vključen v pomemben in nujen razvojni proces in da mora biti moja dejavnost skladna z njim.

O ljudeh, s katerimi sem bil povezan, sem vedel, da so najbistrejši ljudje naše kulturne javnosti, ki so sprožili in netili živo družbeno diferenciacijo. Kar čutil sem takrat, kako je pod vplivom teh neugnanih ljudi pri nas naglo nastajala nova osnovna dispozicija, ki je neusmiljeno razbijala tisto obupno letargijo s katero je bila zlasti močno obtežena naša predvojna inteligenca. Bil je to čas živga, dinamičnega vrenja, ki je človeka razžigal, dramil in mu vival novega duha neke pripravljenosti na vse. Zaradi tega ni bilo nič čudnega, če so moje misli takrat v Oberhelfenschwilu tako rade uhajale nazaj.

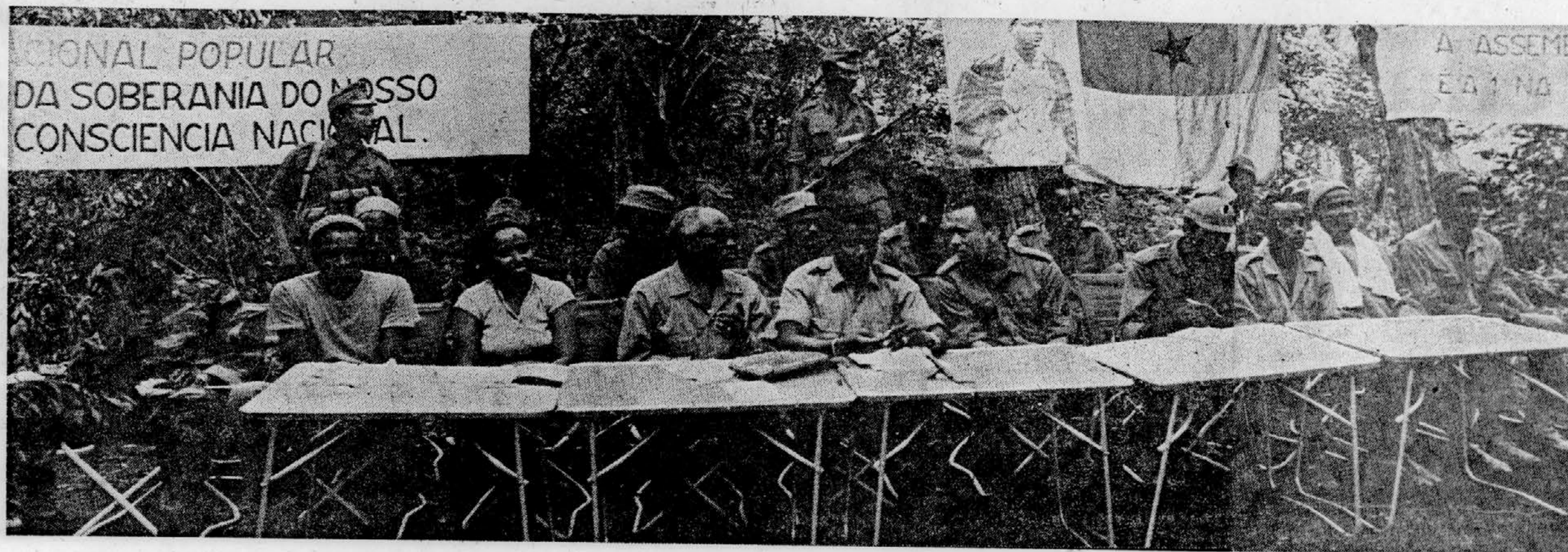
Nekoč, že prve dni decembra, sem kot običajno sedel pri Röstliju in brez pravega interesa bral Nevinsovo »Zgodovino ZDA«, ki sem jo malo prej prinesel iz Zürich. Kmalu za menoj je stopil v lokal napol kmečko oblečen človek. Prisedel je na drugi konec mize, ki je bil bliže veliki kmečki peči. Čez nekaj časa se je možak obrnil k meni in začel pogovor. Sedaj sem ga pozorneje pogledal in takoj občutil, da je nekaj posebnega. Moral je biti že precej čez šestdeset let, toda ves njegov videz je kazal, da gre za izredno zdravega, čvrstega in klenega človeka. Govorila so a vsem mogočem, najbolj pa ga je zanimalo, kdo sem in od kod. Povedal mi je, da me je že večkrat videl in si že zastavljal vprašanje, kaj si neki tako vneto zapisujem v dnevnik. No, tega mi niti malo nisem skrival. Seveda je potem pogovor stekel o vojni. In to, kar je ta mož govoril, je bilo vse zelo pametno in pretehtano. Čutil sem, da govore iz njega njegove lastne misli, da ima o vsem svoje samostojno mnenje. Ves njegov videz in ves način njegovega izražanja je izžareval izredno notranjo trdnost. Govoril je večinoma sam, toda to, o čemer je govoril, se mi je zdelo vredno zapisati. Rekel je približno tole:

Verjemite mi, da bo ta vojna trajala še dolgo, prav gotovo pa še najmanj eno leto. Ljudje na splošno nimajo prave predstave o moči in odporu velikega industrijskega naroda, ki se poleg tega bje za velik ekonomski in, če hočete, zgodovinski cilj pa čeprav je ta osnovan na dvomljive mainkampovske vizije. Veste, jaz sem eden od tistih, ki misli, da so Nemci po veliki večini ob vstopu v vojno res verjeli v zgodovinsko perspektivo, ki jim jo je obetal nacizem. Pogledajte, vsa zadnja leta pred izbruhom vojne sem si kar naprej postavljaj vprašanje: »Kakšno pomnoževanje zgodovine vodi nove ljudi v Nemčiji in njihovih očitnih pripravah na vojno? Saj je bilo vendar jasno, da je bila njih miselnost, ki so jo uvajali v nemških ljudskih množicah, skrajnje nazadnjaška in nerealna in se je upirala ne samo zdravemu razumu, temveč še bolj pridobitvam naše kulture in civilizacije. Ti ljudje so resnično imeli namen povečati življenjski prostor svojega naroda na vzhodu Evrope ali pa še kje drugje. In to za vsako ceno, češda bi šlo pri tem za popolno iztrebljenje milijonov ljudi na prostorih, ki so si jih izbrali za svoj zavojevalni cilj. In še v nekaj so verjeli, marveč v to, da je hanje sedaj nastopil poslednji trenutek, če zanje se razbiti novi industrijski kolos v nastajanju, kakršnega je zanje predstavljal Sovjetska zveza.

Le tako je vsaj do neke mere razumljivo, kar se danes dogaja v vzhodni Evropi in tudi pri vas. Veste, jaz nisem simpatizer Sovjetske zveze, politične metode te velike dežele so mi tuje in me ne morejo ogreti, toda njeno izredno dinamično razvojno silo priznavam in njeni ekonomski dosežki so nesporni. V njenem naglem skokovitem prehajanju iz prej čisto agrarne v industrijsko deželo moram gledati nekaj, kar človeka fascinira. Njena presenetljiva preobrazba je na zahodu in še posebej pri Nemcih zbujala zaskrbljenost in strah. Velikokrat si zastavljam vprašanje, kaj je sploh še ostalo od naše stare privzgojene predstave o svetu, o razmerju sil, o nekdanjem ravnovesju v Evropi? Že od prve svetovne vojne sem bil prepričan, da je to ravnovesje v Evropi razbito in da ga tisto nemogoče skrpučalo, ki so ga skuhali v Versaillesu, ni moglo nadomestiti. In potem so prišla tista usodna odstopanja, v kateri nikoli ne bi privolil politik resničnega formata. Tu seveda mislim na več kot klavirno vlogo, ki sta jo odigrali obe zahodni velesili v španski državljanski vojni. Še huja stvar je bila priključitev Avstrije k Nemčiji in likvidacija Češkoslovaške. Ko sem opozoval to osupljivo politično igrro in s strahom sledil, kako padajo politične pozicije zahodnega sveta v Evropi druga za drugo, mi je postalo jasno, da se nacistični hazarderji zlepa ne bodo ustavili.

BRANKO STAMPAR, dipl. ing.

MINULI TEDEN V TUJEM TISKU - MINULI TEDEN V TUJEM TISKU - MINULI TEDEN V TUJEM TISKU - MINULI TEDEN V TUJEM TISKU

RAZGLASITEV NOVE REPUBLIKE:
Narodna ljudska skupščina Gvineje — Bissau; v sredini je komandant Nino, desno od njega Aristides Pereira, levo pa Luiz Cabral

Na ruševinah utrd

Rojstvo republike Gvineje - Bissau

Zgled in upanje za vsa osvobodilna gibanja: 24. septembra si je neki afriški narod v boju za neodvisnost z bojem in ne s pogajanjem dal institucionalno obliko svoje nacionalne biti. Eksistenca sicer še ni neodvisnost, toda odslej se odvija boj na dveh frontah, na vojaški in diplomatski.

Ob zori 24. septembra je bilo v gozdu v pokrajini Boé v jugovzhodni Gvineji-Bissau, nekaj ur hoda od meje z republiko Gvinejo, vse počisto, kot v kuki kilmatizirani dvorani. Jase je bila skrbno počisto. Nihče ne bi bil uganil, da se je dan prej tu zbralo 120 poslancev prve narodne skupščine Gvineje-Bissau, ki so poslušali generalnega sekretarja PIAGC (afriške stranke za neodvisnost Gvineje-Bissau in Kapverdskih otokov) Aristida Pereira. Pod predsedstvom predsednika skupščine Nino Vireira so razpravljali tudi o tem, kako razglasiti republiko; razglasili jo bodo ob zori 24. septembra.

Poslanci so prišli iz vse države. Nekateri so hodili več dni. Z močnimi vojaškimi silami so zaščitili poslanke, novinarje in opazovalce: z enotami pehote in s protiletalsko zaščito. Prostor za razglasitev republike je bil okrašen samo z enim simbolom: rdeča navpična črta s črno zvezdo v sredi ter dva vodoravna trakova, rumen in zelen. Zastava je bila razpeta med dve dre-

vesi. Na sredi jase je bil portret Amilcarja Cabrala, prav tisti portret, ki so ga borci prej postavili na ruševinah portugalskih utrd, ki so jih zavzeli v bojih minul mesec.

58 članov ustave

Ob zori 24. septembra se je narodna skupščina zbrala na drugo zasedanje. Prebrali so tekst o razglasitvi republike. Ob 8.55 po srednjeevropskem času je bil izgovorjen zgodovinski stavek: »Narodna ljudska skupščina, izražajoč suvereno voljo ljudstva, slovesno razglasi, da je bila ustanovljena država Gvineje-Bissau. Sledila je definicija te države, ki je suverena, republikanska, demokratična, antikolonialistična in antimperalistična.

Toda nova država je takoj zagotovila, da vse bojuje proti kolonializmu, ne proti portugalskemu narodu, s katerim ho-

če živeti v prijateljstvu in sodelovanju. Ta stavek je Amilcar Cabral šestkrat ponovil...

Potem so prebrali 58 členov ustave, ki predvideva štiri glavne organe: Stranka, to je PIAGC je vodilna sila nacije.

Narodna ljudska skupščina: volijo jo vsaka tri leta; sprejema zakone in resolucije ter odloča o notranjem in zunanjem življenju države.

Državni svet: je čisto svojska institucija. Sestavlja ga 15 članov, ki jih vodi Luiz Cabral. Državni svet opravlja funkcijo narodne ljudske skupščine, ko ta ne zaseda in v obliki kolektivnega vodstva tudi funkcijo šefa države. Predsednik državnega sveta je hkrati vrhovni poveljnik revolucionarne armade.

Svet državnih komisarjev, to je vlada: predsednik: Francisco »Chico« Mendez; vojska: Nino Vireira; zunanje zadeve: Victor Saude Maria; pravosodje: Abdoulaye Barry.

Ta ustavni sistem, ki je v Afriki popolnoma nov, daje tudi odgovor na vprašanje, zakaj generalni sekretar stranke ni avtomatično postal predsednik republike.

Ustava jamči državljanom »pravico do samoupravljanja«, prav tako pa tudi pravico, da vlagajo pritožbe na vse državne organe.

Člen 20. ustave določa, da je vsak državljan, doma s Kapverdskih otokov, po pravicah in po dolžnostih izenačen z držav-

ljani, doma iz Gvineje-Bissau. Za državni praznik je razglašen 12. september, rojstni dan Amilcarja Cabrala, ki ga imajo za ustanovitelja države.

Izpolnjen politični testament

Ko so prebrali ustavo, je 120 poslancev priseglo, da jo bodo spoštovali po duhu in po črki. Najbolj ganljivi trenutek pa je nastopil, ko so prebrali proklamacijo o neodvisnosti, ki jo je dal Amilcar Cabral vtisniti na magnetofonski trak 1. januarja 1973. Njegov politični testament je bil izpolnjen.

Ta juridični akt je vzbudil najprej splošno ganjenost; vsi so se objemali in objali spomine. Vsi so govorili o vseh. Toda nihče ni pri tem pozabil, da boja, trpljenja in odrekovanja še ni konec. Vsi so se zavedali, da imajo sedaj še nove odgovornosti. Vsi se zavedajo, da je treba vse zgraditi, ali skoraj vse. In tudi tega, da naloga ni lahka. Toda akt političnega pomena je bil storjen in sedaj se je treba soočiti z vsemi posledicami.

Kaj bo na primer storila Portugalska, za katero so bili borci PIAGC vedno le »steroidi«? Portugalsko reakcijo je predvidel Pereira v intervjuju, ki ga je dal dopisniku Prensa Latina: »Da je dal do reke, da je to vse skup otročarija, da sploh ni osvoboditve ozemelj itd. Na terenu pa pričakujemo najhujše, to je brezobzirno bombardiranje z napalmom in belim fosforjem, kar so naši prebivalci že okusili.

Novica o razglasitvi neodvisnosti Gvineje-Bissau ni našla odmeva v portugalskem tisku, portugalski zunanji minister pa je 26. septembra sklical v Lizboni tuje dopisnike in jim sporočil, da je pobuda PAIGC samo »otročarija« in »fantazija«. Namigil je tudi, da bo Portugalska znala ceniti veto treh zahodnih velesil kot gesto prijateljstva, ko bo v varnostnem svetu govora o sprejemu Gvineje-Bissau v OZN.

General Bettencourt Rodrigues, novi guverner in poveljnik portugalskih čet, je prišel v Bissau prav sredi viharja. Pozval je k »vredni in zakonitosti in pomenljivo izjavil: »Z vso nepopolnostjo bomo branili integriteto in suverenost nacije.

In na drugi strani? Radio Conakry je takoj poročal o razglasitvi neodvisnosti, takoj nato pa so začela deževati priznanja. Najprej je novo republiko priznala Gvineja, nato pa Senegal, Alžirija in Mali pa Tunizija. Dva dni po razglasitvi republike je prišlo 14 priznanj, v četrtem dnevu še 29, v šestem dnevu 34... Senegalski zunanji minister Assane Seck pa je v OZN zahteval, naj generalna skupščina sprejme novo državo v svoje članstvo.

Jugoslavija je bila prva evropska država, ki je priznala novo republiko Gvineje-Bissau. Kitajska in Kuba sta jo priznali 30. septembra, ZSSR 1. oktobra. Sledila je časna revolucionarna vlada Južnega Vietnama in kraljevska vlada narodne enotnosti Kambodže.

Alžirski predsednik Houari Boumedien je na IV. konferenci nevrščenih držav v Alžiru pozval vse nevrščene države, naj priznajo novo republiko. Zdi se mi, da se je preselila želja, ki mi jo je zaupal Amilcar Cabral nekaj dni, preden so ga umorili: »Upam, da bo v prvih 14 dneh vsaj 60 držav priznalo mlado republiko Gvineje-Bissau.

Medtem ko vlada v afriških nacionalističnih krogih velik optimizem, pa je za zahodne kroge značilna »diskretnost« (to je najmlajši izraz, ki ga je mogoče uporabiti). Ameriški, britanski in francoski tisk z malimi izjemami sploh ni omenil dogodkov. Celotni tiskopis, ki so posvečali veliko pozornost masakrom v Angoli in Mozambiku, hočejo po vsem videzu ignorirati politično odločitev, ki je lahko edini ustrezen odgovor na strategijo kolonializma v Afriki.

Narčna migracija prebivalstva, ki pomeni uspešno kombinacijo posameznih in splošnih interesov, je postala v Sovjetski zvezi močan dejavnik v gospodarskem razvoju.

Zahodne vlade pa so se skirle za »okope nedotakljivih principov mednarodnega prava.« Francija bo ostala zvesta svojim načelom. Priznava države, ne vlade, je izjavil Foccart, generalni sekretar za afriške in malgaške zadeve v Parizu. »Dokler ne bo dokazano nasprotje, ostaja Gvineja-Bissau portugalska provinca. Sicer pa, pariška vlada skrbno spremlja dogodek in se bo o njih izrekla, ko bo čas za to.«

V Londonu gredo še dalje. Visok funkcionar iz britanskega zunanjega ministrstva je rekel dopisniku »Jeune Afrique«, da bi Britanija uveljavila vložiti veto proti sprejemu Gvineje-Bissau v OZN. Kar pa zadeva laburistično opozicijo, lahko mirno zahteva, da se Portugalsko izključi iz NATO... Laburisti vedo, da bo njihova zahteva ostala samo pobožna želja, dokler ne pridejo na oblast.

V ameriskem State Departmentu so dali vedeti, da bi se ZDA, verjetno skupaj s Francijo in Britanijo, uprle sprejemu Gvineje-Bissau v OZN, če bi generalna skupščina izglasovala resolucijo v tem smislu. Z drugimi besedami: ZDA bi vložile veto, čeprav to ni bilo formalno in naravnost povedano. ZDA bodo čakale, da bo PIAGC vzpostavil kontrolo nad vsem ozemljem Gvineje-Bissau in da bo sporazumno z Lizbono sprejmenjen juridični status te države. V State Departmentu krožijo govorice, da Washington pritiska na Lizbono, naj se začne pogajati z PIAGC. Ne kaže pa, da bi se ameriški odnosi do Afrike zaradi Gvineje-Bissau spremenili. Res pa je, da je nekateri afriške države lahko prevzele na-

REPUBLIKA GVINEJA — BISSAU

Površina: 36.125 kvadratnih km.
Prebivalstvo: 700.000 različnih etničnih skupnosti, od katerih so glavne: Balanti, Mandiangles, Foulas, Mandingues in Pepels.
Kapverdski otoki: merijo 4.032 kvadratnih km. Otok je strateško zelo pomembno.

Gospodarstvo: največje bogastvo so ribiški in živina, gozdovi in ribe. Iskane nafte so ustavili zaradi vojne. Ker Portugalci niso objavljali nobenih statistik, je težko tudi približno oceniti naravno bogastvo nove republike.

Na Kapverdskih otokih ciklično puščijo suša in torej lakota. Gospodarstvo na teh otokih zadošča komaj za goli obstanek.

se nalogo, da pregovore Washington k nekoliko prožnejši politiki v odnosu do nove države. Druge bi podobne korake lahko storile v Parizu in Londonu.

Varuhi imperializma

Nekaj je gotovo: navidezna indiferentnost treh zahodnih velesil. Res je, da mlada republika posredno ogroža stabilnost in kohezijo atlantske zveze, kajti portugalska vlada je zagrozila, da bo prekinila diplomatske stike z vsako državo, ki bi priznala Gvinejo-Bissau. Problem ni samo akademski. Norveška in Nizozemska, ki sta članici NATO, dajeta velik človekoljubni prispevek afriški osvobodilni gibanju in bi utegnili gledati na problem Gvineje-Bissau z drugačnega zornega kota in ne z vidika atlantske kohezije.

V tem pogledu je pomenljiva reakcija Stockholma. Švedska sicer ni članica NATO, je pa kljub temu integralni del zahodnega sveta. Kljub temu pa v švedskem zunanjem ministrstvu poudarjajo, da obstajajo ured Stockholmu in PIAGC prisrčne in prijateljske vezi, in da švedska podpira boji PIAGC. V tem okviru torej popolna neodvisnost Gvineje-Bissau in njena popolna osvoboditev nista odvisni izključno od vojaške akcije. Zato bi morale države, ki so pokazale svojo naklonjenost PIAGC, začeti s konkretno in uskladeni akcijo (moč za to imajo) in se z vso odgovornostjo zavedati, da je svoboda narodov nedeljiva. Samo tako bodo Portugalci prisiljeni oditi iz države, o kateri je Cabral dejal, »da so bili v njej vedno samo čuvarji interesov evropskega imperializma.

Politika „enozisa“ generala Grivasa

Konec taktike molka

Vodnja grške ciprske ekstremistične organizacije EOKA-2 general Georgios Grivas uživa v vlogi vojaka, ki se mu »frazerstvo politikov« upira. Med svojo burno kariero se je Grivas sicer večkrat poskušal vmešati v politična dogajanja v Grčiji in na Cipru, toda to je večinoma storil tako, da je bilo v skladu z njegovimi »vojaškim temperamentom«. Nacionalističnemu generalu bolj ustreza konspirativna dejavnost in oborožen boj v ilegali kot odkrita politično-ideološka obračunavanja.

Spricho spretnosti politike ciprskega predsednika makarijske Makaria je Grivas v zadnjih tednih moral opustiti svojo dolgotrajno taktiko molka. Ciprski nacionalistični vodja je dal več izjav, v katerih so tako kot v pismih, ki sta jih izmenjala Grivas in predsednik Makarios in ki sta bili nedavno priobčeni v ciprskem tisku, orisane poglavitne značilnosti politike enozisa organizacije EOKA-2. Iz teh dokumentov izhaja, da Grivas trdno vztraja pri zedinitvi Cipra z Grčijo in da se je odločil zavzemati za uresničitev te zahteve ne glede na kakršne koli realne politične možnosti.

Grivas je svoja stališča najnatančneje razložil v pismu, ki ga je poslal direktorju provladnega atenskega jutranjaka Akropolis Kristosu Filipidis. V pismu, ki ga je omenjeni list priobčil sredi septembra, se Grivas predvsem pritožuje zaradi stališča večine grških listov do ciprskega vprašanja. Čudno je, piše, da se grški tisk az zelo redki izjemami odpušča pravici Grčije do Cipra, Turki pa so uspešno vplivali na mednarodno javnost vs zvezi z domnevnimi pravicami Turčije. Po teh polemikah izjavah, naperjenih proti Atenam, je Grivas odgovoril na dve vprašanji, ki mu ju je v zvezi s sedanjim stanjem ciprskega problema pismeno predložil Filipidis.

S svojo navzočnostjo na Cipru, piše Grivas, si prizadeva izključiti za to, da bi prešli takšno rešitev ciprskega problema, ki bi bila nacionalna katastrofa. On, Grivas, je prepričan, da si Makarios kljub vsem svojim izjavam ni nikoli prizadeval za »enozisa«. Ciprski predsednik ima pred očmi ustanovitve lastne države, ločeno od matične države. »Politika dosegljivega«, ki jo je razglasil ciprski predsednik in ki jo je sprejel Glafkos Kiarides, delegat ciprskih Grkov na pogajanjih s ciprskimi Turki, polje k santinacionalni rešitvi. On, Grivas, je skrivaj odpoval iz Grčije, zato ker mu niso dovolili, da bi državo zapustil legalno. Odsel je na Cipru, da bi uveljavil ciprsko politiko, zasnovano na načelu samoopredelitve. V prva fazi razvoja je uporabljal »množično sredstvo«. Sešel se je z Makarijem, da bi s njim razpravljal o nacionalnem vprašanju in da bi ga seznanil s svojimi predlogi. Makarios se je sprva s predlogi strinjil, potem pa si je premislil. Nato je ciprski predsednik začel »steroidično akcijo« proti pristajem »enozisca.

Filipidis ga je med drugim vprašal, na kakšni podlagi bi po njegovem morali rešiti ciprsko vprašanje. Grivas je odgovoril, da bi po njegovem mnenju moral biti rešitev ciprskega problema »radikalna«. Z rešitvijo, za katero se zdaj ženejo s »ciprskim dialogom«, bi problem samo »zakopal«, tako kot nekdo s žiriskim in londonskim sporazumom o Cipru. Vsaka rešitev, ki ne temelji na načelu samoopredelitve, pelje v katastrofo, v grško-turško vojno ali v »spontneje in »sovjetsko« Cipa. Treba bi bilo pripraviti plebiscit in vse prebivalstvo vprašati za mnenje o statusu otoka. Toda vprašanje ne bi smela biti postavljena v obliki alternative: »zedinitev Cipra z Grčijo, z nekatere koncesijami Turčiji ali »neodvisnost«. Takšna omejitev ne bi bila nič drugega kot izsiljevanje. Iz tega dela Grivasovega pisma izhaja, da ciprski nacionalistični vodja zavrača ne samo ustanovitve neodvisne ciprske države, temveč tudi priključitev Cipra Grčiji, če bi to pomenilo nekatere koncesije Turčiji, na primer v obliki vojaških oporišč. Grivasov cilj je brezopojna »enozisa«, se pravi združitve celotnega Cipra z matično državo Grčijo. General očito domneva, da ob plebiscitu grška večina premagala turško manjšino, čeprav tega ni izrecno rekel.

Značilno za Grivasovo nacionalistično ideologijo je, da v njegovem načrtu sploh ni prostora za pravice turškega dela prebivalstva do sodelovanja pri odločitvi. Koncept »enozisca« voditelja EOKA-2 glede ciprske politike se ne ujema več s politiko Aten. Odkar je Turčija jasno razločila, da tudi ona vidi v ciprskem problemu nacionalno vprašanje, se Grčija ni več pripravljena sklicevati na pravico do samoopredelitve, da bi tako dosegla »enozisa«. Šibka točka Grivasove politike »enozisca« je v tem, da je zanemarljivo dejstvo, da se Atene v tem trenutku zelo želijo izogniti poslabšanju odnosov z Ankaro. Doktor atenska vlada ne bo pripravljena, da bi na svojo zastavo ponovno izpisala geslo zedinitev, bo Makariu sorazmerno lahko z njegovim »konceptom dosegljivega« zavračati Grivasovo propagando »enozisca.

Neue Zürcher Zeitung
ZÜRICH

Načrtovana migracija

Z odlokom sovjetske vlade določen sistem olajšav in značaj pomoči ljudem, ki se selijo v vzhodne in severne kraje ZSSR

V zadnjih dveh letih so se iz osrednjih krajev in oblasti ZSSR, ki imajo dovolj delovne sile, preselili v razne skoraj vzhodne kraje sovjetske dežele na deset tisočev za delo sposobnih ljudi. Kot je izjavil namestnik predsednika državnega komiteja za delo pri vladi ruske federacije Ivan Bikov, so vsi migranti zadovoljni. Organizirano so z družinami prispeli tja, kamor so se namenili, dobili so stanovanja, in delajo v svoji stroki.

Selitev so potekale ob državnem strošku, migranti pa so imeli vrsto olajšav. Njihovo preseljevanje je bilo izključno na prostovoljni podlagi.

V sistem olajšav in prednosti, ki so določene z novim odlokom, je predvideno naslednje: veliki denarni zneski, ki jih ni treba vračati, dodeljevanje stanovanj in kreditov za gradnjo individualnih hiš ter nakup živine, oprostitev plačanja davka in plačanja stanarin itd.

Zgodovina številnih držav pozna primere notranjih migracij prebivalstva, ki so povzročile agrarna kriza, nezaposlenost in sezonsko iskanje delovne sile. Sama po sebi je migracija objektivno prispevala k razvoju proizvodnih sil, vendar se zdaleč ni vedno ustrezala osebnim interesom migrantov.

Prav tako je bilo tudi v Rusiji pred oktobrsko revolucijo, ko so notranje migracije milijonov ljudi periodično in stihijno nastajale kot posledica bednega položaja množic. Hkrati pa so jim te migracije prinašale veliko novih neprijetnosti in trpljenja.

V sovjetskem času je prišlo do temeljitih sprememb vzrokov in značaja migracije. Odpravljeno so vzroki stihijske migracije (ekonomske krize, nezaposlenost, agrarna prenaseljenost). Uresničuje se načrtno, organizirano in na strogo prostovoljno pod-

lagi. Vse stroške v zvezi s preseljevanjem plača država.

Migracija se načrtno usmerja v nove dele, kjer osvajajo izredno bogate gospodarske vires, in v kraje, kjer so veliki kompleksi, ki jih namakajo in kjer ni dovolj delovne sile. Le-to pošiljajo iz tistih krajev, kjer je je dovolj.

Najimprezivnejša je bila načrtna migracija 20-ih in 30-ih let, ko je bila največja industrializacija dežele, ko so kot gobe po dežju kili novi industrijski centri. Tako se je od leta 1926 do 1959 mestno prebivalstvo sovjetske dežele povečalo od 26,3 milijona na 100 tisoč milijonov ljudi, pri čemer je bila migracija objektivno prispevala k razvoju proizvodnih sil, vendar se zdaleč ni vedno ustrezala osebnim interesom migrantov.

Nova »dirigirana« migracijska »eksplozija« se je zgodila v 50-ih in 60-ih letih, ko je sovjetska država objavila geslo: Osvoboditi

SOVJETSKIE
NOVOSTI
DILTEN ANDRASE
SSSR U SFRJ

milijone hektarov ledine in neobdelane zemljišča na vzhodu ZSSR. Takrat je v nekaj letih prišlo v kraje, kjer so krcili ledino, več 100 tisoč mladih entuziastov, ki so izkoristili za potrebe sovjetske države 40 milijonov hektarov zemljišča. Zdaj imajo na tem velikanskem ozemlju že 20 žetev. V teh krajih so nastala nova mesta in lepo urejena naselja. Zrastla je nova generacija »domaćinov« — kmeteljev ledin.

V Uralu, v Sibiriji, Kazahstanu, republikah srednje Azije, na Daljnem vzhodu, v Povolžju in v severnih delih ZSSR z velikim zamahom hkrati z industrijo razvija kmetijska proizvodnja, ustanavljajo se agrarno-industrijski kompleksi, eksperimentalno-proizvodna gospodarstva, perutninarne farme itd. Družba je zainteresirana, da kolhozi, sovkhozi in druga kmetijska podjetja ne občutijo pomanjkanja v delovni sili.

K stalnemu prilivu delovne sile bo pripomogel tudi nov odlok o olajšavah, ki jih lahko uživajo migranti. Veliko večje kredite in denarne zneske, ki jih ni treba vračati, dobivajo tisti, ki se preseljujejo v oddaljene kraje, kjer vlada surova in sušna klima, in v kraje, kjer namakajo velike kompleksne zemljišča.

Če bi nastevali vse kraje, kamor se doseljujejo sovjetski ljudje, bi ta seznam bil precej dolg. Na tem seznamu so območja Belorusije, Ukrajine, Kazahstana, Daljnega vzhoda, zahodne in vzhodne Sibirije, Uzbekistana, Tadžikistana, Turkmenije, Kirgizije, Urals, Povolžja in skrajnega severa.

Načrtna migracija prebivalstva, ki pomeni uspešno kombinacijo posameznih in splošnih interesov, je postala v Sovjetski zvezi močan dejavnik v gospodarskem razvoju.

MARK MAKSIMOV

jeune
afrique

TUNIS

BRUNO CRIMI